

ÚSTAV ZEMĚDĚLSKÝCH A POTRAVINÁŘSKÝCH INFORMACÍ

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

Agricultural Economics

ČESKÁ AKADEMIE ZEMĚDĚLSKÝCH VĚD

6

ROČNÍK 46
PRAHA
ČERVEN 2000
ISSN 0139-570X

Mezinárodní vědecký časopis vydávaný z pověření Ministerstva zemědělství České republiky a pod gescí České akademie zemědělských věd

An international journal published under the authorization by the Ministry of Agriculture and under the direction of the Czech Academy of Agricultural Sciences

Redakční rada – Editorial Board

Předseda – Chairman

Doc. Ing. Vladimír Jeníček, DrSc. (Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)

Členové – Members

Ing. Gejza Blaas, CSc. (Výzkumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, SR)

PhDr. Stanislav Buchta, CSc. (Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja SR, Bratislava, SR)

Doc. Ing. Juraj Cvečko, CSc. (OTIS spol. s r. o., Bratislava, SR)

Ing. Tomáš Doucha, CSc. (Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, ČR)

Prof. Ing. Jiří Erbes, CSc. (Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, Brno, ČR)

Ing. Jiří Hanibal (Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, ČR)

Prof. Ing. Jan Hron, DrSc., dr. h. c. (Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)

Mgr. Helena Hudečková, CSc. (Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)

Doc. Ing. Viera Ižáková, CSc. (Výzkumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, SR)

Prof. Ing. František Štěpánek, CSc. (Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)

PhDr. Jana Šindlářová (Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, Brno, ČR)

Prof. Ing. Jozef Višňovský, CSc. (Slovenská poľnohospodárska univerzita, Nitra, SR)

Redakční kruh – Editorial circle

Prof. Dr. Konrad Hagedorn (Humboldt-Universität zu Berlin, Deutschland)

Prof. Dr. Alois Heißenhuber (Technische Universität München, Deutschland)

Prof. J. Sanford Rikoon, PhD. (University of Missouri-Columbia, USA)

Vedoucí redaktorka – Editor-in-Chief

Mgr. Alena Rottová

World Wide Web (URL): <http://www.uzpi.cz>

Cíl a odborná náplň: Časopis publikuje autorské vědecké statě s agrární tematikou z oblasti ekonomiky, managementu, informatiky, ekologie, sociálně-ekonomické a sociologické. Od roku 1993 zajišťuje kontinuálně problematiku dosud uveřejňovanou ve zrušeném časopisu Sociologie venkova. Široké tematické spektrum zahrnuje prakticky celou sféru agrobusinessu, tj. ekonomickou problematiku dodavatelských inputových sfér pro zemědělství a potravinářský průmysl, sociálně-ekonomickou problematiku a sociologii venkova a zemědělství, až po ekonomiku výživy obyvatelstva. Statě jsou publikovány v jazyce českém, slovenském nebo anglickém. Abstrakty z časopisu jsou zahrnuty v těchto databázích: Agris, CAB Abstracts, Czech Agricultural Bibliography, WLAS.

Periodicita: Časopis vychází měsíčně (12x ročně), ročník 46 vychází v roce 2000.

Přijímání rukopisů: Rukopisy ve dvou vyhotoveních je třeba zaslat na adresu redakce: Mgr. Alena Rottová, vedoucí redaktorka, Ústav zemědělských a potravinářských informací, Slezská 7, 120 56 Praha 2, Česká republika, tel.: +420 2 24 25 79 39, fax: +420 2 24 25 39 38, e-mail: edit@uzpi.cz. Den doručení rukopisu do redakce je publikován jako datum přijetí k publikaci.

Informace o předplatném: Objednávky na předplatné jsou přijímány pouze na celý rok (leden–prosinec) a měly by být zaslány na adresu: Ústav zemědělských a potravinářských informací, vydavatelské oddělení, Slezská 7, 120 56 Praha 2. Cena předplatného pro rok 2000 je 816 Kč.

Aims and scope: The journal publishes original scientific papers dealing with agricultural subjects from the sphere of economics, management, informatics, ecology, social economy and sociology. Since 1993 the papers continually treat problems which were published in the journal Sociologie venkova a zemědělství until now. An extensive scope of subjects in fact covers the whole of agribusiness, that means economic relations of suppliers and producers of inputs for agriculture and food industry, problems from the aspects of social economy and rural sociology and finally the economics of the population nutrition. The papers are published in Czech, Slovak or English. Abstracts from the journal are comprised in the databases: Agris, CAB Abstracts, Czech Agricultural Bibliography, WLAS.

Periodicity: The journal is published monthly (12 issues per year), Volume 46 appearing in 2000.

Acceptance of manuscripts: Two copies of manuscript should be addressed to: Mgr. Alena Rottová, editor-in-chief, Institute of Agricultural and Food Information, Slezská 7, 120 56 Praha 2, Czech Republic, tel.: +420 2 24 25 79 39, fax: +420 2 24 25 39 38, e-mail: edit@uzpi.cz. The day the manuscript reaches the editor for the first time is given upon publication as the date of reception.

Subscription information: Subscription orders can be entered only by calendar year (January–December) and should be sent to: Institute of Agricultural and Food Information, Slezská 7, 120 56 Praha 2. Subscription price for 2000 is 195 USD (Europe), 214 USD (overseas).

NĚKTERÉ PROBLÉMY VNĚJŠÍ KONKURENCESCHOPNOSTI¹

SOME PROBLEMS OF EXTERNAL COMPETITIVENESS

B. Kadeřábková

Czech University of Agriculture, Prague, Czech Republic

ABSTRACT: The liberalisation of the foreign trade relations has influenced the competitiveness. FDI are very important for its increasing. Also, the exchange rate is a factor of external competitiveness. For the economy problems analysis, the S-S diagram combined with the M-Fleming model can be used. The analysis of the exchange rate shooting-out, as a result of monetary policy, is also important.

Key words: exchange rate, direct foreign investment, Swan-Salter model, capital mobility, shooting-out

ABSTRAKT: Liberalizace zahraničně obchodních vztahů ovlivnila konkurenceschopnost. Pro její zvýšení mají význam FDI. Rovněž měnový kurz je faktorem vnější konkurenceschopnosti. K analýze problémů ekonomiky a jejich řešení je možné užít Swan-Salterova diagramu v kombinaci s Mundell-Flemingovým modelem. Význam má i analýza přestřelování měnového kurzu jako důsledek monetární politiky.

Klíčová slova: směný kurz, přímé zahraniční investice, Swan-Salterův diagram, kapitálová mobilita, přestřelení

Tento příspěvek je součástí širšího výzkumu KET zaměřeného na teoretické souvislosti konkurenceschopnosti české ekonomiky v rámci výzkumného záměru Zdrojový přístup k vytváření konkurenční výhody zpracovávaného katedrou řízení.

Transformační proces zahrnoval rovněž liberalizaci zahraničně obchodních vztahů. Ta měla mnohostranný dopad v ekonomice, především na export a import. Zároveň se česká produkce ocitla ve zcela jiných konkurenčních podmínkách, a ty pak ovlivňovaly a ovlivňují ekonomický růst nejen krátkodobě, ale i dlouhodobě.

Rada centrálně plánovaných ekonomik byla poměrně otevřená, export měl významný podíl na HDP, ale otevřenost nebyla funkční, tj. netlačila na růst konkurenceschopnosti produkce na světovou úroveň. Otevřenost byla deformovaná, a to jak strukturálně, tak i teritoriálně.

V malých ekonomikách, jako je ekonomika ČR, má export významnou úlohu, protože výrazně ovlivňuje celkovou úroveň agregátní poptávky a tím rozsah národohospodářského produktu a zaměstnanosti. Při poklesu HDP (o 20 %) a průmyslové produkce (o 40 %) oproti předrevolučnímu období je export významným faktorem konjunkturálního i dlouhodobého ekonomického růstu. Navíc v otevřené ekonomice je exportní schopnost potvrzením konkurenceschopnosti produkce a má reálný vliv na výrobní proces co do jeho rozsahu, struktury a technologické úrovně.

Příspěvek se týká jednoho z faktorů ovlivňujícího konkurenceschopnost na vnějších trzích a to měnového

kurzu. Měnový kurz je v tržní ekonomice spojen s ostatními faktory, které ovlivňují vnější bilanci a tím vnější rovnováhu naší ekonomiky. Mezi základní faktory, které v porevolučním vývoji ovlivňovaly obchodní a platební bilanci, patří jednak faktory, které tlačily na růst importů a jednak faktory, které působily proti exportu. Na růst importu působily především: růst domácí poptávky, příliv zahraničního kapitálu a to jednak přímého zahraničního kapitálu (FDI) a zároveň portfoliového kapitálu do firem. Ten hraje rovněž významnou roli při vyrovnávání běžného účtu platební bilance země.

Zahraniční kapitál v podobě přímých zahraničních investic FDI se stal podmínkou dlouhodobého ekonomického růstu, protože úroveň úspor je limitována důchody a ty úrovní ekonomiky. Úspory tak nekryjí v ČR požadovanou investiční aktivitu potřebnou k restrukturalizaci a modernizaci ekonomiky jako podmínky růstu konkurenceschopnosti. Míra investic je v ČR přibližně 32 % z HDP, zatímco míra úspor je přibližně 24 % z HDP. Směr a odvětvové zaměření FDI je z hlediska dlouhodobého mnohem významnější než celková výše FDI. Ve prospěch konkurenceschopnosti rovněž působí skutečnost, že Česká republika sousedí s významnými vývozci kapitálu, včetně FDI a dále nízké dopravní náklady při exportu zboží. Oba tyto faktory jsou v ekonomické literatuře označovány jako Maquillardův efekt. V zemích CEFTA se zmíněný efekt jednoznačně potvrzuje. Hlavními vývozci kapitálu do těchto zemí jsou Německo a Rakousko. Hlavními příjemci FDI jsou strojírenské a zpracovatelské podniky (50 % z celko-

¹ Příspěvek z mezinárodní konference Konkurenceschopnost agrárního sektoru, která se konala 23.–24. 9. 1999 na ČZU v Praze.

vých FDI) a tato odvětví mají největší podíl na vzájemném obchodu se zeměmi EU. Firmy s FDI se na exportu ČR podílejí 30 % (v Maďarsku pro srovnání 50 %). Navíc se v poslední době mění struktura FDI směrem k odvětvím s vyšším stupněm zpracování (na rozdíl od porevolučního období, kdy šlo o primární odvětví) a lze zaznamenat růst exportní schopnosti těchto odvětví. Vidíme, že růst konkurenceschopnosti produkce vede k rozvoji exportních odvětví a podporuje restrukturalizaci a že restrukturalizace, zejména ta, která je prováděna pomocí FDI, má pro exportní orientaci, čili posiluje konkurenceschopnost.

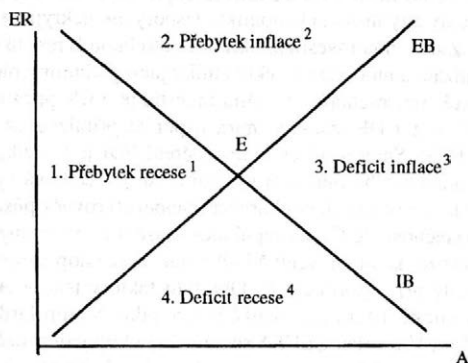
K dalším faktorům působícím na zvýšení importu patří i snižování celních bariér, dumpingové vývozy zahraničních firem s cílem získat podíl na českém trhu, dále forma privatizace velkoobchodní sítě, která umožnila vytvoření vlastních obchodních řetězců zahraničních firem na našem trhu. Ty pak podporují spotřebu produkce vlastních, tj. zahraničních producentů a vyřazují naše výrobce z konkurence bez ohledu na komparativní výhody. Dále pak důchodová diferenciace obyvatel, která vede k růstu zájmů o luxusní výrobky, které naše firmy nevyrobí i neuspokojená poptávka po zahraničních výrobcích v několika porevolučních letech. To vyvolávalo tlak na vysoké dovozy.

Na druhé straně v ekonomice působí faktory na omezení vývozu, mezi něž patří především přeměňování části produkce z vývozu na domácí trh, rychlejší růst cenové hladiny doma oproti zahraničí, který vedl k apreciaci měny a tím snížení konkurenceschopnosti českého exportu, dále nízká technická a technologická konkurenceschopnost české produkce, mnohdy pomalá reakce na požadavky zahraničních odběratelů, vyčerpání mzdového polštáře a tím konkurenční výhody nízkých mezd, dále absence exportní politiky, kdy se ovšem ukazuje, že trh vše neřeší. Spolu s nedostatkem vlastních prodejních sítí v zahraničí, faktory psychologické povahy u zahraničních spotřebitelů, kvantitativní

restrikce zejména u tzv. senzitivních položek, jako jsou potravinářské produkty, ocel, textil a jiné, je výsledkem vnější nerovnováhy. Tyto faktory představují jednu stranu zkoumaného problému. Dlouhodobě deficitní bilance běžného účtu a v posledních letech i deficitní celková platební bilance nabyly závažných rozměrů. Spolu s recesí pak je vyvolána nutnost řešit tyto nazrálé problémy. Na teoretické úrovni lze vzniklou ekonomickou situaci vnější i vnitřní nerovnováhy uchopit pomocí tzv. Swan-Salterova diagramu (graf 1).

Vycházíme z předpokladu, že země má k dispozici následující nástroje: fiskální, monetární a důchodovou politiku, kterými ovlivňuje výši výdajů a má nástroje na přesun výdajů mezi domácím a zahraničním sektorem. Má tedy nástroje na změnu konkurenceschopnosti domácí produkce a tím i změnu měnového kurzu. Podíváme-li se na graf 1, ve kterém na ose y je cenová konkurenceschopnost domácí produkce, čili reálný měnový kurz a na ose x je tzv. domácí absorbce, resp. výdaje na spotřebu, investice a vládní výdaje ($C + I + G$). Křivka *EB* vyjadřuje vnější rovnováhu a křivka *IB* vnitřní rovnováhu, takže celková neboli všeobecná ekonomická rovnováha země je vyjádřena bodem *E*. Křivka vnější rovnováhy *EB* je pozitivně skloněná, protože růst kurzu (devalvace či depreciace) zlepšuje běžný účet platební bilance a zlepšení běžného účtu musí být provázeno růstem reálné absorbce, která indukce růst importu k vyrovnání běžného účtu a tím udržení vnitřní rovnováhy. Křivka *IB* má naopak negativní sklon, protože pokles reálného kurzu (revalvace či apreciace) zhoršuje běžný účet a to vyvolá pokles agregátních výdajů. K zachování vnitřní rovnováhy musí dojít k růstu reálné absorbce. Prostor nad křivkou *EB* v grafu je výrazem přebytku běžného účtu a prostor pod křivkou *EB* je výrazem deficitu běžného účtu. Prostor nad křivkou *IB* znamená inflační tlaky v ekonomice spojené s přehřátou konjunkturou a prostor pod křivkou *IB* představuje klasickou situaci recese. Každá výše v grafu vzniklá pomocí křivek *EB* a *IB* představuje určitou nerovnovážnou situaci v ekonomice, která vyžaduje léčení jinou kombinací fiskální a monetární politiky, o kterých jsme předpokládali, že je má vláda k dispozici. Nerovnováhy a jejich léčení ukazuje tab. I.

Důležitá pro léčení nerovnováhy je stanovení diagnózy. Pro ČR je charakteristická pro letošní a minulý

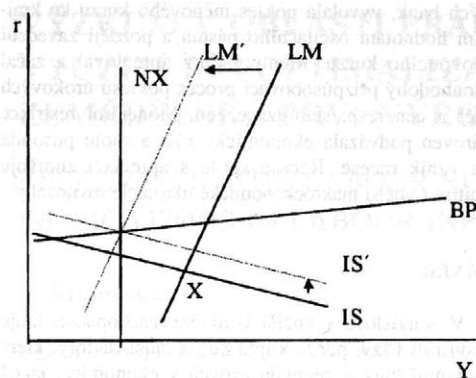
1. Swan-Salterův diagram — The Swan-Salter diagram

¹recession surplus, ²inflation surplus, ³inflation deficit, ⁴recession deficit

I. Doporučená forma hospodářské politiky ve vztahu k situaci v ekonomice — Recommended form of economic policy in relation to economic situation

Výšeč ¹	Stav v ekonomice ²	Monetární ³	Fiskální ⁴
1.	recese + přebytek ⁵	expanzivní ⁹	expanzivní ⁹
2.	inflace + přebytek ⁶	expanzivní ⁹	restriktivní ¹⁰
3.	inflace + deficit ⁷	restriktivní ¹⁰	restriktivní ¹⁰
4.	recese + deficit ⁸	restriktivní ¹⁰	expanzivní ⁹

¹segment, ²economic situation, ³monetary, ⁴fiscal, ⁵recession + surplus, ⁶inflation + surplus, ⁷inflation + deficit, ⁸recession + deficit, ⁹expansive, ¹⁰restrictive

2. Užití Mundell-Flemingova modelu — Utilisation of the Mundell-Fleming model

rok recesní mezera a deficit platební bilance, mohli bychom říci, že jsme ve 4. výšce grafu 1. Deficit platební bilance je deficitem běžného účtu.

Z tab. I můžeme určit doporučení pro léčbu a to kombinací monetární restrikce a fiskální expanze. Pro jednoduchost vysvětlení a k potvrzení správnosti doporučení předložených tabulkou uijeme tradiční aparát ekonomů, tj. Mundell-Flemingův model, tedy model IS-LM-BP. Situaci České republiky vyjadřuje bod X na grafu 2, který je pod křivkou BP, protože máme deficit platební bilance, ale ten je zmírňován přílivem zahraničního kapitálu. Bod X je zároveň napravo od křivky čistých exportů NX a to výrazně, protože deficit běžného účtu je významný.

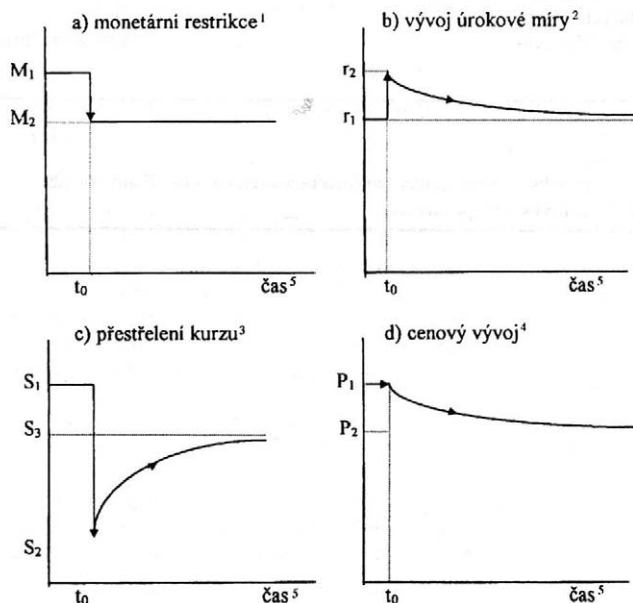
Křivka BP je téměř horizontální, protože předpokládáme kapitálovou mobilitu blízkou dokonalé kapitálo-

vé mobilitě. Předpoklad vychází z hodnocení České republiky Mezinárodním měnovým fondem jako země s vysokou kapitálovou mobilitou.

Vidíme, že řešení, tj. posun do průsečíku vnější rovnováhy E_1 , vyžaduje expanzivní fiskální politiku a restriktivní monetární politiku. Stejně doporučení dala letos v zimě speciální komise MMF České národní banky, když doporučila mírně apreciovat i za cenu snížení konkurenceschopnosti a užít uvážlivou expanzivní fiskální politiku. Expanzivní fiskální politika se projeví v našem modelu posunem křivky IS vpravo nahoru na IS' . Restriktivní monetární politika se projeví v modelu posunem LM vlevo na LM' .

Řešení problému pomocí druhé možnosti, tj. přesunu výdajů mezi domácím a zahraničním sektorem, je možné prostřednictvím následujících opatření: depreciace měny, avšak taková, která nesníží její kredibilitu u zahraničních investorů, nebo cestou zvýšení podpor exportu, ať již pomocí různých exportních, garančních, pojišťovacích nástrojů, dále podporou konkurenceschopnosti snížením úrokových sazeb exportérům a zlepšením lhůt splatnosti úvěrů, zlepšením poradenských a informačních služeb, podporou zakládání zahraničních filiálek českých podniků, úsilím o otevření trhu EU, spolufinancování účasti českých firem na veletrzích a podobně.

V rámci těchto opatření je konkurenceschopnost a tím i exportní výkonnost ekonomiky spojená s kurzovými a měnovými podmínkami, proto se podívejme na určitou souvislost, která je v literatuře označována jako „přestřelování“ měnového kurzu. Teoreticky je tento problém rozpracován v modelu platební bilance R. Dornbusche. Dornbuschův přístup je rozvinutím monetaristického modelu platební bilance pro krátké obdo-

3. Vliv monetární restrikce na vývoj úrokové míry, měnového kurzu a ceny — The impact of monetary restriction on the development of interest rate, exchange rate and price

¹monetary restriction, ²interest rate development, ³exchange rate shooting-out, ⁴price development, ⁵time

bí. Tento model lze aplikovat v české ekonomice v revolučním období, i když použitelnost je problematická vzhledem k tomu, že model předpokládá flexibilní kurz, zatímco CEB držela až do května 1997 pevný kurz v zájmu ukotvení alespoň jedné makroekonomické veličiny v průběhu transformačního období.

Základem Dornbushova modelu je následující úvaha. Po monetární restrikci dochází okamžitě k „přestřelení“ měnového kurzu v poklesu, měna apreciuje více než odpovídá restrikci, protože ekonomické subjekty vědí, že permanentní pokles peněžní zásoby, resp. snížení růstu peněžní zásoby povede v dlouhém období k poklesu cenové hladiny. Navíc snížením peněžní zásoby či jejího růstu povede k poklesu reálných peněžních prostředků u ekonomických subjektů a tak dojde k růstu poptávky po penězích, která vyžene úrokové míry nahoru. Domácí úroková míra v ČR také byla nad světovou úrovní, což lákalo zahraniční investory, kteří byli ochotni nést ztrátu zisku z úrokového diferenciálu způsobenou apreciací, čili poklesem měnového kurzu. Monetární restrikce tak vede v krátkém období k bezprostřední a prudké změně relativní ceny a snížení vnější konkurenceschopnosti domácí produkce. Po prvním nárazu dochází k pomalému přizpůsobení, měnový kurz pomalu roste, měna mírně deprecie, ceny klesají a klesají i úrokové míry. Všechny veličiny se dostávají na novou rovnovážnou úroveň. Náhlé změny monetární politiky mají tedy za následek přestřelování a v případě měnové restrikce vedou k apreciaci měny a ke zhoršení konkurenceschopnosti domácí produkce, tím zhoršení obchodní a v českých poměrech i platební bilance. Vývoj po monetární restrikci je možné sledovat na grafu 3.

Použitelnost modelu je v tom, že ceny a úrokové sazby se vyvíjí opačně než měnový kurz. Monetární restrikce prováděná CEB ať již prostřednictvím úrokových sazeb, či růstem minimálních povinných rezerv nebo opatřeními v souvislosti s pádem několika čes-

kých bank, vyvolala pokles měnového kurzu ke krajním hodnotám oscilačního pásma a později zavedení plovoucího kurzu. Měnový kurz aprecioval a začal dlouhodobý přizpůsobovací proces poklesu úrokových měr a cen resp. stabilizace cen. Monetární restrikce zároveň podvázala ekonomický růst a spolu působila na vznik recese. Recese spolu s apreciací zhoršuje vnitřní i vnější makroekonomické ukazatele rovnováhy.

ZÁVĚR

V souvislosti s vnější konkurenceschopností hraje svou roli i tzv. parita kupní síly a další faktory, které ovlivňují kurz a cenovou úroveň v ekonomice, jakož i další reálné procesy. Řešení problému rovnováhy, tím i problému konkurenceschopnosti, závisí na koncepcích vlády, to je na přístupech k dané problematice, stejně jako na schopnosti měřit a vyjádřit ekonomické veličiny, stejně jako na odhadech budoucího očekávání, stejně jako na budoucích proměnných a dalších faktorech.

LITERATURA

- Barro J. (1993): *Macroeconomics*. J. Wiley and Sons, Inc. N. Y.
Blanchard O. (1997): *Macroeconomics*. Prentice-Hall.
Fleming J. M. (1962): *Domestic Financial Politics under Fixed and under Floating Exchange Rates*. IMF Staff Papers, November.
Krugman P. R., Obstfeld M. (1994): *International Economics*. Harper Collins publishers, N.Y.
Dornbush R., Fischer S. (1990): *Macroeconomics*. McGraw-Hill.

Došlo 20. 12. 1999

Kontaktní adresa:

Doc. Ing. Božena Kaderábková, Katedra ekonomických teorií, Česká zemědělská univerzita, PEF, Kamýcká 129, 165 21 Praha 6-Suchbát, Česká republika, e-mail: kaderabkova@pef.czu.cz

VÝZKUM V OBLASTI PRACOVNÍ NÁROČNOSTI A JEHO VYUŽITÍ PŘI OPTIMALIZACI PRACOVNÍCH VSTUPŮ V ZEMĚDĚLSKÉ PRVOVÝROBĚ¹

RESEARCH IN THE LABOUR REQUIREMENTS AREA AND ITS IMPLICATIONS IN LABOUR INPUTS OPTIMISATION

P. Římovská

Czech University of Agriculture, Prague, Czech Republic

ABSTRACT: The CUA Prague, FEM working team of the research project "Labour Requirements in Agricultural Primary Production, Possibilities of Own Resources Utilisation and Labour Inputs Optimisation", granted by the National Grant Agency for Agricultural Research (NAZV) of the Ministry of Agriculture CR, prepares for publishing the Report of Labour Norms for Plant Production. The report provides the expert public with actual information and data about the plant production labour requirements with the utilisation of modern, highly efficient mechanisation. Possibilities of the labour requirements reduction and operation costs saving are demonstrated on the example of an agricultural co-operative and its progressive concepts of the machinery innovation.

Key words: labour requirements, creating of norms, machinery innovation, work operation, labour, operational costs, cost saving

ABSTRAKT: Tým řešitelů výzkumného projektu „Pracovní náročnost v zemědělské prvovýrobě, potřeba živé práce a možnosti zabezpečování vlastními zdroji podniků, optimalizace pracovních vstupů“, zadaného NAZV při MZe ČR, připravuje k publikaci Sborník norem času živé práce pro rostlinnou výrobu. Sborník poskytne odborné veřejnosti aktuální informace a technicky zdůvodněná data o pracovní náročnosti provádění polních prací s využitím moderních, vysoce výkonných mechanizačních prostředků. Na příkladu zemědělského družstva a jeho progresivní koncepce obnovy strojového parku jsou uvedeny možnosti snížení potřeby pracovních sil i úspory dalších provozních nákladů.

Klíčová slova: potřeba času živé práce, tvorba norem, obnova strojového parku, pracovní operace, pracovní síly, provozní náklady, úspora nákladů

POTENCIÁLNÍ ZDROJE KONKURENČNÍCH VÝHOD

Jako obecně platná východiska pro zajišťování růstu výkonnosti podniků jsou zdůrazňovány pozitivní předpoklady podniků k zabezpečování a udržování konkurenčních výhod. Se zřetelem k dalším ovlivňujícím faktorům je významným zdrojem konkurenčních výhod i koncepční připravenost a schopnost podniků hospodařit s nízkými náklady. V rámci toho podnikatelské záměry orientované na snižování provozních nákladů, v tomto případě na snižování pracovní náročnosti a souběžně i optimalizaci náročnosti na výkon energetických zdrojů v pracovních soupravách pro RV, vyžadují náročnou – koncepčně propracovanou přípravu investičních opatření zemědělského podniku. Vedení podniků musí být připraveno na potřebu variantního řešení a racionální – strukturální zásahy při obnově

strojového vybavení RV a mít tedy i možnost využívat při přípravě podnikatelských projektů různé dostupné informační zdroje.

Možnosti metodického využití Sborníku norem času pro polní práce

V rámci řešení výzkumného projektu „Pracovní náročnost v zemědělské prvovýrobě, potřeba živé práce a možnosti zabezpečování vlastními zdroji podniků, optimalizace pracovních vstupů“, zadaného NAZV při MZe ČR v roce 1996, byl na přelomu roků 1999 a 2000 připraven k publikaci aktualizovaný Sborník norem času pro rostlinnou výrobu (I). Sborník poskytuje odborné veřejnosti aktuální informace a technicky zdůvodněná data o pracovní náročnosti při provádění polních prací s využitím moderních, vysoce výkonných mechanizačních prostředků.

¹ Příspěvek z mezinárodní konference Konkurenceschopnost agrárního sektoru, která se konala 23.–24. 9. 1999 na ČZU v Praze.

Vzhledem k tomu, že při zpracování norem času se řešitelský tým řídí obecně uznávaným a platným metodickým postupem pro tvorbu norem výkonu, také v novém Sborníku je dodrženo obecně platné začlenění jednotlivých normovaných pracovních činností do skupin prací a vytvořené normy času jsou uvedeny ve spojitosti s příslušnými variantami podmínek pro provádění polních prací. Odlišnost dříve využívaných Sborníků a nově aktualizovaného Sborníku spočívá především v tom, že namísto norem času pro obecně charakterizované parametry pracovních souprav a samostatných strojů jsou pro jednotlivé skupiny polních prací uvedeny normy času v široké škále konstrukčních typů a výrobních značek, navíc v různých variantních kombinacích a možnostech agregace tažných a pracovních strojů, tak jak se v zemědělských podnicích v ČR často využívají, případně tak jak jsou nabízeny dealerskými firmami. Aktualizovaný Sborník norem tak získává širší uplatnění v odborné praxi tím, že poskytne možnost porovnání a posouzení výkonnosti a pracovní náročnosti obsluhy při využití výkonné zemědělské techniky. V tab. I je pro názornost uveden přehled norem potřeby času pro variantně agregované pracovní soupravy pro orbu. Je nutno zdůraznit, že ukázka se týká pouze jedné ze šesti variant zpracovaných norem pro každou uvedenou pracovní soupravu (svažitost 5–10°, půda střední, pracovní hloubka 18–24 cm).

VÝVOJ PRACOVNÍ NÁROČNOSTI V ROSTLINNÉ VÝROBĚ

Produktivita práce vyjádřená podílem hrubé zemědělské produkce (dále jen HZP) na jednoho přepočteného pracovníka je jedním z ekonomických ukazatelů, jimiž je možno hodnotit dosaženou technologickou úroveň zemědělské prvovýroby. Od roku 1989 klesají v ČR počty pracovníků v zemědělství a klesá i hrubá zemědělská produkce. Aby bylo možno sledovat dynamiku vývoje produktivity práce v delším časovém období, používá se k výpočtu HZP stálých cen.

Protože tento příspěvek se netýká analýzy celkové produktivity práce v zemědělství (jež je z aspektu využití ukazatele HZP ovlivněna i jinými vlivy – např. intenzitou hnojení, opatřeními eliminujícími vlivy počasí aj.), ale snaží se přispět pozitivním příkladem, tzn. vyjádřením změn v produktivitě práce při využití nového technologického vybavení v zemědělském podniku, bylo příhodnější použít jako srovnávací základnu současné hektarové výnosy, nynější strukturu pěstovaných plodin a běžné ceny roku 1998. Toto účelové zjednodušení napomáhá oprostít vliv inovačních technických a organizačních opatření od vlivů ostatních.

I. Porovnání norem potřeby času pro orbu u variantně sestavených pracovních souprav – Comparison of time requirement norms for ploughing with variant working sets

Pracovní operace: ORBA ¹									
Varianta ²	Plodina ³	Svah ⁴	Substrát ⁵	Dávka v t ⁶	Podmínky/způsob práce ⁷	Techn. záběr ⁸	Norma času v hod/ha ⁹	Číslo normy ¹⁰	
5	nerozlišeno ¹¹	5–10°	x	x	půda střední ¹² prac. hloubka ¹³ 18–24 cm				
Souprava ¹⁴ :	Traktor ¹⁵ JOHN DEERE 7800				Pluh oboustranný ¹⁶ RAABEWERK	2,30 m	1,02	111010001	
	Traktor ¹⁵ JOHN DEERE 8100				Pluh oboustr. ¹⁶ MERKUR 3000 P	2,10 m	0,96	111010007	
	Traktor ¹⁵ RENAULT 180.94 Turbo				Pluh oboustr. ¹⁶ MERKUR 3000 P	2,10 m	0,67	111010002	
	Traktor ¹⁵ RENAULT 180.94 Turbo				Pluh oboustranný ¹⁶ EVROPA 6P	2,01 m	0,83	111010003	
	Traktor ¹⁵ RENAULT 120 54 TX				Pluh oboustranný ¹⁶ JUPITER 5P	1,75 m	1,16	111010004	
	Traktor ¹⁵ RENAULT ARES 720 RZ				Pluh oboustranný ¹⁶ JUPITER 5P	2,00 m	0,80	111010005	
	Traktor ¹⁵ DEUTZ FAHR AGROSTAR DF 681				Pluh oboustranný ¹⁵ EVROPA 7P	2,45 m	1,10	111010009	
	Traktor ¹⁵ STEYR 9190				Pluh oboustranný ¹⁶ ÖVERUM 5r	2,00 m	1,16	111010010	
	Traktor ¹⁵ FENDT 824				Pluh oboustranný ¹⁶ RAABEWERK	2,40 m	0,77	111010012	

*) Dílčí normativy potřeby času lze zjistit prostřednictvím výpočetního a databázového systému „PRACNOST, NORMY, NORMATIVY“ ČZU PRAHA. Ostatní technické parametry, ovlivňující úroveň normy času, jsou rovněž součástí databáze programu pro PC – Partial time requirement norms can be ascertained through the database “LABOUR REQUIREMENTS, NORMS, DIRECTIONS” of the CUA Prague. Other technological parameters influencing time requirement norms are also part of the PC program database.

¹ work operation: PLOUGHING, ² variant, ³ plant, ⁴ slope, ⁵ substrate, ⁶ dose in tons, ⁷ working conditions/technology, ⁸ technical span, ⁹ time norm hours/ha, ¹⁰ norm No., ¹¹ not diversified, ¹² medium soil, ¹³ working profile 18–24 cm, ¹⁴ the set, ¹⁵ tractor, ¹⁶ two-side plough

Protože porovnání celkového rozdílu v produktivitě práce při realizaci jednotlivých výrobních procesů se opíralo o současné ha výnosy, bylo zapotřebí eliminovat vlivy některých dříve používaných výrobních postupů, které se podílí na výsledné úrovni a intenzitě výroby. Jedná se především o hnojení průmyslovými a statkovými hnojivy. Samotná analýza růstu produktivity práce u nejdůležitějších výrobních procesů v RV spočívala v porovnání dřívější a současné pracovní náročnosti jednotlivých operací v rámci výrobních postupů, aplikovaných při zabezpečování polních prací u vybraného zemědělského podniku. Je nutno připomenout, že zjištěný pozitivní trend, tzn. snižování pracovní náročnosti polních prací při využívání konstrukčně dokonalejších a výkonnějších pracovních souprav a samostatných strojů, je spojen s dalšími pozitivními jevy, kterými jsou především

- zvýšená provozní spolehlivost strojového parku (napomáhající spolehlivěji naplňovat agrotechnické požadavky a snižovat provozní výdaje),
- nízké sklizňové ztráty,
- z pohledu fyziologických potřeb pracovníků RV také komfortnější vybavení strojů pro jejich obsluhu.

METODICKÝ PŘÍSTUP

K vyjádření změn v pracovní náročnosti polních prací byly použity jednak údaje z výkazů práce, evidovaných ve sledovaném podniku u jednotlivých porůvaných letech a z ročních závěrek analytických účtů mechanizačních prostředků, a dále ke korekcím, srovnáním či k doplnění informací byly využity normy potřeby času živé práce při zohlednění odpovídajících podmínek pro provádění prací (Sborník norem pro práce v rostlinné výrobě, Agrodart, Noyé Město nad Cidlinou, 1990) a výše uvedený aktualizovaný Sborník norem času pro polní práce v RV (ČZU v Praze, MZe ČR, připravovaný k publikaci v roce 1999). Hodnoty norem potřeby času práce, uváděné v těchto sbornících, zahrnují všechny úseky pracovních operací nutných k provedení práce, včetně normativních podílů dávkových a směnových časů. Z důvodů srovnatelnosti však neobsahují čas potřebný k jízdě na pozemky. Protože se použitím nových mechanizačních prostředků v řadě případů omezuje i počet pracovních operací v průběhu jednotlivých výrobních procesů, bylo zapotřebí při posuzování změn v časové náročnosti pracovních operací zohlednit i snížení počtu přejezdů ze středisek RV na polní pracoviště i mezi pozemky. Průměrná rychlost při přejezdech, odvozená ze stavu komunikací a polních cest v územním obvodu sledovaného podniku, byla stanovena ve výši 15 až 20 km/hod.

Zemědělský podnik, v němž byla srovnávací analýza provedena, není na žádost řídící pracovníků jmenován. Jedná se o velké zemědělské obchodní družstvo,

hospodařící v poměrně příznivých výrobních podmínkách východočeského kraje. Sledovaný podnik je územně rozčleněn do tří závodů, v každém závodě je využíváno kombinované výrobní zaměření, rozdíly ve skladbě a podílovém zastoupení jednotlivých pěstovaných plodin a odvětví živočišné výroby odpovídají odlišnostem ve struktuře elementárních výrobních zdrojů obhospodařovaných v rámci jednotlivých závodů (to se týká například % zornění, kvalitativní a velikostní vyrovnanosti obhospodařovaných pozemků). S ohledem na zmíněné specifické možnosti a potřeby provozu jsou jednotlivé závody vybaveny vlastním strojovým parkem pro provádění polních prací, tomu odpovídá i odlišný časový sled při obnově technického vybavení, výběr konstrukčních typů a volba výkonnostních charakteristik u využívaných pracovních souprav a samostatných strojů.

POZNATKY Z ANALÝZY

V podniku jako celku je dlouhodobě prosazována progresivní koncepce obnovy strojového parku. Nedílnou, velice významnou součástí a zároveň nezbytnou podmínkou pro ekonomicky účinné využití dlouhodobě prosazované koncepce je vysoká úroveň řídicí práce a důslednost při organizačním zabezpečování polních prací i provozuschopnosti technologického vybavení na jednotlivých závodech. V tab. II je znázorněna současná struktura rostlinné výroby v závodě I (včetně dosažené úrovně ha výnosů v roce 1998) tak, aby s přihlédnutím k této dílčí informaci mohly být návazně posouzeny změny – snížení potřeby živé práce v členění podle příslušných skupin polních prací, vyjádřené

II. Struktura pěstovaných plodin a dosahované ha výnosy – Structure of the plants grown and per hectare yields

Plodiny ¹	ha	%	t/ha
Obiloviny celkem ²	856	62,62	5,33
– pšenice ozimá ³	34		5,40
Řepka ozimá ⁴	179	13,09	3,40
Hrách ⁵	22	1,61	3,70
Cukrovka ⁶	52	3,80	48,30
Kukuřice ⁷	192	14,05	73,30
Jeteloviny ⁸	22	1,61	9,60
Jarní směsky ⁹	25	1,83	27,00
Travniny na o.p. ¹⁰	19	1,39	8,90
Orná půda ¹¹	1 367	100,00	x
TTP	254		7,40
Celkem z.p. ¹²	1 621		x
% zornění ¹³		84,33	

Průměrná vzdálenost ze střediska RV na pozemky ... 2,5 km – average distance of plots to the plant production centre ... 2.5 km

¹ plants, ² grains together, ³ winter wheat, ⁴ winter rapeseed, ⁵ peas, ⁶ sugar beet, ⁷ maize, ⁸ clover and alfalfa, ⁹ spring mixes, ¹⁰ grasses on arable land, ¹¹ arable land, ¹² permanent grasses, ¹³ agricultural land total, ¹⁴ arable land percentage

III. Porovnání potřeby pracovníků v RV pro zajištění polních prací v průběhu roku (včetně údržby pracovních souprav a příslušné dopravní obsluhy souprav) – Comparison of labour requirements in plant production during the year (including working sets maintenance and the relevant transport of the sets)

Pracovní operace ^{1*}	Počet pracovníků (nezbytně nutných) ²	
	v období do r. 1993 ³	1998
Podmítka, orba, příprava půdy ⁴	3	3
Seti ⁵	5	2
Chemická ochrana porostů ⁶	3	2
Sklizeň obilovin a řepky ozimé ⁷	13	8
Sklizeň kukuřice ⁸	12	8
Sklizeň cukrovky ⁹	7	3
Sečení píce ¹⁰	4	3
Obracení píče ¹¹	2	1

* vybrané pracovní operace, u nichž došlo v hodnoceném období ke změnám ve vybavení technickými prostředky, případně ke změnám technologických postupů – selected working operations, where technical means or technological procedures innovation occurred during the period evaluated

¹ working operation, ² number of workers (strictly necessary), ³ during the period prior to 1993, ⁴ stubble-field ploughing, ploughing, soil preparation, ⁵ sowing, ⁶ plant chemical protection, ⁷ harvest of grain and winter raps, ⁸ harvest of maize, ⁹ harvest of sugar beet, ¹⁰ forage cutting, ¹¹ forage turning

snížením počtu pracovníků v RV závodu 1 (tab. III). V navazujícím komentáři je uvedeno peněžní vyjádření roční úspory mzdových prostředků. Kromě snížení pracovní náročnosti u jednotlivých skupin prací bylo ve sledovaném podniku při uplatňování moderní technologické koncepce v RV dosaženo i významných úspor energetických a ostatních materiálových vstupů (snížením počtu pracovních operací, zvýšením technické úrovně strojů).

V *závodě 1* bylo použitím nových mechanizačních prostředků docíleno roční úspory 41 775 litrů nafty, tj. 601 560 Kč, při ceně nafty 14,40 Kč/l (bez DPH) v roce 1998. Je nutno podotknout, že současného vcelku příznivého stavu (úrovně dosažených úspor) bylo docíleno postupně, od zahájení důsledné a koncepčně promyšlené obnovy strojového parku v letech 1993 až 1994. Omezený rozsah příspěvku nedovoluje širší komentář k jednotlivým součástem a etapám realizace zmíněné koncepce obnovy technického vybavení, přesto lze vydvihnout alespoň základní aspekty:

- sdružování pracovních pracovních operací, snižování počtu prováděných operací využíváním kombinovaných a přitom vysoce výkonných pracovních souprav;
- kompletace mobilních pracovních linek (příklad: sečí stroj Mistral 6000 v agregaci s traktorem John DEERE 6810, k této soupravě náleží traktor Z 7245 s přívěsem na osivo a speciálním vysokozdvížným kontejnerem k plnění zásobníku sečího stroje);
- organizace nepřetržitého provozu vysoce výkonných pracovních souprav v době sezónních prací (příklad:

tahač John DEERE 8200 s pluhem Kverneland PB-100 umožňuje podle podnikových výkazů práce dosahovat průměrného výkonu 34 ha/24 hod).

Z porovnání potřeby pracovníků RV pro zajištění polních prací během roku vyplývá:

- celková úspora činila 3 650 hodin živé práce za rok (na úrovni roku 1998);
- celkové snížení potřeby pracovníků pro zajišťování polních prací v průběhu roku (7 pracovníků);
- průměrné roční výdaje na mzdy, sociální a zdravotní pojištění na 1 pracovníka RV = 150 tis. Kč;
- úspora ve finančním vyjádření celkem za rok činí cca 1 050 tis. Kč.

Závod 2 (1 170 ha z.p., 94 % zornění) se odlišuje nižším podílem obilovin a naopak výrazně vyšším podílem cukrovky ve struktuře pěstovaných plodin.

V tomto závodě byla v rámci analýzy zjištěna celková úspora pracovních sil v počtu 9 pracovníků, což bylo nejvýrazněji ovlivněno redukcí počtu pracovních operací při provádění podzimních prací (sklizeň kukuřice, cukrovky, zpracování půdy). Ve finančním vyjádření to představuje úsporu 1 500 tis. Kč ročně a dále více než 400 tis. Kč činila roční úspora ze snížení spotřeby nafty.

Závod 3: Ve struktuře plodin u závodu 3 tvoří v současné době více než 20 % kukuřice na siláž, jejíž sklizeň a konzervace patří mezi časově nejnáročnější pracovní operace. Tento závod ohospodaruje celkem 1 511 ha z.p., zornění dosahuje 93,98 %. Roční úspora pracovníků byla u tohoto závodu nejvýraznější (celkem 13 prac.), obnova zemědělských strojů byla soustředěna především na výkonné mechanizační prostředky pro sklizeň obilovin, řepky a konzervaci objemných krmiv (senáže). Ve finančním vyjádření to představovalo úsporu 1 950 tis. Kč ročně, vedle toho více než 580 tis. Kč činila roční úspora při nižší spotřebě nafty.

ZÁVĚR

- Výrazně pozitivní výsledky, tzn. snížení potřeby pracovníků a zároveň i potřeby dalšího, v současné době ekonomicky velmi významného výrobního vstupu – nafty, byly zjištěny v podniku, v němž je s úspěchem dlouhodobě prosazována progresivní koncepce důsledné diferencované obnovy a optimalizovaného využití strojového vybavení polních prací.
- Dosahovaná úroveň ročních úspor u sledovaných výdajových položek představuje pozitivní příspěvek jednotlivých závodů – vzhledem k potřebě a objemu investičních prostředků podniku, které jsou dlouhodobě vynakládány ve spojitosti s racionalizačními investičními opatřeními v odvětví rostlinné výroby.
- Prezentované výsledky provedené analýzy korespondují s výsledky dalších analytických studií, které prováděli řešitelé výzkumného projektu. Pro účely zpracování výroční zprávy za období řešení v roce 1999 byla vypracována studie srovnávající a hodnotící současnou a předchozí úroveň spotřeby času na

vybrané pracovní operace v RV; východiskem pro porovnání byly normy času, odpovídající technické úrovni provádění polních prací v třiletém období před rokem 1989 a aktualizované normy času, uvedené v novém Sborníku norem času, tzn. odpovídající úrovni technického vybavení podniků (resp. využívaných typových pracovních souprav) v období 1996 až 1999:

– v souladu s poznatky z analýzy ve velkém zemědělském podniku, bylo nejvýraznějšího snížení potřeby živé práce a v relaci s tím i snížení výkonové náročnosti dosaženo u pracovních operací spojených se zpracováním půdy (orbou), při seti a sázení a dále při sklizni pícnin sečením s řezáním (př. kukuřice aj.). K výraznému snížení pracovní náročnosti došlo i u dalších pracovních operací, např. při sklizni obilovin a olejnin, v tomto případě však pokles spotřeby živé práce není doprovázen snížením, ale naopak (s přihlédnutím ke konstrukčním odlišnostem strojů) zvýšením náročnosti na výkonnost pracovních strojů;

– přes všeobecně ekonomicky nepříznivé podmínky

hospodaření zemědělských podniků se reprodukce a inovace technického vybavení práce v praxi projevuje globálním snížením spotřeby pracovního času v rostlinné výrobě celkem a převážně i u jednotlivých organizačně nejvýznamnějších operací.

LITERATURA

- Mertlík S. (1999): Efektivní využití zemědělské techniky. [Diplomová práce], ČZU Praha, duben.
- Pelárl J. a kol. (1985): Metody normování výkonu a měření spotřeby času v zemědělské výrobě. MZVZ ČR, Praha.
- Římovská P. a kol. (1997, 1998, 1999): Pracovní náročnost v zemědělské prvovýrobě, potřeba živé práce a možnosti zabezpečování vlastními zdroji podniku, optimalizace pracovních vstupů. Výroční zpráva výzkumného grantu NAZV při MZe ČR č. EP09060006649 za rok 1997, 1998, 1999. ČZU Praha.

Došlo 20. 12. 1999

Kontaktní adresa:

Ing. Pavla Římovská, Katedra řízení, PEF, Česká zemědělská univerzita v Praze, Kamýcká 129,
165 21 Praha 6-Suchbát, Česká republika, e-mail: Rimovska@pef.czu.cz

**Subscription list of scientific journals published in 2000
in the Institute of Agricultural and Food Information
Prague, Czech Republic**

In this institute scientific journals dealing with the problems of agriculture and related sciences are published on behalf of the Czech Academy of Agricultural Sciences. The periodicals are published in the Czech or Slovak languages with long summaries in English or in English language with summaries in Czech or Slovak.

Journal	Periodicity	Yearly subscription fee in USD (including postage)	
		Europe	overseas
Rostlinná výroba (Plant Production)	12	195,-	214,-
Czech Journal of Animal Science (Živočišná výroba)	12	195,-	214,-
Zemědělská ekonomika (Agricultural Economics)	12	195,-	214,-
Journal of Forest Science	12	195,-	214,-
Veterinární medicína (Veterinary Medicine – Czech)	12	159,-	167,-
Czech Journal of Food Sciences (Potravinařské vědy)	6	92,-	97,-
Plant Protection Science (Ochrana rostlin)	4	62,-	64,-
Czech Journal of Genetics and Plant Breeding (Genetika a šlechtění)	4	62,-	64,-
Zahradnictví (Horticultural Science)	4	62,-	64,-
Research in Agricultural Engineering	4	62,-	64,-

Please send subscription your order to the address:

Ústav zemědělských a potravinářských informací
Vydavatelské oddělení
Slezská 7
120 56 Praha 2
Czech Republic

Tel.: +420 2 24 25 79 39, Fax: +420 2 24 25 39 38, e-mail: redakce@uzpi.cz

NĚKTERÉ NEVYUŽITÉ PŘÍLEŽITOSTI PRO ZVÝŠENÍ KONKURENCESCHOPNOSTI PODNIKATELSKÝCH SUBJEKTŮ AGRIBUSINESSU¹

OF THE BUSINESS OPPORTUNITIES NOT EXPLOITED BY THE AGRIBUSINESS ENTREPRENEURIAL SUBJECTS TO INCREASE THEIR COMPETITIVE ADVANTAGE

J. F. Palán

Czech University of Agriculture, Prague, Czech Republic

ABSTRACT: The author analyses results of the field research, which was realised within the frame of Czech Agricultural University Grant Agency Project – No. 104/10/21197/0. The topic of the analysis were the aggregate factors of the Transformational Change Model i.e. processes, organisational structure, technology, measurement system, reward system, managerial skills, organisational culture and political power. He points out some of the business opportunities which are not exploited by the agribusiness entrepreneurial subjects and emphasises, that their managerial exploitation could increase their competitive advantage.

Key words: agribusiness, field research, aggregate factors, transformational change model, entrepreneurial opportunities, competitive advantage

ABSTRAKT: Autor na základě výsledků terénního výzkumu realizovaného v rámci projektu GA ČZU v Praze, č. 104/10/21197/0 analyzuje současnou úroveň agregovaných faktorů modelu transformační změny podniku (procesy, organizační struktura, technologie, systém měřených veličin, systém odměňování, manažerské dovednosti, organizační kultura a politická moc). Poukazuje na některé nevyužité příležitosti, jejichž manažerské využití by mohlo vést ke zvýšení konkurenceschopnosti podnikatelských subjektů agribusinessu.

Klíčová slova: agribusiness, terénní výzkum, agregované faktory, model transformační změny, podnikatelské příležitosti, konkurenční výhoda

ÚVOD

Netradičně pojatý terénní výzkum podnikatelských subjektů agribusinessu realizovaný v rámci projektu GA ČZU v Praze, č. 104/10/21197/0 interdisciplinárním výzkumným týmem přinesl ve svých výstupech nezvykle hlubokou sondu do problematiky jejich fungování. Spojení tradiční ekonomické analýzy s kvalitativně pojatým výzkumem klíčových faktorů transformačního modelu organizace využívajícím důsledně techniku řízeného interview, včetně skupinového interview a osobních prohlídek podnikových procesů umožnilo zformulovat poměrně rozsáhlý soubor pracovních hypotéz. Výsledkem výzkumu je pět reprezentativních případových studií, vhodných k hlubšímu studiu problematiky fungování zemědělských podniků a podniků zpracovatelského průmyslu v kategorii střední podnik.

Pečlivé propracování metodiky výzkumu vycházejícího z participační varianty akčního výzkumu zahrnující: databázi otázek pro řízené interview, metodické

poznámky pro vedení skupinového interview a prohlídek procesů, formulaci pracovních hypotéz a spolupráci s vedením organizací tvoří integrující část celého projektu. Na základě výsledků I. etapy výzkumu (zvláště případová studie Agrimoderna, a.s.) byla ve II. etapě pozornost soustředěna na problematiku systémů jakosti pro posouzení jejich eventuelního potenciálu ke zvyšování podnikové efektivity. Metodický aparát byl doplněn o diagnostiku stávajícího systému jakosti vycházející z modelu Evropské ceny za jakost v kategorii střední podnik (případová studie Zemědělské družstvo Alfa), dále o metodiku auditu ve vztahu ke kritériální normě ISO 9002 (případová studie Mlékárna, a.s.).

VÝSLEDKY ANALÝZY

Výsledky analýzy zpracovaného souboru 21 pracovních hypotéz vedou k závěrům:

- Nepochopení důležitosti procesu strategického řízení vrcholovým managementem a absence znalostí

¹ Příspěvek z mezinárodní konference Konkurenceschopnost agrárního sektoru, která se konala 23.–24. 9. 1999 na ČZU v Praze.

- vhodných analytických metod je často blokujícím faktorem potřebných systémových organizačních změn. S tím úzce souvisí potřeba doplnění znalostí z managementu organizační změny, včetně relevantních metod, tj. konfrontační setkání manažerů společnosti. Existuje evidentní potřeba širšího využívání případových studií a brainstormingu v rámci vzdělávacího procesu i manažerské praxe. S tím úzce souvisí potřeba vytvářet v organizaci podmínky pro trvalé učení a rozvoj (efektivní sdílení a využívání nových poznatků a zkušeností). Uvedené znalosti a dovednosti tvoří kritické předpoklady adaptability organizace na relativně rychle a nespojitě se měnící vnější prostředí.
- Vrcholový management nedoceňuje klíčovou roli marketingového procesu pro obchodní úspěch podniku. Je evidentní nedostatečné využívání dostupných databází informací, nesystematický průzkum trhu, včetně podceňování školení prodejců a ekvivalentní podpory prodeje. Patrný je omezený tok inovačních podnětů, včetně absence systematického benchmarkingu klíčových konkurentů. Vyskytuje se podceňování potřebné péče o klíčové zákazníky organizace. Chybí důkladná orientace v problematice potravinářsko-dodavatelských řetězců. Dále lze konstatovat chybějící znalosti a dovednosti v oblasti zahraničně-obchodní činnosti.
 - Pro manažery je typické úzce orientované chápání jakosti vztahované pouze na výrobek. Evidentní je nedocení role systémů jakosti v procesu trvalé změny podniku. Průkazná je absence znalostí týkajících se řady systémových norem ISO 9000, problematiky komplexního řízení jakosti zaměřeného na podnikové procesy, včetně konceptu nepřetržitého zlepšování. Zřejmě je nedocení implikací na změnu podnikové kultury a práci každého jednotlivce v organizaci. Rovněž informovanost o Ceně České republiky za jakost a Evropské ceně za jakost je nedostatečná.
 - Absence procesního chápání logistiky a jejího nevyužívání pro optimalizaci organizačních procesů, včetně přiměřené standardizace důležitých postupů. S tím úzce souvisí spíše funkcionální orientace manažerů. Chybí znalosti a dovednosti problematiky managementu organizačních procesů.
 - Manažeri nevěnují dostatečnou pozornost procesu motivace pracovníků. Jde jak o motivaci vnitřní, tak vnější. Hmotná motivace (mzdová motivace) není

důsledně diferencována a propojena dostatečně jasné se systémem měření výkonu. Takový systém v řadě organizací chybí. Dokonce i u organizací, které prošly úspěšnou transformací fyzické vrstvy (organizační procesy, organizační struktura, technologie).

- Nedostatků projevujících se v motivačním procesu úzce souvisí s nedostatky v komunikačním procesu. Požadavek zlepšení komunikačního toku zvláště ve vztahu k nejnižší úrovni řízení je přímo kritický. Nedostatek informací na nejnižší úrovni výrazně demotivuje pracovníky a blokuje připravenost organizace ke změnám. Absence dovedností spojených s vedením porad, řízením diskuse a řešením komunikačních konfliktů je evidentní.
- V rámci práce ekonomických úseků organizací byla konstatována potřeba věnovat zvýšenou pozornost doplnění znalostí z managementu nákladů a controllingu. Vysoce aktuální je rovněž nutnost optimalizace struktury krátkodobých a dlouhodobých pohledávek a s tím související problematika účinného vymáhání pohledávek.

ZÁVĚR

Uvedený soubor závěrů našeho terénního výzkumu představuje vlastně jedinečný soubor příležitostí pro přímé podnikatelské využití. Nutnou a nezbytnou podmínkou efektivní exploatace prezentovaných poznatků je jejich procesní kritická akceptace managementy podnikatelských subjektů agribusinessu.

Z pohledu vzdělávací instituce umožňuje prezentovaný soubor závěrů pružně aktualizovat nabídku speciálních manažerských kurzů pro podnikatelské subjekty agribusinessu.

LITERATURA

- Palán J., Tomšík K., Rosochatecká E., Řezbová H., Šarecova P. (1999): Výzkum připravenosti podnikatelských subjektů agribusinessu k organizační změně. GA ČZU v Praze, projekt č. 104/10/21197/0, Praha.
- Palán J. F., Kotvová H. (1999): Management organizační změny. ČZU, Praha.

Došlo 20. 12. 1999

Kontaktní adresa:

Ing. Josef F. Palán, CSc., Katedra řízení, PEF, Česká zemědělská univerzita v Praze, Kamýcká 129, 165 21 Praha 6-Suchbát, Česká republika, e-mail: palan@pef.czu.cz

PODNIKOVÉ KRIZE V EVOLUČNÍM CYKLU VÝVOJE, JEJICH PŘEDVÍDÁNÍ A ŘEŠENÍ¹

FIRMS' CRISIS IN THE EVOLUTIONARY DEVELOPMENT CYCLE, THEIR FORECASTING AND SOLUTION

R. Zuzák

Czech University of Agriculture, Prague, Czech Republic

ABSTRACT: In the birth of the firm's crises, there are some regularities the comprehension and mastery of which enable firms to survive without major negative consequences and to start up a new stage of development that is usually of a higher qualitative level. Crisis periods also occur in the evolutionary developmental cycle of the firm at two stages, namely at the revolutionary stage and at the stage after the top of the cycle having been achieved. The contribution is concerned with aspects of forecasting the evolutionary cycle of the firm development and of the solution of crises arising in this cycle as well.

Key words: firm crisis, evolutionary cycle, forecasting and solution of firm's crisis

ABSTRAKT: Ve vzniku některých krizí podniku existují určité zákonitosti, jejichž pochopení a zvládnutí umožňuje podniku přežít bez větších negativních následků a nastartování nové, zpravidla kvalitativně vyšší další etapy vývoje. Krizová období nastávají také v evolučním vývojovém cyklu podniku a to ve fázi revoluce a ve fázi po dosažení vrcholu cyklu. Příspěvek se zabývá aspekty předvídání vývoje evolučního cyklu podniku a řešení vznikajících krizí v tomto cyklu.

Klíčová slova: krize podniku, evoluční cyklus, předvídání a řešení krize podniku

ÚVOD

Slovo krize pochází z řeckého „krisis“, což znamená v obecné poloze nesnázi nebo rozhodnou chvíli, rozhodnutí samo. Krize je u každého systému obdobím, kdy je v nesnázích, kdy nastává určitá katarze, rozhodná chvíle pro jeho další osud a existenci. Krize podniku je pak stavem, kdy došlo k narušení rovnováhy v jeho některém subsystému nebo více subsystémech a nastalo ohrožení v dosahování jeho cílů nebo dokonce jeho samotné existence.

ZÁKONITOSTI VE VZNIKU KRIZE

Cílem tohoto příspěvku je uvedení tří typů zákonitostí vzniku krize, jejichž poznání a zvládnutí umožní podnikům krizím předcházet, nebo alespoň omezit jejich negativní dopad. Třetí uváděný typ krize v evolučním cyklu je v některých souvislostech naznačován (např. v makroekonomice), avšak na podnikové úrovni nebyl dosud rozpracován a prezentován.

V literatuře jsou dostatečně popsány krize, které jsou spojeny s vývojem podniku, především v počátečních fázích jeho existence. Nejznámější je teorie Greinera (Greiner 1972), který definoval v průběhu počá-

tečního růstu podniku krize vedení, autonomie, kontroly, byrokracie (red-tape). Obdobně Gray a Burns (1990) definoval vývojové krize malého podnikatelského subjektu vznikající v souvislosti s růstem počtu zaměstnanců, se zvyšujícími vztahy a organizační složitostí a s diverzifikací výrobků. Mezi uvedené krize je třeba ještě zařadit další, která vyplývá z potřeby expanze na nové trhy (Zuzák 1999).

Teorii i praxi se podařilo dostatečně zvládnout krize typu „známá – neznámá“. Jedná se o krize, které v subjektu mohou nastat, ale neví se kdy a zda vůbec k nim dojde. Takovými krizemi jsou požáry, poruchy technologických linek, výskyt konstrukčních vad nebo výskyt choroboplodných zárodků v potravinách, neúrody nebo nadúrody plodin apod. Organizace často mají připraveny přesné scénáře jak postupovat v případě vzniku krize včetně zvládnutí veřejného mínění. K některým krizím je možno přiřadit pravděpodobnost výskytu krize (např. záplavy), i když tato pravděpodobnost je velmi často nízká (např. pravděpodobnost havárie letadla na atomovou elektrárnu).

KRIZE V EVOLUČNÍM CYKLU

Třetím typem krize jsou krize, které podnik zákonitě postihují v průběhu jeho evolučního vývoje. Každý sy-

¹ Příspěvek z mezinárodní konference Konkurenceschopnost agrárního sektoru, která se konala 23.–24. 9. 1999 na ČZU v Praze.

stém, ať už se jedná o relativně jednoduchý, jako je lidský jedinec, přes složitější (podnik), složitý (národní hospodářství) až po megasystémy kosmických dimenzí vytvářejí po dobu své existence evoluční smyčku, kruhový cyklus. Tento kruh můžeme chápat jako rok s 360 dny. Dny jsou jen symbolické, ne kalendářní, protože u lidského jedince může mít „rok“ délku podstatně kratší, avšak u vesmíru pak může trvat řádově miliardy let a také délka každého cyklu u stejného systému má rozdílnou délku trvání. Tento cyklus je třeba v obecné rovině chápat jako princip a aplikovat ho na konkrétní události a systémy a tím mu porozumět a ovládnout ho (graf 1).

Každý nový cyklus začíná „setbou“, zasetím nového, mobilizační síly, impulsem k něčemu kvalitativně novému. První kvadrant cyklu je novým jarem. Po něm následuje léto – dozrávání setby, vytváření předpokladů pro novou úrodu. První polovina cyklu je ve znamení aktivity, tvorby nové kvality, je revoluční fází v evolučním vývoji.

Avšak již tato první polovina cyklu je kritická s možností výskytu první krize a může v ní nastat dokonce konec evolučního cyklu a pád. Krizovým obdobím je rozmezí mezi 60. a 120. dnem v cyklu, největší mezi 60. a 90. dnem. V této části dostává evoluční cyklus novou podobu a současně se musí bojovat jak se starým, tak i překonávat problémy spojené se změnami v budoucnosti.

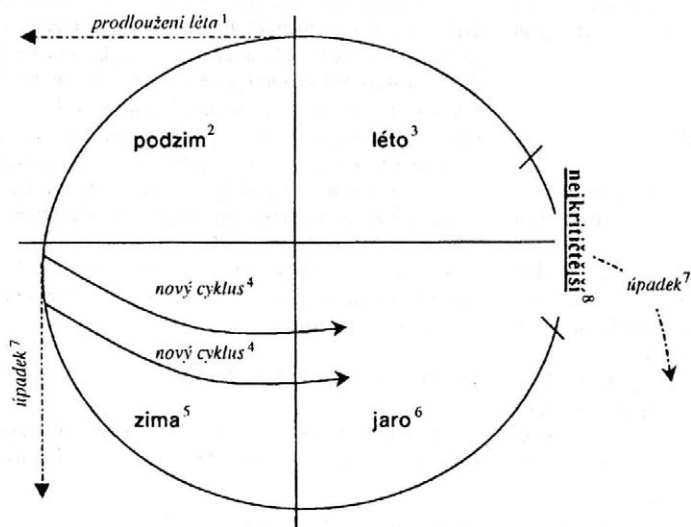
Pro podnik může být impulsem pro vznik nového evolučního cyklu inovace, nová myšlenka, nový výrobek nebo technologie, nalezení mezery na trhu nebo nová příležitost, vytvoření nového zdroje. Právě tento impuls je novou setbou, kterou si pěstuje. Překážek v jeho pěstování může být celá řada, ať již subjektivních nebo v jeho okolí. Zpravidla jsou důsledkem nedostatků v analýze vnitřního a vnějšího prostředí a ne-

očekávaných změn a jejich řešení je součástí strategického řízení podniku a implementace strategie.

Překoná-li úspěšně podnik vzestupnou fázi cyklu, dostane se do pozice, kdy sklízí úrodu, kterou zasel. Po létu nastává podzim a evoluční cyklus se dostává do sestupné fáze. A právě tady se může podnik dostat do nové krize, která je proti předešlé zákeřnější, protože postupuje skrytě a vedení podniku si ji jednak uvědomí až v pokročilejším stadiu a jednak není schopno zareagovat tak, aby podnik mohl včas nastartovat nový evoluční cyklus po sestupné fázi zakončené zimním obdobím.

Příčin, proč se podnik často dostává v sestupné fázi evolučního cyklu do krizového stavu, který způsobuje velké potíže a ohrožuje jeho existenci, můžeme najít několik. Předně úspěšná vzestupná fáze cyklu vytváří uspokojení podnikového managementu a někdy i jeho euforii a ten si neuvědomuje, že se podnik přehoupnul přes svůj zenit a že je také potřeba se připravovat na nový cyklus. Podnik se pak dostává do situace, kdy se krizové symptomy začínají výrazně projevovat a teprve tehdy jsou podnikovým managementem zaznamenány, což často znamená pro podnikový management nepřijemné procitnutí z příjemného snu. Takový stav pak ještě prodlužuje rychlost reakce na vzniklou situaci a zároveň snižuje její adekvátnost.

Další častou variantou je snaha podniku vytěžit ze sklizně co nejvíce a také co nejdéle ji prodlužovat. Znamená to co nejdéle zhodnocování zdrojů, které vytvořily úspěch a využívání dlouhodobé renty z nich. Tím dochází k určitému zakonzervování stavu s jen minimálními úpravami např. ve formě designu, použitého materiálu apod. Po určité době však zákonitě dochází k vyčerpání zdrojů nebo ke změně podmínek, převážně vnějších, a zákonitě ke krizi při obdobných reakcích podnikového managementu.

1. Podniková krize v evolučním cyklu – Firm's crisis in the evolutionary cycle

- ¹summer, ²prolongation, ³autumn, ⁴summer, ⁵new cycle, ⁶winter, ⁷spring, ⁸decline, ⁹the most critical

Možným předcházením vzniku krize je schopnost podnikového vedení, zpravidla více intuitivně než racionálně, vystihnout okamžik, kdy bude končit úspěšná sklizeň a zahájit včas přípravu na nový cyklus, to je hledat pro něj nové zdroje. To znamená ještě v úspěšné fázi cyklu připravovat nový a dosavadní ukončit v sestupné fázi (podzim, začátek zimy). Takový přístup klade vysoké nároky na podnikové vedení a určitou osobní statečnost a ochotu přijímat riziko, protože ještě v relativně „úspěšné“ části cyklu nastartovává cyklus nový, v kterém v vzestupné fázi může dojít k neúspěchu. Tady podnikové vedení musí svést úspěšný boj s vlastníky podniku a přesvědčit je o správnosti postupu.

ZÁVĚR

Zatímco s možností vzniku krize ve vzestupné fázi podnikový management při své strategii často kalkuluje

a snaží se ji zvládnout, je zvládnutí krize v sestupné části evolučního cyklu podstatně náročnější z hlediska vystihnutí okamžiku pro ukončení dosavadního cyklu a zahájení příprav na cyklus nový a nalezení osobní odvahy a přijmutí osobního rizika k tomuto kroku.

LITERATURA

- Gray C., Burns P. (1990): Studijní materiály The Open Business School. GB.
Greiner L. (1972): Evolution and revolution as organizations grow. Harvard Business Review, July–August.
Rael L. (1983): The Essential Rudhyar. Palo Alto, CA.
Rudhyar D. (1977): Culture, Crisis, and Creativity. Wheaton, IL.
Zuzák R. (1999): Krize při vývoji podnikání a jejich překonávání, Ekonomicko-právní poradce podnikatele 2–3.

Došlo 20. 12. 1999

Kontaktní adresa:

Ing. Roman Zuzák, Katedra řízení, PEF, Česká zemědělská univerzita v Praze, Kamýcká 129, 165 21 Praha 6-Suchbát, Česká republika, e-mail zuzak@pef.czu.cz

ÚSTAV ZEMĚDĚLSKÝCH A POTRAVINÁŘSKÝCH INFORMACÍ

Ústřední zemědělská a lesnická knihovna (ÚZLK)

Slezská 7, 120 56 Praha 2, tel.: 02/24 25 79 39, fax: 02/24 25 39 38

Máte zájem o pravidelné sledování nejčerstvějších informací ze zahraničních odborných časopisů?

Tento požadavek Vám rádi splníme, objednáte-li si naši informační reprografickou službu „Obsahy zahraničních časopisů a články“ typu „Current Contents“.

Vyberete-li si z každoročně aktualizovaného **Seznamu časopisů objednaných do fondu ÚZLK** sledování nejzajímavějších časopisů z Vašeho oboru, zašleme Vám nejprve kopie obsahů nejčerstvějších čísel časopisů a na základě výběru kopie požadovaných článků.

Chtěli bychom Vás také upozornit na další reprografickou službu ÚZLK, a to na poskytování kopií článků z knih a časopisů, které jsou ve fondu ÚZLK. Požadavky na tyto kopie můžete uplatňovat v průběhu celého roku na formulářích „Objednávka reprografické práce“, které si můžete objednat v Technickém ústředí knihoven, Solniční 12, 601 74 Brno, pod katalog. č. TÚK 138-0.

Veškeré další informace a objednávky na reprografické služby včetně Vašich připomínek Vám poskytneme na adrese:

Ústřední zemědělská a lesnická knihovna – ÚZPI
Odd. reproslužeb
Slezská 7, 120 56 Praha 2
Poštovní schránka 39
tel.: 02/24 25 79 39, linka 329, 421 nebo 306
e-mail: hurska@uzpi.cz

NĚKTERÉ PŘÍSTUPY K ŘEŠENÍ NEZAMĚSTNANOSTI¹

SOME APPROACHES TO THE UNEMPLOYMENT PROBLEM SOLUTION

I. Boháčková, L. Svatošová

Czech University of Agriculture, Prague, Czech Republic

ABSTRACT: Unemployment is one of the typical macroeconomic problems, that are carefully investigated not only at the level of national economies. It is also measured as one of the basic indicators representing the economy efficiency from the supra-national point of view. Unemployment measuring and evaluation and the consequent measures are important economic phenomena. Unemployment reduction measures and their consequences upon the society are discussed in the paper.

Key words: unemployment, unemployment insurance, unemployment benefit, income tax

ABSTRAKT: Nezaměstnanost patří mezi typicky makroekonomické problémy, které jsou důsledně sledovány nejen na úrovni národních ekonomik, ale patří také k základním ukazatelům, podle kterých se posuzuje efektivnost ekonomiky z nadnárodního hlediska. Sledování a hodnocení úrovně nezaměstnanosti a z toho odvozená následná opatření hrají v ekonomice důležitou roli. V příspěvku jsou diskutována opatření vedoucí ke snižování nezaměstnanosti a dopady těchto opatření na společnost.

Klíčová slova: nezaměstnanost, pojištění proti nezaměstnanosti, podpora v nezaměstnanosti, daň ze mzdy

ÚVOD

Úsilí o udržení optimální úrovně nezaměstnanosti tvoří nedílnou součást sociální politiky každého moderního státu. Není to ale součást jediné, stejná pozornost se musí věnovat i dalším oblastem, např. rovnoměrnému a přiměřenému hospodářskému růstu, stabilitě cen a mimoekonomické rovnováze. Důležitá je tedy vyváženost mezi jednotlivými oblastmi a to znamená, že nezaměstnanost se může v jednotlivých obdobích značně lišit.

Je nutné si uvědomit, že v tržním prostředí nemůže být nezaměstnanost nulová a její určitá úroveň je v ekonomice potřebnou, zajišťuje mobilitu pracovní síly a umožňuje její přesun mezi jednotlivými oblastmi ať už z hlediska geografického, či odvětvového. Navíc se vždy vyskytují lidé, kteří o práci z různých důvodů zájem nemají. Pokud se ovšem nezaměstnanost stane masovou, způsobuje vážné problémy jak jednotlivým nezaměstnaným, tak ekonomice jako celku. Dochází k nevyužití zdrojů, snížení produkce, úspor, snižují se příjmy státního rozpočtu a naopak stoupají nároky na jeho výdaje. Ve společnosti vzrůstá sociální napětí, které může vést k velkým otřesům ve všech oblastech společnosti. Proto je nutné nezaměstnanost pečlivě sledovat, analyzovat její tendence a snažit se předcházet jejímu nepříznivému vývoji. Zároveň by měl sociální systém zajišťovat alespoň základní podmínky pro důstojný život lidí, kteří práci nemohou najít, a co možná nejvíce pomáhat při zajištění zaměstnání pro tyto osoby.

Nezaměstnanost představuje problém i z hlediska mezinárodního, neboť její rozdílná míra v různých státech vyvolává migraci obyvatelstva v mezinárodním měřítku. To nejvíce pociťují zejména ekonomicky vyspělé státy, které jsou z tohoto hlediska velmi atraktivní. Ty se ovšem v zájmu svých vlastních pracovníků brání nekontrolovanému přílivu cizí pracovní síly a vytvářejí různá omezení, jejichž cílem je udržet počet zaměstnaných cizinců v přiměřených mezích.

VLÁDNÍ OPATŘENÍ VEDOUcí KE SNIŽOVÁNÍ NEZAMĚSTNANOSTI

V případě nezaměstnanosti cyklické (nezaměstnanosti z nedostatečné poptávky) je jednou z odpovědí makroekonomická politika zaměřená na zvýšení agregátní poptávky. Jako nástroj může být použito např. snížení daní, zvýšení peněžní zásoby nebo zvýšení vládních výdajů. Jinou politikou je použití speciálních programů pro trh práce, které jsou zaměřeny přímo na nezaměstnanost, např. dočasné úlevy na daních pro podniky zvyšující zaměstnanost, programy veřejných prací, podpora vzniku nových pracovních míst. Jako další možný nástroj, který je propagován ve vyspělých zemích, je „prevence“ proti nezaměstnanosti. Jako preventivní nástroj slouží struktura mzdy. Mzda podle tohoto přístupu je tvořena dvěma složkami. Jednak pevnou – nárokovou složkou, která je pod úrovní tržní mzdy a jednak podílem na zisku firmy. Složka podíl na zisku

¹ Příspěvek z mezinárodní konference Konkurenceschopnost agrárního sektoru, která se konala 23.–24. 9. 1999 na ČZU v Praze.

má funkci pružné části mzdy, která reaguje na ekonomickou výkonnost firmy, takže umožňuje pružnost celkových mezd směrem dolů při poklesu poptávky až (jako maximální snížení) na úroveň pevných mezd. V době recese podniky s takto realizovanou mzdovou politikou by měly propouštět (a také podle analýz propouštějí) méně než ostatní podniky.

V případě strukturální nezaměstnanosti slouží jako cesty k jejímu snižování všechny nástroje, které umožňují pracovní přeorientaci nezaměstnaných osob. Mezi ně patří např. dotace rekvalifikačních programů, rozšiřování informací o podmínkách pracovního trhu v ostatních regionech, různé programy podpor při stěhování se za prací apod.

VLIV PODPOR V NEZAMĚSTNANOSTI NA TRH PRÁCE

Vliv existence a výše podpor v nezaměstnanosti na trh práce je předmětem častých analýz a diskusí. Cílem těchto výzkumů je snaha odhadnout skutečné účinky podpor v nezaměstnanosti na dobu trvání nezaměstnanosti, na aktivitu nezaměstnaných při hledání nového zaměstnání, ale i na přístup zaměstnavatelů k propouštění.

Ze všech analýz prováděných např. ve Velké Británii vyplynuly následující závěry:

- vyšší podpora v nezaměstnanosti (resp. vyšší procento mzdy vyplácené jako podpora v nezaměstnanosti) je spojena s delším trváním nezaměstnanosti,
- neprokázala se souvislost mezi výší podpory a výší mzdy v novém zaměstnání,
- nárůst míry nezaměstnanosti je úměrný míře, v jaké podpory nahrazovaly dřívější příjem,
- pokud mládeži do 20 let nebyla přiznána (nebo jen nepatrná) podpora v nezaměstnanosti, vykazovala tato skupina osob pouhý zlomek nezaměstnaných

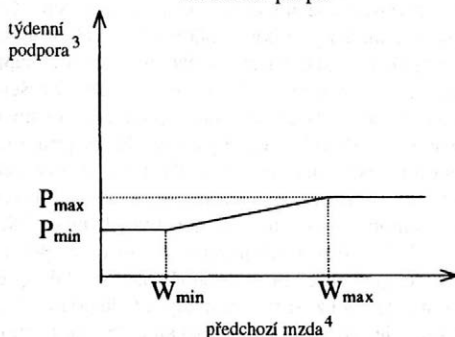
oproti dospělým. Jakmile byla podpora přiznána (nebo zvýšena), nezaměstnanost vzrostla.

Z uvedeného je zřejmé, že podpora v nezaměstnanosti má přímý vztah k počtu nezaměstnaných osob. Její výše by tedy měla být velmi důležitým faktorem, protože motivuje (či demotivuje) nezaměstnané osoby k aktivnímu vyhledávání pracovních příležitostí. V tomto smyslu by stálo za úvahu zvážit, zda je vhodný způsob přiznávání podpor určitým procentem z předchozí mzdy a zda by nebyl více motivující systém stanovení určité pevné částky pro všechny nezaměstnané ve stejné výši. Velmi důležitým faktorem je také doba přiznávání podpory v nezaměstnanosti a sankce při porušení nebo neplnění požadavků statutu nezaměstnané osoby.

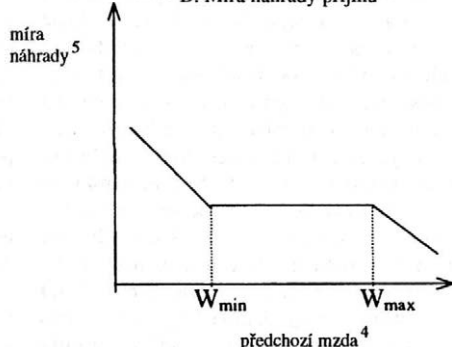
Systém podpor může ale vést i k tomu, že zaměstnavatelé dávají přednost propouštění před snižováním mezd. Toto upřednostnění existuje například v USA ve spojitosti s existencí systému pojištění proti nezaměstnanosti. Americký systém pojištění proti nezaměstnanosti je ve skutečnosti soustavou individuálních systémů jednotlivých států. Tyto systémy se sice v jednotlivostech liší, nicméně v hrubých rysech vykazují společné znaky v praktickém fungování.

Prakticky celý soukromý sektor USA je pokryt systémem pojištění proti nezaměstnanosti. Jestliže dělník přijde o práci, jeho nárok na příspěvky závisí na jeho předchozí pracovní zkušenosti a na důvodu, proč odešel z místa. Pokud jde o pracovní zkušenost, všechny státy požadují, aby nezaměstnaný demonstroval svou trvalou příslušnost k pracovní síle, tj. aby vykázal určité minimální týdenní příjmy po určitou, přesně specifikovanou dobu. Ve všech státech mají pracovníci pokrytí pojištěním, kteří byli propuštěni a kteří splňují předchozí podmínku, nárok na podporu. V některých státech mají nárok na podporu i ti, kdo opustí zaměstnání dobrovolně a pouze ve dvou státech mají na podporu právo i stávkující. Konečně nově přichází na pra-

A. Úroveň podpor¹

B. Míra náhrady příjmu²

1. Vztah příjmu a podpory v nezaměstnanosti — Relation between income and unemployment benefit

¹benefit level, ²rate of income compensation, ³weekly benefit, ⁴previous income, ⁵compensation rate

covní trh a ti, kteří se na něj vracejí, a pracovníci z vlastní viny propuštění všeobecně na podporu nárok nemají.

Po uplynutí čekací lhůty, která činí ve většině států jeden až dva týdny, může začít pojištěný nezaměstnaný pobírat podporu. Struktura podpor je ilustrována na obr. 1. Na grafu A mají všichni oprávnění nezaměstnaní nárok na podporu nejméně ve výši $P_{\min}$. Poté, co předchozí mzda dosáhla alespoň kritického úrovně $W_{\min}$, podpora roste úměrně s předchozí mzdou až na maximální úroveň $W_{\max}$, za níž zůstává podpora konstantní na úrovni $P_{\max}$. Třináct států má také přídavky na osoby závislé na nezaměstnaném, avšak v některých z těchto států nesmí přesáhnout týdenní podpora nezaměstnaného včetně těchto přídavků úroveň $P_{\max}$.

Důsledkem takové struktury podpor je, že poměr podpor v nezaměstnanosti vyplácených jednotlivci k jeho předchozímu příjmu se liší podle úrovně tohoto příjmu. Mezi mzdou $W_{\min}$ a $W_{\max}$ je míra náhrady příjmu konstantní, s tím, že většina států se snaží nahrazovat okolo 50 % předchozího příjmu nezaměstnaného. Do roku 1978 nebyly podpory v nezaměstnanosti v USA zdaňovány federální daní z příjmu. Od té doby však zdanění podpor v nezaměstnanosti postupně rostlo a podle federální daňové reformy z roku 1986 jsou veškeré podpory v nezaměstnanosti zdanitelné.

Jakmile začne vyplácení podpory, nárok nezaměstnaného na další podporu závisí na tom, zda vyvíjí i nadále „přiměřené“ úsilí na nalezení nového místa. Definiční toho, jak chápat „přiměřené“ úsilí, se v jednotlivých státech liší. Navíc existuje maximální doba trvání podpory v nezaměstnanosti, která je v některých státech fixní, v jiných se mění podle dosavadní zkušenosti s nezaměstnanou osobou (osoby s permanentnější účastí na pracovní síle mají nárok na delší dobu vyplácení podpory).

Podpory jsou financovány zvláštními daněmi z mezd (payroll tax).

Oproti dani, kterou se financuje systém sociálního zabezpečení (Social Security), platí pojištění proti nezaměstnanosti výhradně zaměstnavatel. Výše daně, kterou musí platit za jednotlivého pracovníka, se určuje podle následujících matematických vztahů:

$$D = t \times M \text{ jestliže } M < M_b$$

$$D = t \times M_b \text{ jestliže } M > M_b$$

t = daňová sazba

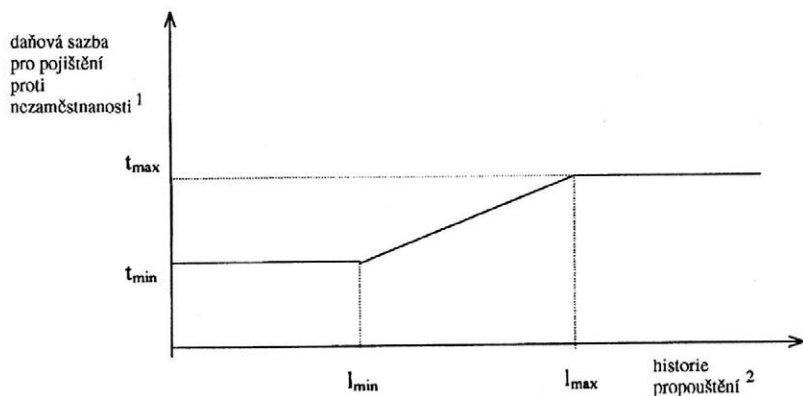
M = celkově vyplácená mzda pracovníka

M_b = zdanitelná mzdová báze

Daňová míra (t) byla stanovena podle všeobecných ekonomických podmínek v daném státě a odvětví, ve kterém podnik působí a podle tzv. historie propouštění v tomto podniku. Tento druhý faktor je v různých státech definován různě. Praxe je podložena tím, že podpory v nezaměstnanosti mají v USA charakter pojištění, a proto zaměstnavatelé, kteří často propouštějí a tím mají vysoké nároky na systém podpor v nezaměstnanosti, by měli platit vyšší daňové sazby. Tento systém se jmenuje zdanění podle zkušenosti (experience rating).

Zdanění podle zkušenosti je nedokonalé v tom smyslu, že mezní náklady zaměstnavatele spojené s propouštěním dalšího dělníka jsou často nižší, než náklady, které nese systém pojištění v nezaměstnanosti. Nedokonalé zdanění podle zkušenosti je ilustrováno v obr. 2, kde je znázorněna vazba mezi daňovou sazbou a minulou historií propouštění u daného podniku.

Každý stát má svou minimální daňovou sazbu pro pojištění v nezaměstnanosti a pod tuto sazbu ($t_{\min}$) nemůže daň u žádného podniku klesnout. Jestliže historie propouštění podniku poklesne pod určitou kritickou hodnotu ($l_{\min}$), daňová sazba roste s rostoucí pravděpodobností propuštění. V každém státě však existuje i strop pro tyto sazby ($t_{\max}$), po jehož dosažení se zdanění firmy dále nezvyšuje. Tento systém je nedokonalý

2. Zdanění nedokonalé závislé na „historii propouštění“ – Taxation imperfectly tied to the “history of sacking”

¹taxation rate for unemployment insurance, ²history of sacking

závislý na historii propouštění, protože pro firmy pod $l_{\min}$ či nad $l_{\max}$ se daňová sazba při zvýšení či snížení pravděpodobnosti propouštění nemění. Navíc je míra, se kterou se daňová sazba při měnící se historii propouštění zvyšuje, ve většině států nedostatečná na to, aby mezní náklady zaměstnavatele (měřeno zvýšením daní, které musí podnik platit) byly alespoň tak velké jako náklady na vyplácení podpory nezaměstnanému.

Základní charakteristikou systému pojištění proti nezaměstnanosti je skutečnost, že ovlivňuje výhodnost dočasného propouštění při uvedené nedokonalé závislosti a daném způsobu federálního zdanění podpor z tohoto pojištění.

LITERATURA

- Ekonom (1998). Týdeník Hospodářských novin, 42, Praha, Economica.
- ILO Yearbook of Labour Statistics (1997). Ženeva, ILO.
- Samuelson P. A., Nordhaus N. P. (1991): Ekonomie. Praha, Svoboda.
- Svatoš M., Boháčková I., Svatošová L. (1999): Politika zaměstnanosti (nezaměstnanosti) v ČR a v agrárním sektoru ČR a evropská integrace. [Vnitřní grant], PEF ČZU.

Došlo 20. 12. 1999

Kontaktní adresa:

Ing. Ivana Boháčková, CSc., Ing. Libuše Svatošová, CSc., Katedra zemědělské ekonomiky, Katedra statistiky, PEF, Česká zemědělská univerzita, Kamýcká 129, 165 21 Praha 6-Suchbát, Česká republika,
e-mail: bohackova@pef.czu.cz, svatosova@pef.czu.cz

EFEKTIVNOST PODNIKÁNÍ JAKO PŘEDPOKLAD KONKURENCESCHOPNOSTI AGRÁRNÍHO SEKTORU¹

BUSINESS EFFICIENCY AS A PREREQUISITE OF COMPETITIVE AGRARIAN SECTOR

L. Bervidová

Czech University of Agriculture, Prague, Czech Republic

ABSTRACT: The essential objective of the Czech Republic agrarian policy, before the EU accession, is the accomplishment of the agrarian sector competitiveness towards the EU. The basic prerequisite of the competitiveness, in general, is the business efficiency, which depends on efficient utilisation of production factors fixed in the enterprise (technological efficiency) and on the efficiency of the products market allocation (allocation efficiency). Both types of efficiency are interrelated and influencing each other. The technological efficiency is the prerequisite of the allocation efficiency and the allocation efficiency subsequently affects the technological efficiency and hence also the product market competitiveness. The information presented in the contribution results from the institutional research grant CEZ:J03/98:411100013 "Efficient integration of the Czech agrarian sector in frame of European structures – a prerequisite of sustainable development".

Key words: competitiveness, technological efficiency, allocation efficiency, production intensity, productivity of labour

ABSTRAKT: Dosažení konkurenceschopnosti agrárního sektoru vůči EU a světu je hlavním cílem agrární politiky před vstupem ČR do EU. Předpokladem konkurenceschopnosti obecně je efektivnost podnikání, která je závislá na efektivnosti využití výrobních faktorů vázaných v podniku (efektivnost technologická) a na efektivnosti umístění vyrobené produkce na trhu (efektivnost alokační). Oba typy efektivnosti spolu souvisejí a vzájemně se ovlivňují. Efektivnost technologická je předpokladem efektivnosti alokační, efektivnost alokační návazně ovlivňuje efektivnost technologickou a tím i konkurenceschopnost daného výrobku na trhu. Poznatky uváděné v článku vyplývají z řešení institucionálního výzkumného záměru CEZ:J03/98:411100013 „Efektivní integrace českého agrárního sektoru v rámci evropských struktur – předpoklad trvale udržitelného rozvoje“.

Klíčová slova: konkurenceschopnost, efektivnost technologická a alokační, intenzita výroby, produktivita práce

VZTAH EFEKTIVNOSTI PODNIKÁNÍ A KONKURENCESCHOPNOSTI

Efektivnost obecně je chápána jako vztah mezi efektem (užitkem, výstupem) a vstupem, s nímž bylo daného efektu dosaženo. Efektivnost podnikání pak lze charakterizovat jako vztah mezi efektem podnikatelské činnosti a faktory, které k dosažení daného užítu přispěly. Jak velikost efektu, tak množství použitých faktorů závisí jednak na vlastní výrobní činnosti podniku, jednak na tržním prostředí, ve kterém podnik operuje. V případě zemědělství se připojuje ještě vliv klimatických podmínek.

Podnik sám rozhoduje, jaké výrobní faktory, v jakém množství a kvalitě použije a s tím potom souvisí také velikost dosaženého efektu. Jde přitom o to, aby daného efektu bylo dosaženo s minimem použitých faktorů, čili aby na jednotku použitého faktoru připadal co největší užitek. V tomto případě lze hovořit o efek-

tivnosti technologické jako výsledku úrovně využití výrobních faktorů, vázaných v podniku. Jedná se o vztah mezi vyrobenou produkcí a množstvím použitých výrobních faktorů. Lze tedy říci, že úroveň technologické efektivnosti plně závisí na chování podniku a je prvotním předpokladem efektivnosti podnikání.

Sama vysoká úroveň technologické efektivnosti však ještě nemusí být zárukou vysoké úrovně efektivnosti podnikání. V podmínkách tržní ekonomiky významnou roli sehrává tržní mechanismus. Tržní prostředí rozhoduje o tom, jak efektivně se podaří vyrobenou produkci umístit na trhu, zda se zhodnotí, či naopak dojde k jejímu podhodnocení. Pak se také efektivnost vynaložených výrobních faktorů může zvýšit nebo naopak může, nikoli vinou podniku, klesnout. V tomto smyslu lze tedy hovořit o efektivnosti alokační, jako výsledku uplatnění vyrobené produkce na trhu. Lze ji chápat jako vztah mezi hodnotou realizované produkce a hodnotou všech vynaložených faktorů, nut-

¹ Příspěvek z mezinárodní konference Konkurenceschopnost agrárního sektoru, která se konala 23.–24. 9. 1999 na ČZU v Praze.

ných pro její vytvoření a umístění na trhu. Pro pozitivní vývoj efektivnosti podnikání je přitom nutné, aby úroveň alokační efektivnosti byla vyšší nežli úroveň efektivnosti technologické. Oba typy efektivnosti spolu úzce souvisejí a vzájemně se ovlivňují. Vysoká úroveň technologické efektivnosti je předpokladem výroby kvalitní produkce s minimální spotřebou výrobních faktorů. Kvalitní produkce s minimálním jednotkovým nákladem má, v podmínkách dokonalé konkurence, větší šanci na umístění na trhu, splňuje předpoklady vyšší efektivnosti alokační. Vyšší alokační efektivnost vytváří možnosti pro další zdokonalování produkčních faktorů, vytváří tedy předpoklady pro vyšší technologickou efektivnost. Lze tedy konstatovat, že efektivnost technologická je předpokladem efektivnosti alokační, efektivnost alokační návazně ovlivňuje efektivnost technologickou a ve svém komplexu určují efektivnost podnikání. Vysoká úroveň efektivnosti podnikání zakládá schopnost uspět v soutěži (v konkurenci) s ostatními podnikatelskými subjekty v rámci daného oboru podnikání. Je předpokladem udržení, respektive rozšíření vlastního hospodářství, zejména odbytu vyrobené produkce. Z uvedeného vyplývá, že efektivnost výroby, resp. podnikání je rozhodující pro konkurenceschopnost výroby, resp. podnikání. Chceme-li se pak zabývat konkurenceschopností českého agrárního sektoru, je třeba věnovat pozornost jak efektivnosti technologické, tak efektivnosti alokační, v celém komplexu všech faktorů, které na jejich úroveň působí.

FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ EFEKTIVNOST TECHNOLOGICKOU

Technologická efektivnost je určena vztahem mezi produkcí a použitými výrobními faktory. Jedná se tedy prakticky o intenzivní využití základních výrobních faktorů, tj. půdy, práce a kapitálu ve všech jeho jevo- vých podobách (budovy, stroje, oběžný majetek atd.). Nejde přitom pouze o naturální spotřebu, ale i o hodnotové vyjádření této spotřeby, které závisí na ceně, za kterou byly výrobní faktory pořízeny. Tržní prostředí tedy neovlivňuje jen zhodnocení vyrobené produkce (alokační efektivnost), ale i efektivnost technologickou prostřednictvím cen produkčních faktorů. Důležité přitom je, aby jejich cena byla v souladu s jejich účinností. Jde tedy o to, aby v sektoru dodavatelském nebyly ceny deformovány monopolními dodavateli, aby skutečně platilo „za vysokou cenu – dokonalý výrobek, dokonalá služba“. Nadhodnocené produkční faktory zužují možnosti růstu jak technologické, tak alokační efektivnosti. Podhodnocené produkční faktory představují pro podnik komparativní výhodu, která však nemusí mít trvalý charakter a svádí k menší intenzitě využití daného produkčního faktoru.

Využití půdy jako základního výrobního faktoru v zemědělství

Stupeň využití půdy je charakterizován úrovní intenzity zemědělské výroby. Intenzita zemědělské výroby, resp. intenzivní využití půdy je však jedním z předpokladů efektivnosti podnikání. Jako ilustrační příklad může sloužit vliv rozdílné intenzity pěstování řepky ozimé, vyjádřené hektarovým výnosem.

Z tab. I je patrné, že vyšší intenzita výroby (vyšší hektarové výnosy) je sice spojena s vyššími náklady na 1 ha, ale současně zabezpečuje nižší náklady v přepočtu na 1 tunu vyrobené produkce. Tím vytváří předpoklad úspěšnější realizace na trhu a celkově zakládá vyšší technologickou a návazně i alokační efektivnost všech vynaložených výrobních faktorů. Intenzivní výroba je tedy finančně náročnější, ale současně přináší větší efekt, je předpokladem větší konkurenceschopnosti.

Základem intenzivní výroby je důsledné využití intenzifikačních faktorů, jejichž spotřeba se odráží ve vynaložených nákladech. Jako ilustrace opět může posloužit struktura nákladů, vynaložených na pěstování řepky. Z údajů v tab. II je zřejmé, že pro dosažení vyššího hektarového výnosu bylo třeba vynaložit vyšší náklady na osiva, na výživu a na ochranu rostlin. S tím pak souvisejí i vyšší náklady spojené s jejich aplikací a následně pak i se sklizní vyššího množství produkce. Porovnáme-li obě skupiny podniků, pak skupina s intenzivnější výrobou má v průměru náklady na 1 ha vyšší o 15,7 %, hektarový výnos o 28,1 %, ale zisk z 1 ha je již vyšší o 106 %. Je tedy patrné, že v tomto případě je vyšší technologická efektivnost posílena ještě alokační efektivností a tím se podniky s intenzivní výrobou stávají konkurenceschopnější – vytvářejí si vyšší zdroje pro další zdokonalování technologie.

I. Vliv hektarového výnosu na efektivnost výroby řepky ozimé (výběrové šetření Systému výroby řepky) – rok 1998 – Impact of per hectare yields of the winter raps production efficiency (selection research of the Raps Production System, 1998)

Ukazatel ¹	Interval hektarového výnosu ²	
	2,08–3,08	3,13–3,88
Průměrný ha-výnos (t) ³	2,67	3,42
Vlastní náklady na 1 ha (Kč) ⁴	14 495	16 764
Vlastní náklady na 1 tunu (Kč) ⁵	5 429	4 904
Tržby na 1 ha (Kč) ⁶	18 128	24 243
Průměrná realizační cena (Kč/t) ⁷	6 789	7 091
Zisk na 1 ha (Kč) ⁸	3 633	7 479
Rentabilita (%) ⁹	25,06	44,61
Efektivnost nákladů ¹⁰	1,25	1,45

¹ index, ² per hectare yield scope, ³ average per hectare yield (tons), ⁴ own costs per hectare (CK), ⁵ own costs per ton (CK), ⁶ per hectare sales (CK), ⁷ average market price (CK per ton), ⁸ profit per hectare (CK), ⁹ profitability rate (%), ¹⁰ efficiency of costs

Nákladový druh	Costs category	Interval ha-výnosu – Per hectare yield interval	
		2,08–3,08	3,13–3,88
1. Spotřeba materiálu, energie a služeb celkem	total consumption of material, energies and services	10 383	1 263
– nakoupená osiva	– seeds purchased	230	289
– osiva vlastní	– own seeds	42	22
– nakoupená hnojiva	– fertilisers purchased	2 437	3 607
– hnojiva vlastní	– own production fertilisers	1 103	678
– chemické ochranné prostředky	– chemical protection means	2 710	2 832
– agrochemické služby (cizí)	– agri-chemical services (purchased)	818	1 178
– vnitropodnikové služby (provoz traktorů, nákladních aut, mlátiček ap.)	– auxiliary services of the enterprise (tractors, trucks, threshers)	3 017	3 623
– opravy a udržování	– repairs and maintenance	26	34
2. Osobní náklady celkem	personal costs total	291	395
3. Daně a poplatky	taxes and fees	340	332
4. Odpisy majetku	depreciations	58	145
5. Ostatní provozní náklady a zúčtování	other production costs and clearances	308	174
6. Ostatní finanční náklady a zúčtování	other financial costs and clearances	568	618
7. – pojištění majetku	– insurance of assets	549	547
8. Mimořádné náklady	extraordinary costs	56	40
9. Režie výrobní	production overhead costs	1 873	1 972
10. Režie správní	management overhead costs	618	825
Náklady celkem	total costs	14 495	16 764
Průměrný ha-výnos	average per hectare yield	2,67	3,42

Využití práce jako výrobního faktoru

Efektivnost využití práce jako výrobního faktoru je vyjadřována úrovní produktivity práce. Produktivita práce, jejímž základním ukazatelem je množství vyrobené produkce připadající na jednotku vynaložené práce, je ovlivněna celou řadou faktorů. Stručně lze říci, že se jedná o všechny faktory, které přispívají k maximalizaci vytvořené produkce a k minimalizaci vynaložené práce. Uplatňuje se zde tedy vliv intenzivního využití půdy a dalšího hmotného investičního majetku, vedoucí k růstu produkce, jakož i možnosti substituce lidské práce prací strojovou, vedoucí k minimalizaci potřeby práce. Značný význam je třeba přisoudit i organizaci a řízení pracovního procesu, normování spotřeby práce, kvalifikaci pracovníků, hmotné i morální zainteresovanosti pracovníků podniku. V zemědělství je pak nutno zohlednit i zvláštnosti výrobního procesu, které možnosti růstu produktivity práce zužují (biologický a plošný charakter výroby, sezónnost výroby, vliv počasí atd.).

Využití kapitálu jako výrobního faktoru

Kapitál jako výrobní faktor vystupuje v podniku v různých jevových podobách. Zjednodušeně lze říci, že se jedná o investiční a oběžný majetek. Efektivnost

využití investičního majetku je prvotně ovlivněna kvalitou investičního procesu, jehož výsledkem by měla být výkonná technologie, zabezpečující výrobu kvalitní produkce. Po zařazení do výrobního procesu pak jde o to, aby byl investiční majetek využíván co nejvíce, aby podíl fixních nákladů v jednotce výrobku byl minimální.

Efektivnost využití oběžného majetku souvisí s hospodárností při jeho spotřebě. Jde o to, aby např. osiva, hnojiva, krmiva, chemické ochranné prostředky a další formy oběžného majetku byly vynakládány ve zdůvodněném množství. I zde se projevuje vliv celé řady faktorů. Jedná se např. o optimalizaci výrobních zásob, normy spotřeby, kvalifikaci zodpovědných pracovníků, průběžné sledování výrobního procesu a s tím související pružnou reakci na probíhající změny, o optimalizaci dopravy atd.

FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ EFEKTIVNOST ALOKAČNÍ

Jak již bylo uvedeno, je prvotním předpokladem alokační efektivnosti efektivnost technologická. Návazně jde také o schopnost podniku prosadit se se svou produkcí na trhu. Ta je ovlivněna úrovní marketingu, ale nezastupitelná role zde připadá i státu, a to v oblasti kultivace tržního prostředí, a to jak v podmínkách do-

máciho trhu, tak i ve vztahu k zahraničí. V podmínkách, kdy atomizované zemědělské podniky stojí na straně jedné proti monopolním dodavatelům, kteří uplatňují vysoké ceny vstupů, a na straně druhé proti monopolním odběratelům, kteří diktují podmínky odběru zemědělské produkce, je růst efektivity a tím i konkurenceschopnosti agrárního sektoru velmi problematický. Ve vztahu k zahraničí se pak navíc uplatňuje i kapitálová síla vyspělých zemí, schopných bohatě subvencovat vývoz své produkce a tím posilovat její konkurenceschopnost.

ZÁVĚR

Z uvedeného je zřejmé, že otázka konkurenceschopnosti je spojena s rozsáhlým komplexem dílčích problémů. V podstatě lze říci, že se v podmínkách agrárního sektoru jedná o zvýšení intenzity zemědělské výroby, produktivity práce a účinnosti kapitálu a o zlepšení podmínek realizace vyrobené produkce.

Došlo 20. 12. 1999

Kontaktní adresa:

Ing. Ludmila Bervidová, PEF, Česká zemědělská univerzita, Kamýcká 129, 165 21 Praha 6-Suchbát, Česká republika, e-mail: bervidova@pef.czu.cz

EFEKTIVNOST PODNIKÁNÍ V AGRÁRNÍM SEKTORU SEVERSKÝCH ZEMÍ PO ZAČLENĚNÍ DO STRUKTUR EU¹

BUSINESS EFFICIENCY OF AGRARIAN SECTOR IN NORTH EUROPEAN COUNTRIES AFTER THEIR EU INTEGRATION

E. Rosochatecká, K. Tomšík

Czech University of Agriculture, Prague, Czech Republic

ABSTRACT: The accession of Finland and Sweden to the EU has caused a relatively expressive economic growth in these countries. The market access was eased and the national economies opening accelerated. On the other hand, the competition towards the home production sector has become stronger. This led to acceleration of mergers and forming of strategic alliances, since it is no more sufficient to rely just on the traditional markets. The consolidation concerns industry, agriculture but also financial institutions. The position of agrarian sector in this environment is influenced by the strength of national economies. The information presented in the contribution results from the institutional research grant CEZ:J03/98:411100013 "Efficient integration of the Czech agrarian sector in frame of European structures – a prerequisite of sustainable development".

Key words: European Union, Common Agricultural Policy, agrarian sector, revenues, prices, export, imports

ABSTRAKT: Připojení Finska a Švédska k Evropské unii způsobilo v těchto severských státech poměrně výrazné ekonomické oživení. Členství v EU ulehčilo přístup na trhy Unie a urychlilo otevírání národních ekonomik. Zároveň však byl domácí výrobní sektor vystaven silné konkurenci, což vedlo k urychlení procesu fúzí a strategických spojení s tím vědomím, že spoléhání se na tradiční trhy nestačí. Konsolidace zasáhla jak průmysl, tak zemědělství, ale i finanční instituce. Postavení agrárního sektoru v tomto prostředí je výrazně ovlivněno silou národních ekonomik. Poznatky uváděné v článku vyplývají z řešení institucionálního výzkumného záměru CEZ:J03/98:411100013 „Efektivní integrace českého agrárního sektoru v rámci evropských struktur – předpoklad trvale udržitelného rozvoje“.

Klíčová slova: EU, společná zemědělská politika, agrární sektor, výroba, příjmy, ceny, export, import

EKONOMICKÉ POSTAVENÍ FINSKA

Finská ekonomika se od konce ekonomické recese v letech 1990–1993 vyvíjela rychlým tempem (tab. I). V letech 1994 až 1998 rostl HDP ročně v průměru o 4,8 %, v roce 1997 a 1998 vzrostl o 6 % resp. o 5,1 %. Tento silný ekonomický růst byl do značné míry způsoben externí poptávkou. Vývoz zboží a služeb přispíval na růstu HDP v letech 1994 a 1998 v průměru ročně 3,5 %, v případě privátní spotřeby to bylo 1,9 % a 1,8 % pocházelo z tvorby hrubého kapitálu.

Průmyslová výroba rostla v poměrně vysoké míře, nejvíce v případě kovozpracujícího průmyslu, zatímco služby se vzpamatovávaly pomaleji a výstavba zatím nedosáhla úrovně, která byla před recesí.

Dalším rysem finské ekonomiky je relativně vysoké zvýšení produktivity: HDP na zaměstnance rostl v letech 1994 a 1998 ročně v průměru o 3,6 %. Ekonomický růst v roce 1998 lze považovat za vyrovnanější. Příspevek domácí poptávky na růstu HDP byl jasně

silnější než příspěvek pocházející z exportu zboží a služeb. Tento fakt ovlivnilo zejména zrychlení soukromé spotřeby (na 4,1 % ze 3,3 % v roce 1997), zatímco růst exportu se zpomalil (na 8,7 % ze 12,8 % v roce 1997). Posílení soukromé spotřeby v roce 1998 bylo způsobeno vyššími reálnými disponibilními příjmy a vyšší podporou úvěrů domácností při nižší úrokové míře. Vyšší disponibilní příjem byl odrazem vyššího růstu mezd na základě komplexní dohody o mzdách pro rok 1998 a 1999.

Na finský export má dopad zpomalení světové ekonomiky. Od poloviny roku 1998 se export výrazně snížil, především v důsledku negativního vlivu asijské krize a recese v Rusku. Navíc se zpomalila investiční činnost jak do vlastní výstavby, tak do vybavení. Nižší růst investic do výstavby pramení zejména z postupné redukce státních subvencí do bytové výstavby. Celkově nižší úroveň investic do vybavení je ovlivněna dokončením některých velkých projektů v sektoru lesnictví.

¹ Příspěvek z mezinárodní konference Konkurenceschopnost agrárního sektoru, která se konala 23.–24. 9. 1999 na ČZU v Praze.

	1990–95	1996	1997	1998	1999	2000
Růst HDP ¹	-0,5	3,6	6	5,1	3,4	2,9
Soukromá spotřeba ²	-0,9	3,5	3,3	4,1	3,8	2,2
Hrubé fixní investice ³	-8,9	7,8	12,2	8,5	5,8	6,5
Domácí poptávka ⁴	-2,6	2,3	5,5	5,1	3,8	3,3
Exporty ⁵	6,9	6,2	12,8	8,7	5,3	5,8
Importy ⁶	1,3	4,6	10,5	9,7	7,2	7,6
Růst zaměstnanosti ⁷	-3,2	0,7	2,7	2,3	1,7	1,3
Míra nezaměstnanosti ⁸	12,2	15,3	13,1	11,6	10,4	9,5
Nominální kompenzace na hlavu ⁹	4,2	3,1	1,7	3,6	2,8	3,4
Inflace ¹⁰	3,6	1,7	1,5	1,5	1,6	1,9
Běžná bilance (% HDP) ¹¹	-1,9	4	5,5	5,8	6,1	6,2
Nominální krátkodobá úroková míra ¹²	9,9	3,6	3,2	3,6		
Reálný směnný kurs ¹³	-3,6	-3,8	-5,7	-0,8	1,8	
Rozpočtový deficit/přebytek (% HDP) ¹⁴	-3,5	-3,5	-1,1	0,7	1,8	2,1
Primární bilance (% HDP) ¹⁵	-0,1	2,1	4,2	5,8	6,4	6,4

¹GDP growth rate, ²private consumption, ³gross fix investments, ⁴home demand, ⁵exports, ⁶imports, ⁷unemployment growth, ⁸unemployment rate, ⁹nominal per capita compensation, ¹⁰inflation, ¹¹current inflation (in % of GDP), ¹²nominal short-time interest rate, ¹³real exchange rate, ¹⁴budget deficit/surplus (% of GDP), ¹⁵primary balance (% of GDP)

Od roku 1995 stále rostla zaměstnanost. Míra nezaměstnanosti klesla ze 17,4 % v roce 1994 na 11,6 % v roce 1998. V roce 1998 se produktivita práce zpomalila na 2,8 % a zaměstnanost vzrostla o 2,3 %. Stejný trend se očekává i v roce 1999.

Inflace se udržuje pod hranicí 2 % navzdory silnému ekonomickému růstu a podobný trend se očekává i v nejbližší budoucnosti. Nízká inflace pramenila na počátku devadesátých let z krizí a tento trend byl později posílen efekty nízkých cen potravin z důvodu vstupu Finska do EU. Situaci dále ovlivňovaly některé další faktory, jako například finanční stabilita, umírněné mzdy apod. Nízká inflace a pevná rozpočtová konsolidace tak poskytly možnost progresivní redukce úrokových měr, které v konečném efektu podpořily stabilitu a ekonomický růst.

Jednou z hlavních nejistot finského ekonomického rozvoje je ten fakt, že musí brát v úvahu vývoj mezinárodní ekonomické situace. Pokud nedojde k výraznějším změnám, mělo by Finsko v roce 1999 dosáhnout růstu HDP o více než 3 %. To by mělo být současně doprovázeno i snížením nezaměstnanosti. Navíc lze očekávat, že inflace zůstane i nadále na nízké úrovni.

DŮSLEDKY ČLENSTVÍ FINSKA V EU A JEJICH DOPAD NA AGRÁRNÍ SEKTOR

Rok 1999 je pro Finsko již čtvrtým rokem členství v Evropské unii. Vstup do Evropské unie kompletně změnil prostředí jeho zemědělsko-potravinářského komplexu. Původní uzavřená a silně regulovaná finská ekonomika zabezpečovala prvovýrobcům i zpracovatelům značné jistoty a nové ekonomické podmínky, které vyvstaly po vstupu země do EU, zvýšily konkurenci na

všech úrovních. Obchodům se naskytla možnost nakupovat z různých zdrojů a domácí nabídka tak byla vystavena široké konkurenci jednotného trhu EU. Stejně tak se rozšířila i možnost pořizování surovin pro domácí zpracovatele. Konkurenceschopnost na různých úrovních je ve velké míře závislá především na přízpůsobení cen.

STAV FINSKÉHO ZEMĚDĚLSTVÍ

Celkový zemědělský důchod za první rok členství představoval zhruba 8 mld. FIM, což byl v porovnání s předcházejícím rokem určitý pokles. V následujícím roce pak došlo k dalšímu mírnému poklesu. V roce 1996 tak představoval podíl zemědělství na HDP pouze 1,5 %, což je jeho poloviční redukce v porovnání se situací na počátku devadesátých let. V roce 1997 již tento podíl vykázal výši 1,3 %. Pro domácí ekonomiku Finska je však spíše důležitější pohled na celkový zemědělsko-potravinářský komplex. Obory zabezpečující vstupy do zemědělství, dopravu a zpracování zemědělských produktů značně zvyšují podíl celého komplexu na hrubém domácím produktu.

Investice do zemědělství značně poklesly v období před vstupem Finska do EU. To bylo způsobeno především nejistotou, co nové podmínky zemědělcům přinesou. Rok 1996 však představoval již investiční oživení a rostoucí trend pokračoval i v roce 1997, kdy podíl investic do zemědělství dosáhl výše 3,3 % z celkového podílu investic, což je přibližně částka, která byla v roce 1991.

Podíl zemědělství na celkové zaměstnanosti obyvatelstva představuje zhruba 6 % (v roce 1998 – 5,4 %). To by v porovnání s podílem zemědělství na HDP moh-

	Mléko ¹	Hovězí maso ²	Vepřové maso ³	Vejsce ⁴
	FIM/l ⁵	FIM/kg	FIM/kg	FIM/kg
1990	3,17	32,11	17,66	11,81
1991	3,21	29,44	16,62	11,86
1992	3,17	30,04	16,30	11,95
1993	3,28	29,32	16,25	11,58
1994	3,26	30,45	16,14	11,15
1995	2,84	20,73	10,56	5,32
1996	2,72	13,34	7,99	4,18
1997	2,72	12,53	8,35	3,62
1998	2,58	13,30	7,50	3,84

Pramen – source: Agricultural Economics Research Institute, Helsinki

¹mlék, ²beef, ³pork, ⁴eggs, ⁵FIM per litre

III. Zemědělská produkce Finska v letech 1996–1997 (v 1 000 t) – Agricultural production of Finland in the years 1996–1997 (in thousand ton)

	1996	1997
Obiloviny ¹	3 696,6	3 807,8
Hovězí ²	96,6	99,6
Vepřové ³	171,8	179,7
Drůbež ⁴	49,4	52,7
Mléko ⁵	2 431,2	2 462,8

Pramen – source: FAO

¹cereals, ²beef, ³pork, ⁴poultry, ⁵milk

lo svádět k dojmu, že je produktivita práce v zemědělství velmi nízká. Je třeba si ovšem uvědomit, že značná část zemědělců je aktivně činná i v nezemědělských sférách. V průměru pochází ze zemědělské činnosti přibližně polovina ročního příjmu farmy. V porovnání roku 1998 s průměrem let 1992–1994 došlo k poklesu příjmů farem přibližně o 30 %, největší pokles byl u farem, které se zabývají pěstováním obilnin a to o 53 %. Největší propad příjmů byl právě v roce 1998, oproti roku 1997 to představuje 14 %. Samotná zemědělská výroba však nebyla výrazně ovlivněna díky dočasným podporám kompenzujícím ztráty farmářů (tab. II a III).

Ekonomický růst Finska ve druhé polovině roku 1997 předčil veškerá očekávání. Roční nárůst celkové domácí produkce se dostal na hodnotu 5,9 %. Tento růst spočívá ve velké míře v orientaci na export. Finsko představuje v současné době relativně malou, otevřenou ekonomiku, v níž hraje zahraniční obchod důležitou roli. Více než polovina finského exportu směřuje do zemí EU a v roce 1997 byla ekonomická situace exportem zřetelně ovlivněna. Export do zemí EU vzrostl v roce 1997 o 10 %, celkový export pak dokonce o 14 % v porovnání s rokem 1996. Rápidní nárůst exportu zaznamenaly především výroby špičkové technologie, jakými jsou například mobilní telefony. Přes-

tože nárůst vykazuje i celkový import, je obchodní bilance Finska pozitivní (52 mld. FIM v roce 1997 a 44 mld. FIM v roce 1996). Vzhledem k ekonomické krizi v Asii, která je rovněž významným odbětištěm finských produktů, se v roce 1998 očekával pokles exportu.

Úspěšný export dřevozpracujícího a papírenského průmyslu je velmi důležitý i pro zemědělce, protože příjmy z lesnictví tvoří značný podíl v celkových příjmech zemědělských podniků. Podle údajů výzkumného ústavu vlastní farmáři 37 % privátních lesů. Díky vyššímu objemu obchodů je však jejich podíl na dodávkách dřevozpracujícímu a papírenskému průmyslu vyšší než podíl na výměře. Hrubý příjem farem z lesnictví byl za rok 1998 odhadován na 3,6 mld. FIM.

Růst ekonomiky se začal pozitivně odrazet i ve snižování nezaměstnanosti. Přestože v roce 1998 dosahovala nezaměstnanost ve Finsku 14,5 %, došlo v porovnání s předcházejícím rokem k jejímu poklesu o 1,3 %.

Spotřebitelské ceny postihuje pouze mírný nárůst. V roce 1998 se počítalo s jejich ročním nárůstem zhruba 2 %, v roce 1997 to bylo 1,2 %. Členství Finska v EU výrazně snížilo ceny potravin. To se týkalo především prvních dvou let, v roce 1997 byl zaznamenán jejich opětovný nárůst. I přes tento nárůst dosáhla inflace v roce 1998 úrovně 0,5 %.

Ekonomický růst Finska (tab. IV) je podporován i rostoucí domácí poptávkou. V roce 1997 vzrostla domácí poptávka o 4,1 %, nárůst osobní spotřeby představoval 3,1 %. Obdobná situace byla očekávána v roce 1998. Růst domácí spotřeby je pro Finsko důležitý, protože podíl exportu ve finské ekonomice představuje méně než 40 % a růst HDP tudíž nemůže být založen pouze na exportu.

Podstatné změny postihly finský zahraniční obchod zemědělsko-potravinářskými výrobky po vstupu země do EU. Jednotný trh odstranil kontroly na hranicích mezi Finskem a ostatními členskými zeměmi. Podle pravidel Společné zemědělské politiky může Finsko volně exportovat v rámci jednotného trhu, ale nemůže rovněž uplatňovat žádné restrikce na dovoz ze členských zemí. Množství dovezeného a prodaného zboží je tedy determinováno především jeho cenou a preferencí spotřebitelů.

IV. Vývoj hrubého domácího produktu Finska – Gross domestic product of Finland development

	HDP celkem (v mld. FIM) ¹	Podíl zemědělství na HDP (v mld. FIM) ²	Podíl zemědělství na HDP (v %) ³
1994	447,17	12,73	2,8
1995	481,97	8,13	1,7
1996	499,51	7,3	1,5
1997	538,1	7,1	1,3

Pramen – source: Statistical Yearbook of Finland

¹total GDP (bill. FIM), ²share of agriculture in GDP (bill. FIM), ³share of agriculture in GDP (in %)

Členstvím Finska v EU se zahraniční obchod přesunul na pozice jednotného trhu, ale ve stejné době byly rovněž podniknuty kroky k udržení pozic na trzích v Rusku a pobaltských státech, především v Estonsku. Východní trhy se však stávají problematictější v důsledku protekcionistických dovozních opatření, která jsou praktikována především Ruskem. Nová opatření jsou zaváděna frekventovaně, aniž by o nich dovozci byli informováni. Navzdory těmto překážkám se finský vývoz do Ruska v roce 1997 zvýšil o třetinu v porovnání s rokem 1996. Vývoz potravin se v tomto případě zvýšil za stejné období o 25 %. V letech 1996 a 1997 docházelo k příznivému vývoji v exportu zemědělských a potravinářských komodit, především proto, že byly podniknuty kroky k udržení pozic na trzích Ruska a pobaltských států. Situace se změnila v roce 1998, kdy došlo k poklesu exportu o 15 % oproti minulému roku v důsledku asijské a ruské krize.

Agrární zahraniční obchod vykazuje značný deficit, přestože je Finsko ve výrobě některých základních potravin soběstačné na více než 100 % a export doznává určité oživení. Záporné saldo je způsobeno především dovozy jižních produktů, jako je ovoce, káva, čaj, koření a tabák (tab. V a VI).

Export celkem v roce 1998 představoval částku 4 571 mld. FIM a import celkem 9 977 mld. FIM (rok 1997: export 6 091 mld. FIM, import 11 556 mld. FIM).

Výkyvy v objemu finského agrárního zahraničního obchodu ukazují na složité postavení zemědělství. Sou-

V. Dovozy vybraných zemědělských komodit v 1 000 t – Import of selected commodities in this tons

	1996	1997	1998
Hovězí (ž. hm.) ¹	7,8	8,2	11,6
Vepřové ²	13,1	10,9	12,0
Drůbež ³	2,6	2,7	2,6
Máslo ⁴	0,9	0,5	0,5
Sýr ⁵	11,6	17,3	16,7*
Obiloviny ⁶	263,4	198,1	305,3*

Pramen – source: Farm Register, Finland

* leden–listopad 1998 – January to November 1998

¹beef (liveweight), ²pork, ³poultry, ⁴butter, ⁵cheese, ⁶cereals

VI. Vývoz vybraných zemědělských komodit v 1 000 t – Export of selected commodities in this tons

	1996	1997	1998
Hovězí (ž. hm.) ¹	5,8	9,0	5,1
Vepřové ²	13,4	22,8	19,6
Vejce ³	14,1	12,9	10,2*
Máslo ⁴	21,9	26,8	26,3
Sýr ⁵	28,6	31,6	28,5
Obiloviny ⁶	379,8	619,0	435*

Pramen – source: Farm Register, Finland

* leden–listopad 1998 – January to November 1998

¹beef (liveweight), ²pork, ³eggs, ⁴butter, ⁵cheese, ⁶cereals

časná situace však není situací konečnou, neboť finské zemědělství je doposud podporováno dočasnými dotacemi, bez nichž se bude muset v budoucnu obejít.

EKONOMICKÉ POSTAVENÍ ŠVÉDSKA

Po relativně slabém výsledku v letech 1996 a 1997 se švédská ekonomika začala v roce 1998 zlepšovat. Navzdory horšímu mezinárodnímu pozadí vzrostl HDP v prvním pololetí roku 1998 na 3 % oproti stejnému období předcházejícího roku. Tento růst byl tvořen hlavně komponenty domácí poptávky – jak spotřebou, tak investiční činností. Nicméně externí sektor vykázal zhoršující se tendenci a negativně ovlivňoval celkový růst (tab. VII).

Obecně lze konstatovat, že vzrostla důvěra v národní ekonomiku. Program rozpočtové konsolidace úspěšně napravit některé nerovnováhy, které se během propadu ekonomiky na počátku devadesátých let objevily. Inflace je v současnosti na nízké úrovni a od konce 1997 (částečně díky vládním opatřením) začala klesat nezaměstnanost. Tyto okolnosti stimulovaly jak spotřebitelskou, tak investorskou důvěru. Posílení ekonomiky bylo doprovázeno růstem investiční činnosti, která se v první polovině roku zvýšila o 9,6 %.

Hlavní tažnou silou nynějšího švédského ekonomického růstu je export. Ačkoli růst exportu kolísá, jeho čtyřletý průměr roku 1997 představoval 11,5 %. I když další vyhlídky jsou méně dynamické (v důsledku asijské krize apod.), očekává se i nadále růst exportu kolem 6 %. 70 % švédského exportu směřuje totiž do Evropy, kde je předpokládán relativně stabilní trh.

Navzdory silnějšímu ekonomickému růstu zůstává inflace ve Švédsku mírná. Klesající inflace je způsobena rovněž nízkými dovozními cenami a omezenými domácími inflačními tlaky, jako je například vývoj mezd.

V následujících letech je očekáván stálý ekonomický růst. Hlavní hnací silou tohoto růstu bude domácí poptávka, protože se předpokládá rostoucí domácí spotřeba a investiční činnost.

Privátní spotřeba by měla růst v důsledku rostoucích příjmů a klesající nezaměstnanosti. Inflace mírně poroste vlivem relativně silného ekonomického růstu, což zpomalí růst reálných příjmů. Očekává se, že investice do výstavby porostou i v letech 1999 a 2000 jako reakce na silný růst domácí ekonomiky.

Během minulých let došlo ve švédské ekonomice k mnoha strukturálním reformám. Na konci osmdesátých let byly liberalizovány finanční trhy, počátkem let devadesátých byla provedena daňová reforma, reforma zemědělské politiky a další.

STAV ŠVÉDSKÉHO ZEMĚDĚLSTVÍ

Celkové příjmy agrárního sektoru se pohybují zhruba ve výši 31 mld. SKR, což odpovídá 2 % HDP. Kromě některých výjimek je švédské zemědělství soběstač-

	1990–95	1996	1997	1998	1999	2000
Růst HDP ¹	0,6	1,3	1,8	3	2,8	3
Soukromá spotřeba ²	-0,2	1,3	2	2,9	2,5	2,2
Hrubé fixní investice ³	-4	3,7	-4,8	9,4	7,5	6,8
Domácí poptávka ⁴	-0,6	0,1	0,4	3,8	3	2,8
Exporty ⁵	5,9	6,1	12,8	6,6	5,9	6,8
Importy ⁶	2,8	3,7	11,7	9,5	6,9	7
Růst zaměstnanosti ⁷	-1,7	-0,5	-1,1	1,1	1,2	1,2
Míra nezaměstnanosti ⁸	6,3	9,6	9,9	8,3	7,7	7
Nominální kompenzace na hlavu ⁹	5,6	6,5	4	3,5	3,8	4,1
Inflace ¹⁰	5,6	1,2	2,2	1,3	1,8	2,2
Běžná bilance (% HDP) ¹¹	-1,6	1,5	2,1	1,5	1,3	1,6
Nominální krátkodobá úroková míra ¹²	10,7	5,9	4,5	4,4	.	.
Rátný směnný kurs ¹³	-3,2	13,5	-4,1	-1,2	-3,5	.
Rozpočtový deficit/přebytek (% HDP) ¹⁴	-5,7	-3,5	-0,8	0,9	1,4	2,3
Primární bilance (% HDP) ¹⁵	0,1	3,7	5,5	7,3	7,1	7,5

¹GDP growth rate, ²private consumption, ³gross fix investments, ⁴home demand, ⁵exports, ⁶imports, ⁷unemployment growth, ⁸unemployment rate, ⁹nominal per capita compensation, ¹⁰inflation, ¹¹current inflation (in % of GDP), ¹²nominal short-time interest rate, ¹³real exchange rate, ¹⁴budget deficit/surplus (% of GDP), ¹⁵primary balance (% of GDP)

ně, některé komodity, jako například obilí, jsou produkovány v přebytcích a jsou podnikány kroky k jejich odstranění (tab. VIII).

Díky předcházející reformě nepředstavovala adaptace pravidel Společné zemědělské politiky EU pro švédské zemědělství tak radikální změny, jako například v sousedním Finsku. K nejpodstatnějším změnám v zemědělství Švédska tedy došlo ještě před vstupem do EU v roce 1995 a přechod na pravidla Společné zemědělské politiky byl poměrně plynulý. Kromě jednotných cen uplatňují pravidla Společné zemědělské politiky pro švédské zemědělství důležité mechanismy, jako jsou vyrovnávací platby, které se týkají především obilí, olejnin, luskovin, telat, krav a ovcí. Pro Švédsko byla rovněž zavedena mléčná kvóta, která byla stanovena na úrovni 3,3 mil. t.

Nejdůležitějším prvkem ochrany švédského trhu byly prakticky od počátku fungování zemědělské politiky variabilní dovozní odvody. Dovozní kvóty byly praktikovány ve velmi omezené míře, většinou v rámci bilaterálních dohod. Dovozní odvody se týkaly takových

komodit, jako například živá zvířata, obiloviny, maslo, některé polotovary a další. Dovoz byl rovněž ovlivňován na hranicích veterinárními a fytosanitárními předpisy. Obecně musely dovážené produkty splňovat takový standard, který byl ekvivalentní požadavkům na domácí komodity. Tato opatření znamenala významnou bariéru pro import a pravděpodobně i přispěla určitou izolovaností švédského trhu před zahraniční konkurencí.

Export byl podporován vývozními dotacemi. Účel těchto dotací byl, aby domácí přebytky netlačily příliš na ceny na švédském trhu. Saldo zahraničního obchodu zemědělskými a potravinářskými výrobky bylo před vstupem země do EU záporné.

Švédsko je ve většině případů zemědělské a potravinářské produkce soběstačné. Dovoz je proto orientován především na ty produkty, které ve Švédsku nemohou být díky klimatickým podmínkám vyráběné. Jedná se především o zeleninu, tropické a subtropické ovoce, některé zpracované produkty a další. Švédský export se soustřeďuje především do produktů jako je obilí, zmražená zvířata, maslo apod.

Saldo švédského zahraničního obchodu zemědělskými a potravinářskými produkty je záporné. Na celkovém dovozu Švédska se zemědělské a potravinářské výrobky podílejí zhruba šesti až sedmi procenty, na exportu asi jen dvěma procenty. Vstup do EU tento poměr posunul ve prospěch švédského exportu. Zatímco ještě v roce 1993 byl dovoz zemědělských výrobků do Švédska více než třikrát vyšší než jejich vývoz, pak za první rok členství v EU jej převyšoval o něco více než dvakrát a to i přesto, že i import měl v tomto období rostoucí tendenci (tab. IX).

Začlenění Švédska do Společné zemědělské politiky mělo pro export a import zemědělských a potravinář-

VIII. Zemědělská produkce Švédska v letech 1996–1997 (v 1 000 t) – Agricultural production of Sweden in the years 1996–1997 (in the tons)

	1996	1997
Obiloviny ¹	5 995,2	5 986,2
Hovězí ²	137,5	147,8
Vepřové ³	318,9	326,6
Drůbež ⁴	79,8	80,0
Mléko ⁵	3 258,0	3 276,0

Pramen – source: FAO

¹cereals, ²beef, ³pork, ⁴poultry, ⁵milk

IX. Celkový švédský zahraniční obchod zemědělskými a potravinářskými komoditami (v 1 000 USD) – Total Swedish agrar and food foreign trade (thb USD)

	1994	1995	1996	1997
Export	1 339 651	1 542 149	1 822 344	1 945 370
Import	3 937 197	3 883 936	4 312 225	4 180 412

Pramen – source: FAO

ských produktů značný význam. Na jedné straně byl podstatně ulehčen obchod s členskými zeměmi zapojením do jednotného trhu, na druhé straně je obchod se třetími zeměmi oproti dřívější situaci zatížen větší kontrolou v důsledku ochranné politiky EU. Důležité však je, že při vývozu zemědělských produktů do třetích zemí mohou nyní švédští vývozci obdržet vývozní refundace, aby mohli realizovat produkty za ceny konkurenceschopné cenám světovým. Tradičně kvalitní švédská produkce se dokázala na jednotném bezcelním trhu EU za první roky členství velmi dobře prosadit.

ZÁVĚR

Obě sledované země patří mezi země s rozvinutou tržní ekonomikou, kde je státem zemědělský sektor podporován. Zajištění odbytu je rozhodující podmínkou efektivnosti agrárního sektoru.

Při porovnání finského a švédského zemědělství s našimi podmínkami, kdy v podstatě neexistuje zabezpečení odbytu pomocí státu či jiných odbytových organizací, stává se naše zemědělství při vstupu do EU zra-

nitelnější. K nedostatečné dotační podpoře přistupuje i komplikovanost odbytu vyrobené produkce na evropských a světových trzích.

Na základě poznatků získaných při sledování vývoje před vstupem a po přijetí do EU na případě Finska a Švédska zůstává faktem pro Českou republiku, i když by se zdálo, že jsou odlišné výrobní podmínky v zemědělství, že pouze konkurence schopné podniky, jejichž úroveň odpovídá v oblasti výroby, zpracování a marketingu evropskému standardu, budou mít po zapojení do EU prostor k expanzi. Na druhé straně málo připravené podniky se ocitnou pod velkým konkurenčním tlakem evropských výrobců. Znamená to tedy, že jedině ty státy, jejichž zemědělskopotravinářský komplex bude po všech stránkách na vstup do Unie připraven, mohou efektivně rozvíjet zahraniční obchod se zemědělskými a potravinářskými komoditami a mohou úspěšně čelit evropské konkurenci na společném trhu.

LITERATURA

- Kettunen L. (1997): Finnish agriculture in 1996. MTTL Helsinki.
 Kettunen L. (1998): Finnish agriculture in 1997. MTTL Helsinki.
 Finnish agriculture and rural industries 1998 (1999). MTTL Helsinki.
 FAO Yearbook, FAO, 1990–1996.
 Ekonomický poradce podnikatele 8/97.

Došlo 20. 12. 1999

Kontaktní adresa:

Doc. Ing. Eva Rosochatecká, CSc., Ing. Karel Tomšík, Katedra zemědělské ekonomiky, PEF, Česká zemědělská univerzita, Kamýcká 129, 165 21 Praha 6-Suchbát, Česká republika, e-mail: rosoch@pef.czu.cz

ANALÝZA POTRAVINÁRSKEHO PRIEMYSLU

ANALYSIS OF FOOD INDUSTRY

S. Belešová

Research Institute of Agricultural and Food Economics, Bratislava, Slovak Republic

ABSTRACT: Food industry is an important sector ensuring raw materials processing and finalisation of food products. After 1989, new economic measures caused changes in the demand and supply structure, what impacted on the economy of food industry enterprises in the following years. The contribution points to the results reached by the food industry enterprises after transition to the market economy, both from the economic and production point of view. In the years 1990–1993, the food industry subjects economy was influenced by price changes, introduction of the value-added tax, devaluation of the Slovak crown, privatisation process and import of the cheap food surpluses from abroad. These changes influenced both the production and economic basis of the enterprise and had a negative impact on the food industry economic results.

Key words: food industry, production capacities, production, indices of: assets and liabilities, revenues, costs

ABSTRAKT: Potravinársky priemysel je dôležitým odvetvím zabezpečujúcim spracovanie surovín a finalizáciu potravinárskej produkcie. Po roku 1989 realizácia nových ekonomických opatrení spôsobila zmeny v štruktúre dopytu a ponuky, čo malo dopad na hospodárenie potravinárskych podnikov v ďalších rokoch. Príspevok poukazuje na to, aké výsledky dosiahli podniky potravinárskeho priemyslu či už z hľadiska hospodárskych, alebo produkčných výsledkov po prechode na trhovú ekonomiku. Hospodárenie subjektov potravinárskeho priemyslu bolo ovplyvňované v rokoch 1990–1993 cenovými zmenami, zavedením dane z pridanej hodnoty, devalváciou slovenskej koruny, privatizačným procesom, dovozom lacných prebytkov potravín zo zahraničia. Tieto zmeny ovplyvnili tak výrobnú, ako aj ekonomickú podstatu podniku a mali negatívny dopad na hospodársky výsledok potravinárskeho priemyslu.

Kľúčové slová: potravinársky priemysel, výrobné kapacity, produkcia, ukazovatele: aktív a pasív, výnosové, nákladové

ÚVOD

Potravinársky priemysel sa vysokou mierou podieľa na spracovaní poľnohospodárskych surovín ako aj na finalizácii potravinárskej produkcie. Z tohto dôvodu ako súčasť agro-potravinárskeho komplexu je dôležitým článkom národného hospodárstva. Po roku 1989 prešlo i potravinárstvo podobne ako iné odvetvia národného hospodárstva množstvom zmien a realizácia nových ekonomických opatrení v tomto období spôsobila zmeny v štruktúre dopytu a ponuky, čo malo dopad na hospodárenie potravinárskych podnikov v ďalších rokoch. Analýza poukazuje na to, aké výsledky dosiahli podniky potravinárskeho priemyslu po prechode na trhovú ekonomiku, a to z hľadiska hospodárskych a produkčných parametrov.

Analýza potravinárskeho priemyslu vychádza predovšetkým z údajov rezortného štatistického výkazu POTRAV (MP SR) 1-02, ktoré sú uložené v Centrálnnej databáze MP SR vo VÚEPP. Hodnotí situáciu v slovenskom potravinárstve z ekonomického i výrobného hľadiska. Poskytuje informáciu o vývoji vybraných finančno-ekonomických ukazovateľov za obdobie rokov 1990–1998. K hodnoteniu tendencií slúžili výnosové a nákladové ukazovatele (Výkaz zisku a strát) so sú-

časným využitím ukazovateľov o stave majetku a zdrojov jeho krytia (Súvaha). Hodnotí sa v nej situácia za SR ako celok, a tiež aj diferencovane podľa jednotlivých odborov potravinárskeho priemyslu.

EKONOMIKA

Z vývoja ekonomických výsledkov vyplýva, že v rokoch 1989–1991 bol potravinársky priemysel ako celok ziskový, v rokoch 1989–1990 dokonca ani jeden odbor nebol stratový a to aj napriek tomu, že štátna regulácia cien umožňovala podnikom tvoriť len pomerne nízku rentabilitu výroby. V roku 1990 dosiahlo slovenské potravinárstvo objem zisku 1,7 mld., avšak vysoká ziskovosť spočívala predovšetkým v náraste cien (cenová úprava v roku 1990, cenová liberalizácia v roku 1991). Aj v tomto období možno charakterizovať vývoj v jednotlivých výrobných odboroch ako značne diferencovaný, keď v roku 1990 sa najvyššia miera nákladovej rentability dosiahla vo vinárskom priemysle (13,47 %), pivovarníckom, sladovníckom a výrobe nealkoholických nápojov (11,1 %) a najnižšia v mliekárskom (1,17 %), cukrovníckom (1,73 %), mlynsko-pekárskom-cukrárenskom (1,75 %) a mäsovom priemysle (2,24 %).

V rámci potravinárskeho priemyslu sa v roku 1991 do miernej straty dostal mliekárenský, hydínarský a škrobárenský priemysel a zníženie úrovne nákladovej rentability nastalo v mäsovom, cukrovarníckom, mraziarsko-rybnom a vinárskom priemysle. V ďalších výrobných odboroch sa dosiahol podstatné zvýšenie hospodárskeho výsledku. V roku 1993 už väčšina výrobných odborov potravinárskeho priemyslu hospodárila so stratou, i keď potravinársky priemysel bol ako celok ziskový, čo ovplyvnili najmä cukrovinkársky a pečivársky priemysel, vrátane výroby kávovin, mlynsko-pekárensko-cukrárenský priemysel a tukovo-kozmetický priemysel.

Zhoršenie ekonomickej situácie potravinárskeho priemyslu v roku 1993 sa odrážalo aj v platobnej schopnosti. Zatiaľ čo v roku 1991 pohľadávky prevyšili záväzky o 12 %, tak v roku 1993 situácia bola opačná a záväzky prevyšili pohľadávky o 32 %, s najvyšším prevýšením v škrobárenskom a mraziarskom priemysle (takmer 3-násobne), cukrovarníckom (1,9-násobne), pivovarnícko-sladovníckom (1,8-násobne) a mäsovom priemysle (1,7-násobne).

Vývoj ekonomickej situácie v roku 1993 vyplynul z ďalších vládou uskutočnených ekonomických opatrení (napr. zavedenie a neskôr zvýšenie DPH, devalvácia Sk), čo zapríčinilo, pri nedostatočnej kúpyschopnosti obyvateľstva, pokles spotreby, na čo reagovali mnohí potravinárski producenti znížením objemu výroby s následným nižším využívaním výrobných kapacít. S rozvojom malovýroby sa budovali nové, resp. rekonštruovali existujúce potravinárske kapacity. Tie sa však v súčasnosti stávajú nadbytočnými, pretože pred rokom 1989 existujúca štátom podporovaná výroba a spotreba potravín sa prechodom na trhový ekonomiku ukončila a v ďalších rokoch sa potravinárstvo ocitlo v novom prostredí s princípmi dovtedy nepoznaného trhového hospodárstva (vzťah ponuky a dopytu).

Od roku 1994 bol potravinársky priemysel stratový (až na rok 1996) a v roku 1998 sa strata výrazne prehĺbila, čo možno zdôvodniť vyššou nákladovosťou potravinárskych výrob a výraznou selekciou podnikov. Negatívne ekonomické výsledky roku 1998 vyústili do nárastu záväzkov, cudzích zdrojov a zníženiu produktivity práce.

Objem priemyselnej potravinárskej produkcie dosiahol v roku 1998 67 mld. Sk a oproti roku 1997 vzrástol o 18,20 %, napriek tomu podniky potravinárskeho priemyslu vytvorili stratu -1,8 mld. Sk, s tendenciou 3,39-násobného medziročného zhoršenia. Zisk vykázalo 59,80 % podnikov, pritom najpriaznivejší hospodársky výsledok dosiahol tukovo-kozmetický priemysel (216 mil. Sk) a vinársky priemysel (172 mil. Sk). Mäsový priemysel, ktorý bol ziskový v roku 1997, sa v ďalšom roku dostal do straty (-51 mil. Sk). Najvýraznejšie zlepšil hospodársky výsledok mliekárenský priemysel (o 197 mil. Sk). Potravinársky priemysel je zatiaľ len v malej miere kapitálovo prepojený na poľnohospodársku prvovýrobu.

Keďže mäsový a mliekárenský priemysel sú čo do objemu produkcie rozhodujúce odbory potravinárskeho priemyslu, je potrebné podrobnejšie charakterizovať ich ekonomický vývoj v rokoch 1994-1998.

V mliekárenskom priemysle sa po dlhšom čase postupne prekonáva recesia v objeme výroby. V roku 1998 dosiahol 12 mld. Sk produkcie, ktorá sa oproti roku 1994 zvýšila o 52,3 %. Tendencia mierneho znížovania straty v rokoch 1994-1996 sa v roku 1997 zvrátila a jej úroveň mínus 128 mil. Sk sa v porovnaní s rokom 1994 takmer strojnásobila, pritom v roku 1998 dosiahol mliekárenstvo zisk. Narastajúcu tendenciu aktív spôsobil predovšetkým s výnimkou roku 1998 nárast hmotného a nehmotného investičného majetku. Jeho opotrebovanosť sa však zvyšovala a v roku 1998 dosiahla 45,6 %, čo v porovnaní s rokom 1994 bolo výrazné zhoršenie (o 9,2 bodu). Objem celkových pohľadávok vzrástol (37,2 %). Mierne narastajúcu tendenciu zaznamenali pohľadávky po lehote splatnosti (5,5 %), naopak klesajúcu záväzky po lehote splatnosti (12,2 %). Pre tento odbor je charakteristická druhotná platobná neschopnosť vyplývajúca z vyššieho objemu pohľadávok. Záväzky voči prvovýrobe sa výrazne voči roku 1994 nezmenili. Vysoký nárast cudzích zdrojov (37,5 %) v tomto odbore svedčí o výraznej celkovej zadĺženosti, dosahujúcej až 56,6 % na celkovom majetku.

Mäsový priemysel je až na rok 1997 dlhodobo stratový. Zlepšenie výsledku v roku 1997 nemožno pripisovať oživeniu výroby, pretože jej množstevný objem sa znížil, ale skôr cenovým vplyvom. Postupné znížovanie celkového majetku po roku 1995 (spôsobené výrazným znížením hmotného a nehmotného investičného majetku) sa zastavilo v roku 1998, keď sa hodnota aktív oproti roku 1994 zvýšila o 19,6 %. To malo dopad spolu s nedostatočným investovaním na opotrebovanosť, ktorá dosiahla najvyššiu hodnotu v roku 1997 (36,5 %). Hoci opotrebovanosť hmotného a nehmotného investičného majetku v roku 1998 (33,3 %) oproti dvom predchádzajúcim rokom poklesla, ešte vždy bola vyššia ako jej úroveň v roku 1994 (o 4,6 bodu). Celková zadĺženosť majetku v tomto odbore v rokoch 1995-1997 bola vysoká (70 %), s miernym poklesom v roku 1998. Hodnota cudzích zdrojov v jednotlivých rokoch značne kolísala. Objem pohľadávok a záväzkov po lehote splatnosti signalizuje prvotnú platobnú neschopnosť. Pozitívom je prekonanie pretrvávajúceho problému mäsového priemyslu, a to najvyššej hodnoty záväzkov voči prvovýrobe zo všetkých potravinárskych odborov (1,1 mld. Sk), ktoré v roku 1998 oproti roku 1994 prvýkrát poklesli (46,8 %).

Pre potravinársky priemysel sú dôležité suroviny a výrobné kapacity. Surovinovú základňu tvoria domáce zdroje od prvovýrobcov a nezanedbateľný je aj dovoz.

PRODUKCIA

Produkcia potravinárskeho priemyslu sa v hodnotenom období prispôbovala domácomu dopytu, ktorý

Komodita ¹	Využitie výrobných kapacít v % ²				
	1993	1994	1996	1997	1998
Spracovanie mlieka ³	39,1	36,7	37,4	40,9	39,6
Hydina – jatky ⁴	52,3	53,2	66,2	69,3	80,8
Jat. hov. dobyt. – zabitie ⁵	38,5	22,2	23,9	19,6	23,3
Jatoč. ošipané – zabitie ⁶	48,7	38,9	41,7	34,7	47,5
Mäsové výrobky ⁷	54,6	47,7	54,2	53,1	53,3
Sprac. cukrovej repy ⁸	73,7	63,2	102,9	100,0	67,2
Zomelok pšenice ⁹	63,5	73,5	74,2	68,6	81,3
Zomelok raže ¹⁰	46,2	54,6	85,7	85,7	62,8
Chlieb ¹¹	–	–	41,9	42,1	56,8
Cestoviny ¹²	68,2	95,5	73,4	79,3	76,7
Pivo ¹³	76,9	88,6	68,1	66,8	65,4
Nealko nápoje sladéné ¹⁴	–	–	50,6	50,6	48,4
Liehoviny a destiláty ¹⁵	86,4	68,2	46,2	44,5	40,7
Mrazené zelen. výrobky ¹⁶	26,7	20,0	76,7	48,6	64,9
Mrazené ovocné výrobky ¹⁷	40,0	20,0	42,4	57,6	54,5

Prameň – source: MP SR (údaje z podnikov nad 25 zamestnancov, od roku 1997 nad 20 zamestnancov) – MA SR (data for enterprises over 25 employees, since 1997 over 20 employees)

¹commodity, ²utilisation of production capacities in %, ³milk processing, ⁴poultry – slaughter houses, ⁵slaughter beef cattle – slaughtering, ⁶slaughter pigs – slaughtering, ⁷meat products, ⁸sugar beet processing, ⁹wheat milling rate, ¹⁰rye milling rate, ¹¹bread, ¹²pasta, ¹³beer, ¹⁴soft drinks sweetened, ¹⁵liquor and distillery, ¹⁶vegetable products frozen, ¹⁷fruit products frozen

sa celkovo znížil v dôsledku poklesu reálnych príjmov obyvateľstva. Ponuka spracovateľov sa orientovala aj na zmeny v štruktúre spotreby, poznamenananej substitúciou drahších potravín lacnejšími, zmenami spotrebiteľských preferencií, ale aj značným prienikom zahraničnej konkurencie do segmentov potravinového trhu v dôsledku nízkej ochrany domáceho trhu a schopnosti výrobcov konkurovať na domacom a zahraničných trhoch, čo súvisí aj s nedostatočnou proexportnou politikou vrátane podpory exportu.

Ďalším faktorom obmedzenia výroby v spracovateľských podnikoch bol rozvoj malých prevádzok u prvovýrobcov, ako aj v sektore živnostníkov, ktoré prevzali časť zásobovania hlavne miestnych trhov.

Zatiaľ čo objem potravinárskej výroby v rokoch 1990–1994 klesal, pre ďalšie roky bola charakteristická stagnácia až mierne zvýšenie výroby. V roku 1998 v porovnaní s rokom 1990 zaznamenala najväčšie zvýšenie výroba jedlých rastlinných tukov a olejov, syrov spolu, cestovín a piva.

Od roku 1991 sa výrazne znížila produkcia chleba a pečiva, mäsa a mäsových výrobkov, konzumného mlieka, ktorá je vo väčšom alebo menšom rozsahu ovplyvnená finalizáciou tejto produkcie u malovýrobcov. Napriek tomu dochádza v posledných rokoch k významnému spomaleniu tendencie poklesu výroby, napr. u výrobkov z mäsa, masla alebo k jej oživeniu u mlieka konzumného, pšeničnej múky, chleba a pečiva, hydiny zabitej. Problémom zostáva znižovanie výroby sladu a nízka úroveň produkcie konzervárenského a mraziarenského priemyslu, t.j. ovocných výrobkov a zeleninových výrobkov. Tieto výrobky vo výžive

obyvateľstva z dôvodu ich vysokej ceny do značnej miery nahradilo samozásobenie domácností.

VÝROBNÉ KAPACITY

S obmedzovaním produkcie súvisí využívanie výrobných kapacít. Tie nie sú v potravinárskom priemysle dostatočne využívané. Ich využiteľnosť je značne diferencovaná (tab. I) a nedosahuje v priemere ani 70 %.

Hospodárenie subjektov potravinárskeho priemyslu bolo ovplyvňované v rokoch 1990–1993 cenovými zmenami, zavedením dane z pridanej hodnoty, devalváciou slovenskej koruny, privatizačným procesom a dovozom lacných prebytkov potravín zo zahraničia.

ZÁVER

Pomerne vysoká tvorba zisku v roku 1991 v tomto odvetví nebola odrazom rastu produkcie, ale podporila ju liberalizácia cien. Kúpna sila obyvateľstva zaostávala výrazne za rastom cien, čím klesala spotreba a výroba potravín, znížilo sa využívanie výrobných kapacít. Negatívne tendencie sa zaznamenávali v oblasti produkcie celkového majetku s neustále sa zhoršujúcou (zvyšovanie) opotrebovanosťou hmotného a nehmotného investičného majetku. Ďalej to bol vysoký nárast cudzích zdrojov, najmä úverov a záväzkov. To všetko malo negatívny dopad na úroveň finančných nákladov, a tým na tvorbu hospodárskeho výsledku.

LITERATÚRA

Slávik J., Valentovičová O. (1995): Koncepcia rozvoja a reštrukturalizácie potravinárskeho priemyslu SR. [Záverečná správa], Bratislava, VÚEPP, 75 s.

Analýza vývoja poľnohospodárstva a potravinárstva v rokoch 1990–1998 (1998). Bratislava, VÚEPP, 392 s.

MP SR: Údaje o výrobných kapacitách potravinárskeho priemyslu.

Došlo 17. 2. 2000

Kontaktná adresa:

Ing. Svetlana Belešová, Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Trenčianska 55, 824 80 Bratislava, Slovenská republika, tel. +421 7 5824 3295, e-mail: belesova@vuepp.sk

PODNIKATELSKÁ ÚSPEŠNOSŤ SAMOSTATNE HOSPODÁRIACICH ROĽNÍKOV V ROKU 1998

BUSINESS SUCCESS OF PRIVATE FARMERS IN THE YEAR 1998

E. Baumgartnerová

Research Institute of Agricultural and Food Economics, Bratislava, Slovak Republic

ABSTRACT: Besides legal persons, also natural persons represented by individual private farmers (IPF) take part in agricultural business. Evaluation of business success was realised based on the data from the Information Issues of the Ministry of Agriculture – Individual Private Farmers for 1998. IPFs of the set (847 IPFs, in that 840 farming land) as a whole have reached profit (as the difference between total yields including subsidies and total expenditures) in 1998. The level of profit differs in dependence on the acreage of farmed land. Subsidies influence the total economic results considerably. Their share in the total yields of IPFs (who were granted subsidies) was 13.84% in average. Regarding the subsidy titles, the highest volume was represented by the subsidies eliminating the impact of less favoured natural conditions and subsidies for intensification factors. IPF evaluation according to the selected rates of expenditures and yields profitability, credit and total indebtedness showed that the success differs depending on the acreage and number of workers. The best results were reached by IPFs farming the acreage of 1,000 and more hectares of agricultural land in the group of 1 to 24 workers. Second in succession were the IPFs farming 100–500 ha a.l.

Key words: individual private farmer, economic result, profit, subsidies, indebtedness

ABSTRAKT: Na podnikaní v poľnohospodárstve sa zúčastňujú okrem právnických osôb aj fyzické osoby reprezentované samostatne hospodáriacimi roľníkmi (SHR). Hodnotenie podnikateľskej úspešnosti sa uskutočnilo na základe údajov získaných z Informačných listov MP SR – SHR za rok 1998. SHR súboru (847 SHR, z toho 840 hospodáriacich na pôde) ako celok v roku 1998 dosiahli kladný hospodársky výsledok (rozdiel medzi celkovými príjmami vrátane dotácií a celkovými výdavkami). Výška zisku je rozdielna v závislosti od rozsahu obhospodarovanej pôdy. Dotácie významne ovplyvňujú celkové výsledky hospodárenia. Na celkových príjmoch SHR (ktorí dotácie získali) mali v priemere 13,84% podiel. Z hľadiska dotačných titulov najväčší objem predstavovali dotácie na eliminovanie vplyvu horších prírodných podmienok a dotácie na intenzifikačné faktory. Hodnotenie SHR podľa vybraných pomerových ukazovateľov rentability výdavkov, príjmov, zadĺženosti úverovej i celkovej ukázala, že úspešnosť je rôzna a závislá na rozsahu obhospodarovanej pôdy a počte zamestnancov. Najlepšie výsledky dosiahli SHR hospodáriaci na výmere 1 000 a viac ha poľnohospodárskej pôdy v skupine s 1–24 pracovníkmi. V poradí druhí sa umiestnili SHR hospodáriaci na výmere 100–500 ha p.p.

Kľúčové slová: samostatne hospodáriaci roľník, hospodársky výsledok, zisk, dotácie, zadĺženosť

ÚVOD

Význam samostatne hospodáriacich roľníkov spravidla ako malých podnikateľov v rezorte MP SR vo vzťahu k dosahovaným celkovým ekonomickým výsledkom narastá. Cieľom príspevku je oboznámiť s niektorými vybranými hospodárskymi výsledkami, dosiahnutými v roku 1998.

SAMOSTATNE HOSPODÁRIACI ROĽNÍCI

Na podnikaní v poľnohospodárstve sa zúčastňujú okrem právnických osôb aj fyzické osoby reprezentované samostatne hospodáriacimi roľníkmi (SHR). Podmienky pre vznik podnikateľského subjektu v poľno-

hospodárstve – samostatne hospodáriaceho roľníka (SHR) upravujú §12a–§12e zákona č. 219/1991 Zb., ktorým sa menil a doplnil zákon č. 105/1990 Zb. Právna úprava definuje samostatne hospodáriaceho roľníka, upravuje vzťahy a úkony medzi SHR navzájom, či už pôsobia ako fyzická osoba s ohlasovacou povinnosťou na obecnom úrade (§12a) alebo ako právnická osoba zapísaná v Obchodnom registri (§12e). Aktom zápisu do jednej z možných foriem evidencie sa SHR stáva podnikateľom (§2 odst. a/ a odst. d/ zákona č. 513/91 Zb.) a vo svojej podnikateľskej činnosti sa riadi ustanoveniami Obchodného zákonníka.

Pokiaľ sa samostatne hospodáriaci roľník do evidencie obce neprihlási, nemá postavenie podnikateľa podľa Obchodného zákonníka a jeho právne pomery sa riadia výhradne Občianskym zákonníkom. Fyzická osoba

Poľnohospodárska pôda interval v ha ¹	Počet samostatne hospodáriacich roľníkov ²		Podiel súboru MP SR na súbore cenza v % ³	Priemerná veľkosť súboru MP SR v ha p.p. ⁴	Štruktúra súboru MP SR v % ⁵
	poľnohosp. census ⁶	súbor MP SR ⁷			
0,01–20,00 ha	6 640	134	2,0	14,0	16,0
20,01–50,00 ha	575	258	44,9	34,0	30,7
50,01–100,00 ha	193	189	97,9	72,0	22,5
100,01–500,0 ha	145	225	155,2	190,0	26,8
500,01–1 000,0 ha	18	29	161,1	708,0	3,4
1 000,0 a viac ⁸	7	5	71,4	1 376,0	0,6
Celkom ⁹	7 581	840	11,1	112,0	100,0

¹ agricultural land, interval in ha, ² number of individual private farmers, ³ share of the MA SR set in the Agrocensus set in %, ⁴ average size of the MA SR set in ha of a.l., ⁵ structure of the MA SR set in %, ⁶ Agrocensus, ⁷ MA SR set, ⁸ 1000+, ⁹ in total

(SHR) nemá povinnosť zapísať sa do Obchodného registra, pokiaľ si nevytvorí právnickú osobu.

Zákon pod samostatne hospodáriacim roľníkom rozumie činnosť fyzickej osoby, ktorá osobne alebo pomocou iných osôb (rodinní príslušníci, zamestnanci) vyrába rastlinné alebo živočíšne výrobky za účelom získania trvalého zdroja príjmov, predovšetkým ich predajom. K tejto činnosti sa priraduje aj úprava a spracovanie vlastnej poľnohospodárskej produkcie na ďalšie spracovanie alebo na konečný výrobok. K aktivitám SHR patrí aj poskytovanie príležitostných prác a výkonov súvisiacich s poľnohospodárskou výrobou.

Samostatne hospodáriaci roľník môže na jednej strane byť súbežne zamestnaný, nakoľko zákon nevymedzuje podmienku, že poľnohospodárska výroba musí byť výlučným zdrojom príjmu roľníka a na druhej strane môže zamestnávať pracovníkov, alebo podnikateľ bez zamestnávania cudzej pracovnej sily. Podnikateľ v poľnohospodárskej výrobe ako samostatne hospodáriaci roľníci môžu nielen vlastníci pôdy, ale aj zmluvní nájomcovia.

Zákonom daná možnosť jednoduchšej evidencie na obecnom úrade sťažuje zistenie presného počtu SHR, ich meniaceho sa podielu na obhospodarovanej poľnohospodárskej pôde i zistenie celkového efektu podnikania. Posledné štatisticky podchytené údaje o SHR sú z roku 1994, kedy Slovenský štatistický úrad uskutočnil Poľnohospodársky census. Hodnotenie podnikateľskej úspešnosti samostatne hospodáriacich roľníkov (SHR) sa uskutočňuje na základe údajov získaných z Informačných listov MP SR – SHR za rok 1998, ktoré umožňujú hodnotiť úspešnosť podnikania (zjednodušenými ukazovateľmi) v rozsahu, ako sa hodnotia právnické osoby podnikajúce na pôde. V hodnotení SHR sa sústreďujeme na subjekty hospodáriace na pôde a na podnikateľov so zamestnancami.

Informácie o výsledkoch hospodárenia za rok 1998 MP SR predložilo 847 SHR, z toho 840 hospodáriacich na pôde, ktoré obhospodarovali 94 tis. ha p.p., resp. nimi obhospodarovaná pôda má 3,98% podiel na celkovej výmere p.p. SHR v počte 7 nemajú predmet podnikania viazaný s obrábaním pôdy.

Výmera poľnohospodárskej pôdy obhospodarovanej SHR podľa Poľnohospodárskeho cenza z roku 1994, ktorý postihoval 7 581 subjektov hospodáriacich na pôde, predstavovala 4,81% podiel na celkovej výmere poľnohospodárskej pôdy.

Štruktúra hodnoteného súboru SHR z Infolistov MP SR 1998 v porovnaní so súborom z Poľnohospodárskeho cenza 1994 je uvedená v tab. I.

Pri prihladení na početné zastúpenie SHR štruktúrované podľa intervalu výmery obrábanej poľnohospodárskej pôdy je možné konštatovať, že zastúpenie SHR súboru MP SR je reprezentatívne v intervaloch od 20 a viac ha poľnohospodárskej pôdy.

Z počtu SHR hospodáriacich na pôde zamestnávalo viac ako 1 zamestnanca 461 podnikateľov, z toho náklady na mzdy malo 436 SHR. Z SHR podnikajúcich bez pôdy mali 3 SHR zamestnancov. Celkový počet zamestnancov v súbore SHR dosiahol počet 2 015 pracovníkov, z toho u SHR s pôdou 1 982 zamestnancov. V zmysle kategorizácie podľa zákona SNR č. 100/95 spĺňalo v roku 1998 podmienku malého podniku s počtom 1–24 zamestnancov 455 SHR hospodáriacich na pôde, ktorí spolu zamestnávali 1 732 pracovníkov. V priemere na 1 SHR pripadalo 3,8 zamestnancov. Podmienku stredného podniku s počtom 25–100 zamestnancov spĺňalo 6 SHR hospodáriacich na pôde s celkovým počtom 250 zamestnancov. V priemere na 1 SHR pripadalo 42 zamestnancov. Traja SHR bez pôdy zamestnávali 32 zamestnancov, čo v priemere na 1 SHR predstavovalo 10,6 pracovníka a je ich možné zaradiť medzi malých podnikateľov.

HOSPODÁRSKY VÝSLEDOK SHR

Samostatne hospodáriaci roľníci súboru MP SR v roku 1998 ako celok dosiahli kladný hospodársky výsledok (rozdiel medzi celkovými príjmami vrátane dotácií a celkovými výdavkami) vo výške 242,4 mil. Sk. V prepočte na 1 SHR súboru to v priemere predstavuje hodnotu 286,2 tis. Sk. SHR hospodáriaci na pôde v roku 1998 oproti roku 1997 dosiahli nižší zisk. Jeho hod-

nota predstavuje absolútnu výšku 158,1 mil. Sk, v prepočte na 1 SHR 188,2 tis. Sk a v prepočte na 1 ha obhospodarovanej pôdy pripadá 1 675 Sk. Dosiahnutá výška zisku v prepočte na ha p.p. je nižšia ako v roku 1997 o 8,3 %. Výška zisku SHR je rozdielna v závislosti od rozsahu obhospodarovanej pôdy. Najvyšší zisk (2 617 Sk) v prepočte na ha dosiahli SHR hospodáriaci v intervale do 20 ha poľnohospodárskej pôdy. V prepočte na 1 SHR to činí 35 tis. Sk. V roku 1997 tieto hodnoty boli vyššie o 27,9 %. Na druhom mieste sa umiestňujú s hodnotou 2 157 Sk zisku na 1 ha poľnohospodárskej pôdy SHR hospodáriaci na pôde v intervale od 100–500 ha poľnohospodárskej pôdy. So zvyšovaním intervalu obrábanej pôdy v prepočte na 1 SHR stúpa výška zisku, čo súvisí s početnosťou v skupine. Napriek priaznivému hospodárskemu výsledku dosiahnutému SHR v jednotlivých veľkostných skupinách podrobnejšia analýza dokazuje, že nie všetci SHR v skupine dosiahli kladný hospodársky výsledok. Najväčší podiel ziskových SHR je vo veľkostnej skupine 500–1 000 ha, najpočetnejší sú však SHR vo veľkostnej skupine 20–50 ha obhospodarovanej pôdy. Podiel ziskových SHR na celkovom počte SHR súboru je 70,12 %, čo je priaznivým stavom, ale v porovnaní s rokom 1997 početnosť i podiel ziskových podnikov klesol o 5,4 %.

Na kladný hospodársky výsledok, resp. na celkové príjmy SHR okrem príjmov za produkciu, majú vplyv aj dotácie. SHR súboru získali z celkového objemu neinvestičných dotácií (6 667 mil. Sk) pre prvovýrobu 226,9 mil. Sk, čo predstavuje podiel 3,4 %. Z tohto objemu v absolútnej čiastke najviac získali SHR hospodáriaci na výmere od 100–500 ha, čo v prepočte na 1 ha predstavuje čiastku 3 243 Sk.

Zo súboru 840 SHR hospodáriacich na pôde dotácie v roku 1998 dostalo 820 subjektov, čo predstavuje 97,6 % súboru. Dotácie na celkových príjmoch SHR, ktorí ich získali, majú v priemere 13,84% podiel. Podiel dotácií na celkových príjmoch je rozdielny v závislosti od rozsahu obhospodarovanej pôdy a pohybuje sa v rozmedzí od 9,94 % v skupine s výmerou od 50 do 100 ha po 16,17 % v skupine 1 000 a viac ha poľnohospodárskej pôdy. Z hľadiska dotačných titulov najväčší objem predstavujú dotácie na eliminovanie horších prírodných podmienok a dotácie na intenzifikačné faktory. Mierne ich prevyšujú len dotácie investičné. Z hľadiska početnosti SHR podľa jednotlivých dotačných titulov je poradie opačné, t.j. najviac 71,8 % SHR získalo dotácie na intenzifikačné faktory a 52,9 % SHR dotácie za horšie výrobné podmienky a na udržanie krajiny.

II. Vybrané ukazovatele SHR za rok 1998 podľa výmery pôdy a počtu zamestnancov – Selected IPF indices for 1998 according to acreage and number of workers

Interval p.p. v ha ¹	Súbor celkom ²	Počet SHR z toho so zamestnancami ³		Rentabilita ⁴					
		1–24	25–100	výdavkov ⁵		príjmov ⁶		tržieb ⁷	
				súbor celkom ⁸	1–24 zamest. ⁹	súbor celkom ⁸	1–24 zamest. ⁹	súbor celkom ⁸	1–24 zamest. ⁹
0,01–20,0	134	58	–	2,53	4,76	2,68	4,90	2,87	5,23
20,01–50,0	258	96	–	1,99	1,86	2,12	1,95	2,25	2,09
50,01–100,0	189	105	–	2,39	3,52	2,54	3,66	2,67	3,81
100,01–500,0	225	163	2	5,86	4,95	6,21	5,38	6,53	5,68
500,01–1 000,0	29	26	3	5,19	5,13	5,61	5,51	5,98	5,89
1 000,01 a viac ¹⁰	5	5	–	9,1	9,10	9,85	9,85	10,43	10,43
Súbor SHR s pôdou ¹¹	840	453	5	4,64	4,62	4,94	4,93	5,21	5,22

Interval p.p. v ha ¹	Zadlženost ¹²				Počet SHR ziskových ¹³	
	úverová ¹⁴		celková ¹⁵		s dotáciami ¹⁶	bez dotácií ¹⁷
	súbor celkom ⁸	1–24 zamest. ⁹	súbor celkom ⁸	1–24 zamest. ⁹		
0,01–20,0	3,07	4,17	14,25	15,23	86	60
20,01–50,0	4,96	7,87	12,28	17,51	176	118
50,01–100,0	4,42	5,63	17,69	19,79	123	74
100,01–500,0	6,93	6,65	21,11	20,13	173	89
500,01–1 000,0	9,72	10,80	37,04	39,31	26	10
1 000,01 a viac ¹⁰	11,00	11,00	40,61	40,61	5	1
Súbor SHR s pôdou ¹¹	6,74	7,62	22,57	24,76	589	352

Prameň – source: Informačné listy CD MP SR, VÜEP – Information Issues CD MA SR, RIAFE

¹ interval of a.l. in ha, ² set in total, ³ number of IPF, in that with employees, ⁴ profitability, ⁵ of expenditures, ⁶ of yields, ⁷ of sales, ⁸ set in total, ⁹ 1–24 employees, ¹⁰ 1000+, ¹¹ set of IPS with land, ¹² indebtedness, ¹³ number of profit-making IPFs, ¹⁴ credit, ¹⁵ total, ¹⁶ with subsidies, ¹⁷ without subsidies

Dotácie významne ovplyvňujú celkové výsledky hospodárenia. Svedčí o tom pokles ziskových podnikov bez dotácií v jednotlivých veľkostných skupinách obrábanej pôdy. Celkový podiel ziskových podnikov za celý súbor potom klesá o 28,2 %. Najpočetnejší úbytok ziskových podnikov je vo veľkostnej skupine SHR so 100 až 500 ha poľnohospodárskej pôdy. Z 820 SHR súboru, ktorí poberali dotácie, na 1 SHR pripadá v priemere 329 tis. Sk dotácií. Výška dotácií je rozdielna, podľa rozsahu obrábanej pôdy a počtosti SHR v intervale obrábanej pôdy.

V prepočte na 1 SHR sa pohybuje výška dotácií v rozpätí od 67 tis. Sk v intervale s najnižšou výmerou obrábanej pôdy a zvyšuje sa na 2 451 tis. Sk v skupine SHR s 1 000 a viac ha p.p. Opačná je tendencia v prepočte na 1 ha p.p. Výška dotácií na 1 ha p.p. klesá s rozsahom obrábanej pôdy zo 4 921 Sk/ha v skupine SHR obhospodarujúcich do 20 ha p.p. na 1 781 Sk/ha v skupine obhospodarujúcej 1 000 a viac ha p.p.

Významnú zložku celkových príjmov (vrátane dotácií) SHR tvoria príjmy za predaj výrobkov a služieb (70,7 %) a za predaj tovaru (8,2 %) vlastnej výroby. O efekte výroby hovorí aj výška výdavkov vynaložená na získanie 100 Sk príjmov. SHR súboru v priemere na 100 Sk príjmov vrátane dotácií vynaložili 95 Sk výdavkov. Najmenej vydali (91,7 Sk) na 100 Sk príjmov SHR v skupine s rozsahom 1 000 a viac ha poľnohospodárskej pôdy.

Mzdové výdavky na celkových výdavkoch majú v priemere za súbor SHR 7,5% podiel. V jednotlivých veľkostných intervaloch podiel miezd na výdavkoch je rôzny. Rôzny je aj v prepočte na 1 SHR, v dôsledku toho, že nie všetci SHR zamestnávajú pracovníkov. V malých podnikoch dosiahla priemerná mesačná mzda výšku 4 573 Sk. Oproti roku 1997 zaznamenala mierny pokles (4 608 Sk). V stredných podnikoch priemerná mesačná mzda dosiahla hodnotu 5 412 Sk, ktorá je obdobne mierne nižšia (5 536 Sk) ako v roku 1997. Priemerné mesačné mzdy zamestnancov u SHR sú podstatne nižšie než v podnikoch poľnohospodárskej prvovýroby (7 980 Sk). Výška priemernej mzdy nasvedčuje tomu, že pravdepodobne neide o celoročné pl-

né zamestnanie, ale o sezónne zamestnávanie pracovníkov, prípadne aj naturálne odmeňovanie.

V záväzkovej oblasti SHR vzrástol v roku 1998 podiel úverov na záväzkoch. Podiel úverov dosiahol hodnotu 45,93 %. Oproti roku 1997 vzrástol o 15,7 %. Úvery v absolútnom vyjadrení oproti roku 1997 zaznamenali prírastok o 12,9 %. Prírastok úverov nemal vplyv na rast úverovej a celkovej zadlženosti. Najvyššia úverová zadlženosť SHR je vo veľkostnej skupine obrábajúcej 1 000 a viac ha. V tejto veľkostnej skupine predstavuje 11,0 % úverová a 40,6 % celková zadlženosť.

Dosiahnuté vybrané hospodárske výsledky za súbor 840 SHR hospodáriacich na pôde a zamestnávajúcich pracovníkov v roku 1998 dokumentuje tab. II.

ZÁVER

Hodnotenie SHR podľa vybraných pomerových ukazovateľov rentability výdavkov, príjmov, výdavkovej náročnosti príjmov, produktivity vloženého kapitálu, zadlženosti úverovej i celkovej nám ukazuje, že úspešnosť je rôzna a závislá na rozsahu obhospodarovanej pôdy a počtu zamestnancov. Najlepšie výsledky dosiahli SHR hospodáriaci na výmere 1 000 a viac ha poľnohospodárskej pôdy v skupine s 1–24 pracovníkmi, ďalšiu skupinu aj čo do počtosti tvoria SHR hospodáriaci na výmere 100–500 ha p.p.

LITERATÚRA

- Baumgartnerová E.(1998): Podnikateľská úspešnosť malých a stredných podnikateľov rezortu pôdohospodárstva v roku 1998. [Realizačný výstup], Bratislava, VUEPP, 15 s.
- Kolektív (1993): Úloha malých a stredných podnikateľov v prechode na trhové hospodárstvo. In: Výskumné práce č.18, Bratislava, Ekonomický ústav SAV, 117 s.

Došlo 17. 2. 2000

Kontaktná adresa:

Ing. Eva Baumgartnerová, CSc., Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Trenčianska 55, 824 80 Bratislava, Slovenská republika, tel. +421 7 5824 3248, e-mail: morarova@vuepp.sk

OVERENIE METÓD HODNOTENIA EKONOMICKEJ BONITY POĽNOHOSPODÁRSKÝCH PODNIKOV

VERIFICATION OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISES ECONOMIC PROSPERITY EVALUATION METHODS

Z. Chrastinová

Research Institute of Agricultural and Food Economics, Bratislava, Slovak Republic

ABSTRACT: By testing of the accessible methods of economic prosperity evaluation, it was recommended to use for the enterprise classification the Bonity Index method taking into consideration the criteria for individual prosperity groups of enterprises, with the simultaneous limiting of the profitability and liquidity indices. The criteria derived from the enterprise results of the given year can be subsequently actualised, and that with regard to the changing economic situation in agriculture. The relevant method should serve as an orientation tool for the problem enterprises identification. It is possible to state, according to the analysis contained in the following part of the contribution, for the individual groups of enterprises specified by the relevant method, that the most problematic group of enterprises are the enterprises on the verge of bankruptcy, the results of which influence the average results of agriculture in a very negative way.

Key words: economic prosperity, Bonity Index, liquidity, profitability of sales, prospering enterprises, failing enterprises

ABSTRAKT: Otestovaním dostupných metód ekonomickej bonity bolo odporúčané pre klasifikáciu podnikov využiť metódu Indexu bonity so zohľadnením kritérií pre jednotlivé skupiny prosperity podnikov, pri súčasnom obmedzení ukazovateľov rentability a likvidity. Kritéria odvodené z výsledkov podnikov konkrétného roku možno postupne aktualizovať vzhľadom na meniacu sa ekonomickú situáciu poľnohospodárstva. Príslušná metóda by mala slúžiť ako orientačná pomôcka pre identifikáciu problémových podnikov. Podľa vykonanej analýzy za jednotlivé skupiny podnikov, vyšpecifikovaných príslušnou metódou, možno konštatovať, že najproblematickejšou skupinou podnikov sú úpadkové podniky, ktorých dosahované výsledky negatívne ovplyvňujú priemerné výsledky poľnohospodárstva.

Kľúčové slová: ekonomická bonita, Index bonity, likvidita, rentabilita tržieb, prosperujúce podniky, úpadkové podniky

ÚVOD

Jednou z úloh hospodárskej politiky štátu voči odvetviu poľnohospodárstva je podpora jeho dlhodobých úloh zameraných na hospodárne využívanie poľnohospodárskej pôdy, disponibilných výrobných a ľudských zdrojov na výrobu potravín pri plnom rešpektovaní ekologických požiadaviek a potrieb ochrany krajiny a udržania vidieckeho osídlenia. Pre zabezpečenie týchto cieľov štát každoročne uvoľňuje finančné prostriedky pre poľnohospodárstvo, ktoré MP SR rozdeľuje do podnikovej sféry na základe zásad, uvedených v smerniciach o dotáciách. Vzhľadom na obmedzujúce zdroje možnosti dotácií zo štátneho rozpočtu a zvýšený dopyt po nich z podnikovej sféry vedie k tomu, aby tieto boli čo najefektívnejšie alokované a nedochádzalo k podpore podnikov, ktoré sú dlhodobo vysoko stratové s každoročne prehliabujúcim sa úpadkom. Preto poznanie ekonomicko-finančnej situácie podnikov dáva predpoklad pre smerovanie ďalšej dotačnej podpory do podnikov.

NÁVRH POUŽITIA METÓDY EKONOMICKEJ BONITY PRE KLASIFIKÁCIU PODNIKOV

Za týmto účelom bola riešená úloha, ktorej hlavným cieľom bolo overiť metódy hodnotenia ekonomickej bonity a tzv. „systému včasného varovania“ finančnej situácie poľnohospodárskych podnikov a na základe nich vyšpecifikovať prosperitu podnikov.

V rámci riešenia sa odskúšali metódy, navrhla sa najvhodnejšia metóda pre poľnohospodárstvo a na základe jej aplikácie sa diferencovali podniky a vykonala sa finančno-ekonomická analýza. Celkovo bolo odskúšaných 6 metód. Jednalo sa o metódy zamerané na analýzu „ex post“, čiže hodnotiacu analýzu, pri ktorej sa použili:

- metóda vzdialenosti od fiktívneho objektu,
- metóda normovanej premennej,
- metóda jednoduchého poradia (váženého súčtu poradií).

Prednosťou uvedených metód je, že umožňujú transformovať a syntetizovať hodnoty rôznych ukazovateľov

do jedného integrálneho ukazovateľa vyjadrujúceho komplexne úroveň skúmaných podnikov v súbore. Nevýhodou je, že nie je ich možné použiť individuálne na podnikovej úrovni, ale pri hodnotení súboru podnikov ako celku a v rámci neho ich zoradiť podľa hodnoty integrálneho ukazovateľa.

Ďalej to boli metódy zamerané na analýzu „ex ante“, čiže predikčnú analýzu, kde sa použili:

- Altmanova metóda,
- Index bonity,
- okrem toho bola navrhnutá osobitná metóda tzv. „Ch-index“.

Výberom vhodných ukazovateľov a ich kombinácií pri metódach predikcie bolo možné z minulých výsledkov orientačne určiť obraz budúcej finančnej situácie podnikov. Výhodou týchto metód je, na rozdiel od predchádzajúcich, ich možné použitie na podnikovej úrovni.

Základné ekonomicko-finančné údaje boli preberané z Informačných listov, uložených v CD MP SR. Testovaním výsledkov, získaných pri jednotlivých metódach, sa dospelo k odporúčaniu použiť pre hodnotenie ekonomickej bonity poľnohospodárskych podnikov metódu Indexu bonity. Pre vytypovanie prosperujúcich a úpadkových podnikov sa využilo 30 finančných pomerových ukazovateľov, u ktorých sa za účelom poznania ich vypovedacej schopnosti vypočítala hodnota tzv. „t-testu“:

$$t = \frac{X_p - X_n}{\sqrt{\frac{s_p^2}{n_p} + \frac{s_n^2}{n_n}}} \cdot \sqrt{n_p \cdot n_n}$$

kde:

- x_p = aritmetický priemer prosperujúcich podnikov
- x_n = aritmetický priemer úpadkových
- n_p = početnosť súboru prosperujúcich podnikov
- n_n = početnosť súboru úpadkových podnikov
- d_p = smerodajná odchýlka prosperujúcich podnikov
- d_n = smerodajná odchýlka úpadkových podnikov.

Podľa veľkosti hodnoty „t“ sa posúdili rozdiely štatistickej významnosti a z otestovaných ukazovateľov boli vybrané také, u ktorých rozdiel medzi priemernou hodnotou, vyčíslenou v skupine úpadkových a v skupine prosperujúcich podnikov bol čo najväčší. Okrem toho pri triedení boli použité aj kvantily (kvartily a decily).

Funkcia kvantifikujúca Index bonity má tvar:

$$B = 1,5 B_1 \square + 0,08 B_2 \square + 10 B_3 \square + 5 B_4 \square + 0,3 B_5 \square + 0,1 B_6$$

Index bonity zahŕňa šesť ukazovateľov:

- $B_1 \square$ – cash flow/cudzí kapitál
- $B_2 \square$ – celkový kapitál/cudzí kapitál
- $B_3 \square$ – zisk pred zdanením/celkový kapitál
- $B_4 \square$ – zisk pred zdanením/celkové výkony z prevádzky
- $B_5 \square$ – zásoby/aktíva spolu
- $B_6 \square$ – celkové výkony/celkový kapitál.

Základným predpokladom pre splnenie cieľa bolo identifikovať úpadkové, prosperujúce a ostatné podniky zo základného súboru, ich početnosť, prípadne práv-

nu formu podnikania. Vychádzalo sa z uvedenej premise, že finančné ukazovatele majú v ekonomicky prosperujúcich podnikoch výrazne rozdielnu úroveň a medziročnú dynamiku oproti podnikom úpadkovým. Na základe širokej škály pomerových ukazovateľov boli vytypované tie, ktorých úroveň je v týchto dvoch skupinách podnikov výrazne odlišná a mohla by slúžiť ako vhodný indikátor finančnej situácie poľnohospodárskych podnikov.

Predpokladom identifikácie podnikov podľa skupín prosperity bolo získať obraz o úrovni dosahovaných výsledkov. Stredné hodnoty na báze kvantilov umožnili spoznať finančnú situáciu typického poľnohospodárskeho podniku (medián), ako aj úroveň, ktorú dosahuje štvrtina najhorších (dolný kvartil) a štvrtina najlepších poľnohospodárskych podnikov (horný kvartil). Vzdialenosť horného a dolného kvartilu umožnila získať obraz aj o rozptýlenosti hodnôt v súbore, teda aj o jeho homogenite.

V trhovej ekonomike je v prevažnej miere meradlom prosperity, resp. úspešnosti podniku jeho solventnosť. Schopnosť platiť je atribútom, ktorý zaujíma samotný podnik, ako aj externé subjekty, ktoré s ním prichádzajú do styku. Podnik, ktorý „neplatí“, nemá šancu prežiť a v relatívne krátkom čase bankrotuje. Keďže v našich podmienkach toto jednoznačné kritérium sa plne neaplikuje, preto ako kritérium, ktoré by malo identifikovať „úpadkové podniky“, bola zvolená kombinácia dvoch znakov finančnej situácie a to nedostatočnej likvidity a zároveň nedostatočnej rentability.

Pre posudzovanie platobnej schopnosti bola vytypovaná celková likvidita (likvidita 3. stupňa), čo je pomer celkového obežného majetku (obežné aktíva) ku krátkodobým cudzím zdrojom. Je to relatívne stabilný ukazovateľ likvidity, neovplyvnený náhodnými operáciami so štruktúrou aktív. Pojmami likvidita a solventnosť sa všeobecne charakterizuje a kvantifikuje úroveň úhrady záväzkov. Likvidita sa viaže k dlhšiemu obdobiu, solventnosť ako momentálna schopnosť. Odporúča sa, že ukazovateľ má mať optimálnu hodnotu 2,1–2,5. Vierohodnosť údajov o likvidite veľmi záleží od štruktúry obežných aktív (zásoby + pohľadávky + finančný majetok). Táto môže byť skreslená nepotrebnými zásobami a nedobytnými pohľadávkami.

Na rozdiel od všeobecne odporúčaného štandardu (2,1–2,5) bola zvolená, na základe poznania typickej úrovne ukazovateľa v poľnohospodárskych podnikoch na Slovensku, pre likvidné podniky za spodnú hranicu celkovej likvidity hodnota 1,0. Považovalo sa to ako minimálna požiadavka, aby podnik kryl svoje krátkodobé záväzky obežným majetkom aspoň na 100 %, napriek tomu tento ukazovateľ zahŕňa aj položky s nižšou pravdepodobnosťou speňaženia (nedobytné pohľadávky, dubiozne zásoby).

Za „solventné“ boli považované také poľnohospodárske podniky, ktoré dosahovali hodnotu celkovej likvidity 1,5 a viac, čo znamená, že svoje krátkodobé záväzky kryli obežným majetkom minimálne 1,5-krát. Naopak do kategórie „nesolventné“ boli zaradené tie

podniky, ktoré nedosiahli hodnotu celkovej likvidity 1,0. Likvidita je neoddeliteľnou súčasťou analýzy finančnej situácie podniku a kolobehu jeho finančných prostriedkov. Je závislá priamo a nepriamo ovplyvniteľná aktivitou, zadlženosťou, výnosovosťou, nákladovosťou hospodárskej činnosti podniku.

Za ukazovateľ vypovedajúci o rentabilite podniku bola zvolená rentabilita tržieb (pomer čistého zisku k tržbám). Pričom sa počítalo s tržbami z vlastných výrobných činností, nie z predaja investičného majetku a materiálu. Tento ukazovateľ na rozdiel od ukazovateľa rentability celkového majetku nie je deformovaný „historickými“ cenami majetku obstarávaného v rôznych obdobiach, ani stupňom jeho opotrebovania, naopak tržby aj zisk sú účtované v bežných cenách príslušného účtovného obdobia. Neskresľuje ho ani využívanie investičného majetku získaného prenájomom, či leasingom.

Na základe výsledkov hodnotenia stavu a vývoja finančnej situácie poľnohospodárskych podnikov limit rentability tržieb pre prosperujúce podniky bol určený na 5,0 %. Za prosperujúce podniky poľnohospodárskej prvovýroby sa považovali v zmysle uvedeného postupu tie, ktoré dosiahli rentabilitu tržieb viac ako 5,0 % a súčasne celkovú likviditu minimálne 1,5. Úpadkové podniky zasa tie, ktoré nedosiahli zisk, t.j. rentabilita tržieb bola mínusová a súčasne celková likvidita dosiahla hodnotu menšiu ako 1. Podniky, ktorých hodnoty boli mimo rozsah stanovených kritérií, boli zaradené do skupiny ostatné podniky.

Na základe získaných poznatkov z overovania metód hodnotenia ekonomickej bonity podnikov bolo navrhnuté používať metódu Indexu bonity po zohľadnení kritérií a rentability, pričom u jednotlivých skupín podnikov boli odporúčané nasledovné kritéria.

Kritéria	prosperujúce podniky	úpadkové podniky
Index bonity	IB $\geq$ 1,5	IB $\leq$ -1
Celková likvidita	CL $>$ 1,5	CL $<$ 1
Rentabilita tržieb	RT $>$ 5	RT $<$ 0

Pri stanovení kritérií sa vychádzalo z údajov konkrétného roku, preto je potrebné zdôrazniť, že kritériá boli odvodené zo súčasnej dôchodkovej situácie podnikov a sú pomerne mäkké a v budúcnosti v závislosti od vývoja dôchodkovosti je ich nutné postupne aktualizovať.

Aplikáciou metódy Indexu bonity a ďalších ukazovateľov rentability tržieb a celkovej likvidity a ich podmienok boli poľnohospodárske podniky roztriedené do skupín prosperity podľa právnych foriem (tab. I). Ide o skupiny podnikov úpadkových, prosperujúcich a ostatných.

Zo štruktúry podnikov diferencovaných podľa skupín prosperity vyplýva, že z celkového počtu podnikov bolo identifikovaných 7,4 %, t.j. počtom 90 ako podniky úpadkové, ktorých ďalšia činnosť je neperspektívna a je potrebné počítať s jej ukončením. Z celkového počtu úpadkových podnikov 58,9 % zaberajú poľnohospodárske družstvá, 32,2 % obchodné spoločnosti a 8,9 % štátne poľnohospodárske podniky. Tieto podniky obhospodarovujú 88 265 ha poľnohospodárskej pôdy, čo tvorí z celkového objemu 4,8 % a bolo im poskytnutých 285 mil. Sk dotácií. Vzhľadom na veľkosť obhospodarovanej plochy úpadkovými podnikmi možno konštatovať, že ich vyradenie z podnikateľskej činnosti by neohrozilo poľnohospodársku produkciu na Slovensku.

Strata z hospodárenia, v prepočte na ha p.p., v úpadkových podnikoch dosiahla výšku až -7 848 Sk, čo bolo 15-krát viac ako v ostatných podnikoch. Prosperujúce podniky dosiahli zisk 3 389 Sk/ha p.p. Významné boli medziročné tendencie, ktoré poukazujú na prehlbujúcu sa diferenciáciu medzi úpadkovými a prosperujúcimi podnikmi s tým, že prosperujúce podniky medziročne zvýšili zisk a úpadkové podniky zvýšili stratu. Z regionálneho aspektu najviac úpadkových podnikov sa sústreďuje v Košickom, Prešovskom a Banskobystrickom kraji.

Zo štruktúry podnikov v jednotlivých skupinách ceny pôdy (tab. II) možno usúdiť, že väčšina, t.j. 80 % úpadkových podnikov, sa nachádza v pásmach 1-15 SCP, čiže v horších prírodných podmienkach. Korešponduje to aj so skutočnosťou, že takmer 70 % poľnohospodárskych podnikov bolo zaradených do horších prírodných podmienok a poberalo systémové dotácie. Pomerne rovnomernejšie podľa prírodných podmienok bolo zastúpenie prosperujúcich podnikov, čo potvrdzuje, že aj v horších prírodných podmienkach sa nachádzajú prosperujúce podniky s nadpriemernými ekonomickými výsledkami, ktorých podiel dosiahol 10,2 % z počtu podnikov zaradených do SCP 1-15. Z toho možno dedukovať,

I. Početnosť skupín prosperity podnikov podľa právnej formy – Numerousness of enterprise prosperity groups according to legal form

Podniky ¹	Počet ²				Štruktúra v % ³			
	PD ⁴	ŠP ⁵	OS ⁶	spolu ⁷	PD ⁴	ŠP ⁵	OS ⁶	spolu ⁷
Úpadkové ⁸	53	8	29	90	6,3	38,0	8,3	7,4
Prosperujúce ⁹	90	0	61	151	10,7	0,0	17,4	12,4
Ostatné ¹⁰	700	13	261	974	83,0	61,9	74,3	80,2
Spolu ⁷	843	21	351	1 215	100,0	100,0	100,0	100,0

Prameň – source: Informačné listy CD MP SR, VÚEPP, vlastné prepočty – Information Issues CD MA SR, own computations

¹enterprises, ²number, ³structure in %, ⁴agricultural co-operatives, ⁵state farms, ⁶business companies, ⁷together, ⁸failing, ⁹prospering, ¹⁰other

Podniky ¹	Celkom ²		Skupiny ceny pôdy ³			
			1–15 (HPP)		16–20 (LPP)	
	absol. ⁴	podiel v % ⁵	absol. ⁴	podiel v % ⁵	absol. ⁴	podiel v % ⁵
Úpadkové ⁶	90	7,4	72	8,5	7	2,1
Prosperujúce ⁷	151	12,4	87	10,2	62	18,5
Ostatné ⁸	974	80,2	692	81,3	266	79,4
Spolu ⁹	1 215	100,0	851	100,0	335	100,0

Vysvetlivky - explanatory notes:

¹všetky podniky – all enterprises

²podniky s poľnohosp. pôdou – enterprises with agricultural land

HPP = horšie prírodné podmienky – worse natural conditions

LPP = lepšie prírodné podmienky – better natural conditions

¹enterprises, ²total, ³land price groups, ⁴absolutely, ⁵share in %, ⁶failing, ⁷prospering, ⁸other, ⁹together

že výsledky podnikania poľnohospodárskych podnikov sú okrem vonkajších ekonomických a prírodných činiteľov ovplyvnené aj aktivitou manažmentu podniku.

Analýza finančno-ekonomických ukazovateľov podľa jednotlivých skupín prosperity podnikov potvrdila výraznú odlišnosť úrovne ich hodnôt takmer vo všetkých ukazovateľoch.

ZÁVER

Na základe získaných poznatkov bolo odporúčané pre klasifikáciu podnikov z ekonomického hľadiska využiť metódu Indexu bonity s kritériami pre jednotlivé skupiny prosperity podnikov, pri zohľadnení obmedzení ukazovateľov rentability a likvidity. Kritéria boli odvodené z výsledkov podnikov dosiahnutých v konkrétnom roku, preto ich je potrebné postupne aktualizovať v súčinnosti s meniacou sa ekonomickou situáciou v poľnohospodárstve. Príslušná metóda by mala slúžiť ako orientačná pomôcka pre identifikáciu problémových podnikov. Podľa vykonanej analýzy za jednotlivé skupiny prosperity podnikov možno konštatovať, že najproblematickejšou skupinou podnikov sú úpadkové podniky, ktorých dosahované výsledky negatívne ovplyvňujú priemerné výsledky poľnohospodárstva. Tieto podniky sa podieľajú na celkovej výrobe 2,5 %, na výnosoch 3,7 % a až 9,6 % na bankových úveroch. Ich

väčšina sa nachádza v horších prírodných podmienkach, ktoré sú tiež jednou z príčin ich úpadkovosti. Úpadkové podniky sa nedokázali prispôsobiť novému ekonomickému prostrediu a sú výrazne závislé na dotačnej podpore a ich ďalšia existencia prostredníctvom štátnej dotačnej podpory by bola, vzhľadom na postupne ich upadajúcu výrobnú činnosť, neefektívna a realizovala by sa na úkor ostatných podnikov.

LITERATÚRA

- Bakošová V. (1998): Možnosti využitia odvetvových trendových finančných analýz v podmienkach SR. In: Aktuálne problémy finančného manažmentu podnikov na Slovensku, B. Bystrica, FINEX s. 40–44.
- Chrastinová Z. (1997): Metodika hodnotenia bonity a návrh „systému včasného varovania“, t.j. predikovania vývoja finančnej situácie poľnohospodárskych podnikov. Bratislava, VUEPP, 35 s.
- Kalafútová L. (1998): Analýza likvidity, jej postavenie v analýze podniku v podmienkach Slovenskej republiky. In: Aktuálne problémy finančného manažmentu podnikov na Slovensku, B. Bystrica, FINEX, s. 48–52.
- Zalai K. a kol. (1996): Finančno-ekonomická analýza podniku. Bratislava, Ekonomická univerzita, 255 s.

Došlo 17. 2. 2000

Kontaktná adresa:

Ing. Zuzana Chrastinová, Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Trenčianska 55, 824 80 Bratislava, Slovenská republika, tel. +421 7 5824 3304, e-mail: chrastin@vuepp.sk

KLASIFIKÁCIA SAMOSTATNE HOSPODÁRIACIH ROLNÍKOV V SR PODĽA METODIKY ISPÚ EÚ

INDIVIDUAL PRIVATE FARMERS CLASSIFICATION IN SR ACCORDING TO EU FADN METHODOLOGY

R. Haspra

Research Institute of Agricultural and Food Economics, Bratislava, Slovak Republic

ABSTRACT: In the frame of the pre-accession preparation for the EU, it is necessary to apply also in the conditions of Slovakia the information flows and methodologies of information processing, as they are applied in the member countries. The main criterion is the compatible enterprise structure. The contribution verifies the use of the EU FADN methodology for the individual private farmers classification according to the criteria economic size and production orientation type on the basic set of 4,226 enterprises and selected set of 161 enterprises. The results proved the utilisation possibilities of the mentioned methodologies in the conditions of Slovakia.

Key words: EU FADN classification, economic size, production orientation type, standard coverage payment, European size unit, lower enterprise size threshold

ABSTRAKT: V rámci predvstupovej prípravy do Európskej únie je nevyhnutné aj v podmienkach Slovenska aplikovať informačné toky a metodické postupy spracovania informácií ako ich uplatňujú členské krajiny. Základným kritériom je kompatibilná štruktúra podnikov. Príspevok overuje použitie metodiky ISPÚ EÚ (FADN EÚ) pre klasifikáciu samostatne hospodáriacich roľníkov podľa kritérií ekonomická veľkosť a typ výrobného zamerania na základnom súbore 4 226 podnikov a výberovým súbore 161 podnikov. Výsledky potvrdili použiteľnosť uvedených metodických postupov v podmienkach Slovenska.

Kľúčové slová: klasifikácia FADN EÚ, ekonomická veľkosť, typ výrobného zamerania, štandardný príspevok na úhradu, európska veľkostná jednotka, spodný prah veľkosti podniku

ÚVOD

V súvislosti s prípravou Slovenska na vstup do Európskej únie treba riešiť poskytovanie informácií o poľnohospodárskych podnikoch. V členských štátoch túto úlohu plní Informačná sieť poľnohospodárskeho účtovníctva – ISPÚ EÚ (Farm Accountancy Data Network European Union – FADN EÚ). Z vecného hľadiska ide tak o príjmovú a finančnú situáciu v poľnohospodárskych farmách, ako aj charakteristiku majetku, produkciu a vôbec životaschopnosť farmárov. Uvedené informácie sú potrebné pre riadenie Spoločnej poľnohospodárskej politiky EÚ (CAP). Z uvedeného dôvodu údajová základňa musí spĺňať podmienku kompatibility za účelom spracovania a komparácie výsledkov. Preto pre zber, spracovanie i vyhodnocovanie údajov v členských štátoch EÚ sa používa jednotná metodika v rámci ISPÚ EÚ. Klasifikácia vlastne vymedzuje štruktúru podnikov.

Príspevok sa zaoberá klasifikáciou SHR z dôvodu vymedzenia veľkosti podniku. Klasifikáciu právnických osôb (PD, a.s., s.r.o.) prináša výskumná úloha Aktualizácia Siete testovacích podnikov MP SR a kon-

tinuálna implementácia klasifikačných kritérií FADN EÚ na podmienky Slovenska.

Jedným zo základných metodických východísk pre hodnotenie dosahovaných výsledkov hospodárenia je klasifikácia štruktúry podnikov. Pre ňu ISPÚ EÚ používa jednotný systém dvoch kritérií: ekonomickej veľkosti a typu výrobného zamerania.

EKONOMICKÁ VEĽKOSŤ PODNIKU

Klasifikácia podľa ekonomickej veľkosti podniku pozostáva z nasledovných krokov:

- identifikácia výrobných odvetví v podniku,
- určenie váhy výrobného odvetvia: v RV meraná ha pestovaných plodín, v ŽV počtom zvierat,
- výpočet štandardného príspevku na úhradu za každé výrobné odvetvie podľa pestovaných plodín a chovaných zvierat,
- výpočet štandardného príspevku na úhradu za podnik agregáciou štandardných príspevkov na úhradu výrobných odvetví,

– výpočet ekonomickej veľkosti podniku v Sk s prepočtom na ECU a ESU (European Size Units, čo je vlastne Európska veľkostná jednotka – EVJ), keď 1 EVJ = 1 200 ECU.

Ekonomická veľkosť podniku je kritériom pre definovanie hraníc zaradenia podniku do veľkostnej triedy podľa výsledkov štatistického zisťovania Eurostatom alebo v sieti testovacích podnikov ISPÚ EÚ. Pre tento účel ISPÚ EÚ definovala 9 veľkostných tried (tab. I).

Pri vymedzení používaných metodických postupov treba ešte charakterizovať u nás doteraz nepoužívanú ekonomickú kategóriu *štandardný príspevok na úhradu* (ŠPÚ) (anglicky: Standard Gros Margin – SGM; nemecky: Standarddeckungsbeitrag – StDB). ŠPÚ vyjadruje ekonomický prínos jednotky produkcie jednotlivých odvetví RV a ŽV. Určuje sa na 1 hektár každej plodiny v RV a 1 kus jednotlivých druhov a kategórií

zvierat. Jeho hodnota odpovedá normatívnej (štandardnej) hodnote výnosov (produkcie) z 1 ha danej plodiny alebo od 1 kusa danej kategórie zvierat po odpočítaní variabilných nákladov na danú produkciu. Za výnosy v RV sa pokladajú tržby v priemerných realizačných cenách za predané hlavné výrobky z 1 ha danej plodiny. Výnosy v ŽV predstavujú tržby od 1 kusa zvierat v priemerných realizačných cenách plus hodnota narodených zvierat a príslušný podiel (za rok) z brakovaných zvierat. Variabilné náklady v RV predstavujú náklady na vlastné a nakúpené osivá, sadivá a hnojivá, chemické ochranné prostriedky, náklady na strojové práce a poistné na úrodu. Variabilné náklady v ŽV: vlastné a nakúpené krmivá, veterinárne služby a liečivá, strojové práce, poistné na zvieratá a hodnoty preradených zvierat z nižšej kategórie do vyššej.

I. Klasifikácia SHR podľa metodiky ISPÚ EÚ – ekonomická veľkosť – Individual private farmers classification according to EU FADN methodology – economic size

Veľkostná trieda ¹	Počet EVJ a názov triedy (1 Európska veľkostná jednotka = 1 200 ECU) ²	Základný súbor ³	Výberový súbor ⁴
I	< 2 veľmi malé ⁶	2 868 67,88	68 42,28
II	≥ 2 a < 4 veľmi malé ⁶	579 13,70	35 21,74
III	≥ 4 a < 6 malé ⁷	259 6,12	17 10,56
IV	≥ 6 a < 8 malé ⁷	132 3,12	7 4,35
V	≥ 8 a < 12 stredne malé ⁸	140 3,31	11 6,83
VI	≥ 12 a < 16 stredne malé ⁸	71 1,68	4 2,44
VII	≥ 16 a < 40 stredne veľké ⁹	125 2,96	13 8,07
VIII	≥ 40 a < 100 veľké ¹⁰	39 0,92	6 3,73
IX	≥ 100 veľmi veľké ¹¹	13 0,31	0 0,00
Spolu ¹²		4 226 100,00	161 100,00

¹size class, ²number of ESU (1 European size unit = 1,200 ECU), ³basic set, ⁴selected set, ⁵absolute, ⁶very small, ⁷small, ⁸medium small, ⁹medium big, ¹⁰big, ¹¹very big, ¹²together

II. Klasifikácia SHR podľa ISPÚ EÚ – typ výrobného zamerania – Individual private farmers classification according to EU FADN methodology – production orientation type

Kód a názov výrobného zamerania podniku ¹	Základný súbor ²		Výberový súbor ³	
	abs. ⁴	%	abs. ⁴	%
11 – obilniny ⁵	6	0,14	3	1,87
12 – všeobecná rastlinná výroba ⁶	1 694	40,09	79	49,07
21 – záhradníctvo ⁷	245	5,80	10	6,22
31 – vinohradníctvo ⁸	70	1,65	0	0,00
32 – ovocinárstvo ⁹	42	1,00	1	0,60
41 – chov kráv ¹⁰	768	18,17	15	9,32
42 – chov a výkrm dobytká ¹¹	12	0,28	1	0,60
44 – pastvinárstvo (ovce, kozy, iné) ¹²	11	0,26	0	0,00
51 – chov a výkrm ošipovaných ¹³	348	8,23	2	1,25
52 – ostatná špecializácia ŽV ¹⁴	54	1,28	0	0,00
71 – čiastočné zameranie pastvin ¹⁵	400	9,47	9	5,60
82 – rôzne kombinácie RV a ŽV ¹⁶	576	13,63	41	25,47
Spolu ¹⁷	4 226	100,00	161	100,00

¹code and title of enterprise production orientation, ²basic set, ³selected set, ⁴absolute, ⁵cereals, ⁶general plant production, ⁷horticulture, ⁸vineyards, ⁹fruit-growing, ¹⁰cow-breeding, ¹¹cattle breeding and fattening, ¹²pasturing (sheep, goat, other), ¹³pig breeding and fattening, ¹⁴other specialisation in animal production, ¹⁵partial pasturing orientation, ¹⁶different combinations of plant and animal production, ¹⁷together

VÝROBNÉ ZAMERANIE PODNIKU

Klasifikácia podľa typu výrobného zamerania podniku vymedzuje 8 základných smerov, 17 hlavných smerov a 55 jednotlivých smerov. Typológia podnikov ISPÚ EÚ podľa výrobného zamerania je teda dostatočne široká, aby mohla obsiahnuť rôzne typy fariem, ktoré sa v členských štátoch EÚ nachádzajú. Základné smery podávajú veľmi agregovaný pohľad na podniky a jednotlivé smery príliš detailný. Pre klasifikáciu podľa výrobného zamerania sme preto vybrali stredné triedenie – podľa hlavných smerov (tab. II), ktoré pre naše potreby pokladáme za dostatočne široké, aby sme získali primerané počty podnikov do jednotlivých skupín výrobného zamerania. Zaradenie podniku do príslušného typu výrobného zamerania závisí od percentuálneho podielu štandardného príspevku na úhradu jednotlivých výrobných odvetví na celkovom ŠPÚ podniku.

Prameňom východiskových údajov pre klasifikáciu podľa ekonomickej veľkosti bol dotazník cenzusového zisťovania za rok 1994, pretože bežné štatistické výkazníctvo neposkytuje potrebné vstupné údaje. Okrem identifikácie SHR, to boli: oddiel IV Súhrnné informácie o pôde, oddiel VII Stavby hospodárskych zvierat u chovateľa k 31. 12. 1994 a oddiel IX Úroda poľnohospodárskych plodín a ovocia za rok 1994. Na klasifikáciu veľkosti podniku a výrobného zamerania podľa Európskej veľkostnej jednotky sa použil štandardný príspevok na úhradu za právnické osoby.

Základný súbor podľa údajov cenzusového zisťovania sa vytvoril podľa nasledovných kritérií:

- a) hlavná a vedľajšia činnosť podľa hlavného odvetvia klasifikácie ekonomickej činnosti – OKEČ:
 - kód 011 – rastlinná výroba (4 403 SHR)
 - 012 – živočíšna výroba (2 435 SHR)
 - 013 – zmiešaná rastlinná a živočíšna výroba (860 SHR)
- b) právna forma organizácie:
 - kód 103 – SHR nezapísaný v obchodnom registri (7 694 SHR)
 - 104 – SHR zapísaný v obchodnom registri (4 SHR).

Podľa uvedených kritérií sa v cenzusovom zisťovaní identifikovalo 7 698 SHR. V tomto prípade sa nerozlišovalo, či SHR má jeden ár, 1, 10, 50, 100 alebo viac hektárov.

Metodika ISPÚ EÚ pre každý členský štát stanovuje individuálne *spodný prah veľkosti podniku* pre zaradenie na klasifikáciu. Aby sa splnila táto požiadavka, preto sa stanovili ďalšie kritériá na zaradenie SHR pre klasifikáciu podľa veľkosti jeho podniku. *Minimálny prah veľkosti SHR v SR* sa určil podľa dostupných kritérií a to: pôdy a počtu chovaných zvierat nasledovne:

- c) v RV výmera
 - 3 ha obhospodarovanej poľnohospodárskej pôdy (3 429 SHR),
 - 0,3 ha trvalých kultúr (sady, vinohrady) (101 SHR),
 - 0,3 ha zeleniny alebo špeciálnych kultúr (163 SHR),

d) v ŽV, keď SHR má menej ako 3 ha obhospodarovanej pôdy, ale chová:

- 3 ks a viac hovädzieho dobytku,
- 5 ks a viac ošpaných,
- 2 ks a viac prasníc,
- 100 ks a viac hydiny.

Podľa týchto kritérií v ŽV sa identifikovalo 589 SHR. Takéto isté kritériá pre klasifikáciu poľnohospodárskych podnikov použili v agrocenze v Českej republike v roku 1995.

Z identifikovaných 7 698 SHR, ktorí vykonávajú poľnohospodársku činnosť ako hlavnú, podľa kritérií spodného prahu veľkosti podniku sa základný súbor zredukoval na 4 282 podnikov SHR. Z dôvodu neúplnosti či nepresnosti údajov sa muselo vyradiť ďalších 56 SHR. Pre overenie klasifikačnej sústavy ISPÚ EÚ v podmienkach Slovenskej republiky sa preto zaradilo len 4 226 SHR, čo je 54,98 % z celkom identifikovaných SHR. Z dostupných údajov nevieme bližšie určiť, akú činnosť vyvíja až 45,11 % SHR (z celkového počtu 7 698), keď sa nedokázali zaradiť podľa pomerne nízkych kritérií spodného prahu veľkosti uvedených v bodoch c) a d). Znamená to, že veľa SHR vykazuje činnosť pod uvedeným prahom veľkosti podniku, čo možno charakterizovať ako pridomové (záhumienkové) hospodárstva. Potvrdzuje to aj analýza podľa ekonomickej veľkosti.

Podrobnejšia štruktúra 4 226 SHR, ktorý počet pokladáme za základný súbor SHR, tiež potvrdzuje, že v absolútnej väčšine ide o malé podniky, keď až 3 894 SHR, čo je 92,1 % základného súboru, má nižšiu výmeru ako 50 hektárov.

Uvedené skutočnosti charakteristiky základného súboru SHR treba mať na zreteli pri porovnávaní spracovaných výsledkov s členskými krajinami EÚ. Na tieto detaily upozorňuje z toho dôvodu, že dosiahnuté výsledky klasifikácie (tab. I a II) treba posudzovať z hľadiska súčasného priebehu všeobecnej transformácie poľnohospodárstva a zvlášť organizačnej prestavby podnikovej sféry, lebo hlavný problém je získať validné (spoľahlivé) údaje od SHR. V súčasnej vývojovej etape je podstatné overenie aplikovateľnosti metodických postupov ISPÚ EÚ v podmienkach SR. Pripravované ďalšie cenzusové zisťovanie ŠÚ SR umožní získať presnejšie vstupné údaje tak o počtoch SHR, ako aj ich podnikateľských výsledkoch.

ZÁVER

Výsledky klasifikácie SHR v SR tak podľa ekonomickej veľkosti (tab. I), ako aj typu výrobného zamerania (tab. II) sú prvé svojho druhu a umožňujú komparovať štruktúru našich SHR s farmármi v EÚ. Analýza ekonomickej veľkosti potvrdila hypotézu, že kým za právnické osoby rastie počet podnikov od najmenších tried I a II po IX, tak u SHR je to presne naopak. Štruktúra SHR podľa tohoto kritéria sa približuje viac štruktúre EÚ, i situácii v Českej republike.

Triedenie podľa typu výrobného zamerania zase hovorí, že kým v členských štátoch EÚ farmári sa viac zameriavajú len na určité špecializované výroby, v SR i ČR je viac zmiešaných, kombinovaných podnikov. Súvisí to s historickým vývojom.

Keďže v súčasnosti výberový súbor SHR sa iba vytvára, doteraz predstavuje iba 161 podnikov, cieľ je 300, v ďalšom výbere sa musíme sústrediť na typy podnikov, ktoré vykazujú nižšie percentuálne podiely voči základnému súboru.

Výsledky potvrdili aplikovateľnosť metodiky FADN EÚ pre klasifikáciu poľnohospodárskych podnikov v EÚ na samostatne hospodáriacich roľníkov v podmienkach Slovenska. Štruktúra SHR v SR z hľadiska ekonomickej veľkosti, meranej Európskou veľkostnou jednotkou, sa približuje štruktúre farmárov v EÚ. Typ výrobného zamerania zase poukazuje na rozdiel, keď farmári v EÚ sa viac špecializujú, ale SHR v SR sa viac orientujú na zmiešané typy poľnohospodárskej výroby. Výsledky klasifikácie umožňujú porovnávať SR s členskými štátmi EÚ, údaje však bude treba aktualizovať po vykonaní nového censuzového zisťovania

v roku 2000. Súčasne bude treba definovať termín a minimálnu veľkosť samostatne hospodáriaceho roľníka.

LITERATÚRA

- Entscheidung Nr. 78/463/EWG Der Kommission vom 7. april 1978 und Entscheidung. Nr.85/377/EWG Der Kommission vom 7. juni 1985 zur Schaffung eines gemeinschaftlichen Klassifizierungssystems der Landwirtschaftlichen Betriebe (ABL. Nr. L148 vom 5.juni 1978, S.1.).
- Hanibal J. a kol. (1996): Návrh na ověření klasifikační soustavy zemědělských podnikatelských subjektu EU na bázi standardního příspěvku na úhradu v zemědělské statistice ČR. Praha, VÚZE 14 s.
- Haspra R. a kol. (1998): Aktualizácia Siete testovacích podnikov MP SR a kontinuálna implementácia klasifikačných kritérií FADN EÚ na podmienky Slovenska. Bratislava, VÚEPP, 22 s.

Došlo 17. 2. 2000

Kontaktná adresa:

Ing. Rudolf Haspra, CSc., Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Trenčianska 55, 824 80 Bratislava, Slovenská republika, tel. ++421 7 58243 317, e-mail: klimes@vuepp.sk

INFORMAČNÍ AKTIVITY VÝZKUMNÉHO ÚSTAVU ZEMĚDĚLSKÉ EKONOMIKY V PRAZE

V rámci odborných aktivit VÚZE dochází k pravidelnému zpracování výstupů informační povahy určených pro decizní sféru a v řadě případů pro širokou zemědělskou veřejnost. Tyto aktivity lze rozdělit na aktivity tzv. prvotní, u kterých VÚZE využívá vlastní informační zdroje zajišťované různými formami šetření, která VÚZE organizuje. Druhý okruh aktivit tzv. druhotné (odvozené) tvoří práce, ve kterých jsou pravidelně zpracovávány zdroje a prameny různých tuzemských a mezinárodních informačních a výzkumných pracovišť.

INFORMAČNÍ AKTIVITY „PRVOTNÍ“ (ČERPAJÍCÍ Z VLASTNÍCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ)

Výběrové šetření o výsledcích hospodaření zemědělských subjektů v síti testovacích podniků

Účelem sítě testovacích podniků je poskytování základních produkčních a podrobných ekonomických informací o hospodářských výsledcích a důchodové situaci zemědělských podnikatelských subjektů všech právních forem, velikostí a výrobního zaměření. V zemích EU jsou sítě testovacích podniků závazně budovány na základě jednotných metodických směrnic EU. Výběrové šetření o výsledcích hospodaření zemědělských subjektů je pravidelně organizováno v síti testovacích podniků ČR v měsíci březnu a zahrnuje cca 1000 podnikatelských subjektů právnických a fyzických osob.

Výsledky šetření nákladů za základní rostlinné a živočišné výrobky

Výběrové šetření o nákladovosti zemědělských výrobků je organizováno v síti testovacích podniků. Jeho účelem je poskytnout informace o výši výrobních nákladů základních výrobků rostlinné a živočišné výroby. Náklady jsou zjišťovány dle doporučené metodiky kalkulací nákladů zpracované ve VÚZE v reprezentativním souboru cca 700 respondentů. Výsledky šetření vyjadřující výši celkových nákladů i hlavních nákladových položek jsou za jednotlivé výrobky diferencovány v členění podle právní formy podnikatelských subjektů, podle výrobních oblastí a velikosti podniků. Reprezentativní výsledky jsou publikovány za hlavní výrobky rostlinné a živočišné výroby. Postupně se počítá s výpočtem standardního příspěvku na úhradu.

Nezávislý tržní informační systém NTIS^{CR}VÚZE

Zprávy o trhu vybraných komodit poskytují rychlé a objektivní informace o aktuálním vývoji cen zemědělských výrobců, průmyslových výrobců a spotřebi-

telských cen na tuzemském trhu, o situaci v zahraničím obchodu a na významných zahraničních trzích. Tržní informace se zpracovávají za komodity ovoce, zeleninu, brambory, víno a vinné hrozny, hovězí a vepřové maso, vejce a drůbeží maso.

Sledování nabídky, průmyslového zpracování a cen masa v ČR

Pravidelný sběr a zpracování resortních výkazů MZE ČR řady SFTR (MZe) včetně denního výběrového šetření podnikatelských subjektů masného průmyslu. Výstupem je monitorování a vyhodnocení základních tržních informací o pohybu cen, nabídce, poptávce, porážkách jatečných zvířat, dovozu, zásobách a užití surovinových zdrojů, výrobě, odbytu masa a výrobků na masném trhu.

INFORMAČNÍ AKTIVITY „DRUHOTNÉ“ (ČERPAJÍCÍ Z EXTERNÍCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ)

Výchozí verze „Zprávy o stavu zemědělství ČR“

Jeden ze základních výstupů, který je každoročně zpracováván pro MZe ČR jako výchozí podklad pro sestavení tzv. „Zelené zprávy“. Zpráva se zabývá v části A situací v zemědělství ČR a v části B zemědělskou politikou v uvedeném období. Výťah ze zprávy je po mezirezortním připomínkovém řízení předkládán ministrem zemědělství vládě ČR ke schválení a posléze předkládán ke schválení Parlamentu ČR. Celou zprávu vydává po technické úpravě MZe jako publikaci určenou široké veřejnosti.

Komparace českého zemědělství s EU a CEFTA

Srovnání je prováděno podle ukazatelů Eurostat použitých v Reportu EU, struktura a řazení tabulek odpovídá skladbě použité v tomto Reportu a navazuje, kromě jiného, na tvorbu SZÚ a systém národních účtů. Srovnání se týká vybraných ukazatelů z řady problémových okruhů: některých základních národohospodářských charakteristik, vstupů a produkcí ve smyslu SZÚ, ukazatelů o nákladech, daních a výrobních cenách, struktuře farem, práce a stavů hospodářských zvířat, spotřebě agrárních produktů, trhů základních zemědělských komodit.

Výchozí verze „Monitoringu a hodnocení agrárního sektoru a zemědělské politiky ČR“ pro OECD

Sledování hodnot a trendů základních zemědělských veličin ve vztahu k vývoji národního hospodářství, funkce a hodnocení nástrojů zemědělské politiky v ří-

zení zemědělství. Jedná se o monitoring a hodnocení všech oblastí podpor zemědělské politiky, tj. politiky cen, zahraničního obchodu, přímých dotací, subvencí, vstupů, obecných služeb, životního prostředí, rozvoje venkova a další. Každoroční podklad VÚZE, jenž po doplnění předkládá MZe ČR závazně příslušným orgánům OECD.

Analýza nákladů v českém zemědělství

Na základě výsledků výběrového šetření k nákladovosti v zemědělství je provedena analýza nákladů hlavních rostlinných a živočišných výrobků. Analýza je zaměřena na posouzení rostoucího vlivu hlavních intenzifikačních vkladů na náklady vybraných výrobků a na rozdíl v nákladovosti v jednotlivých výrobních oblastech. Pozornost je dále věnována analýze rentability výroby v členění na podnikatelské subjekty právnických a fyzických osob.

Zahraniční trhy agrárních komodit (ZTAK)

Cenově konjunkturální studie v rámci zahraničních trhů těchto vybraných agrárních komodit: „Obiloviny a olejoviny“, „Jatečná zvířata a maso“, „Mléko a mléčné výrobky“ v měsíčním intervalu, „Cukr“, „Brambory“ s periodicitou čtvrtletní. Analýza cen a produkčních ukazatelů na mezinárodním trhu. Výběry z nejdůležitějších zahraničních informací. Variantní predikce na základě rozboru zahraničních podkladů. Stručný popis a rozbor faktorů, ovlivňujících vývoj na agrárních zahraničních trzích v měsíční, resp. čtvrtletní periodicitě.

Monitoring a hodnocení vývoje agrárního zahraničního obchodu

Charakteristika vývoje agrárního zahraničního obchodu v teritoriálním a komoditním členění včetně hodnocení závazků vůči WTO, EU a CEFTA v měsíčních intervalech. Hodnocení vývoje agrárního zahraničního obchodu podle skupin států a vybraných zemí, s nimiž má ČR uzavřené dohody o volném obchodu. Kvantifikace vývojových trendů agrárního zahraničního obchodu podle komoditních skupin a s ohledem na kritéria kompetitivnosti agrárních výrobků. V každé zprávě meziroční hodnocení a porovnání s vývojem příslušného ukazatele v předchozím měsíci.

Ročenka agrárního zahraničního obchodu ČR

Vnější a vnitřní podmínky vývoje agrárního zahraničního obchodu ČR, jeho podíl, resp. vliv na tvorbu výsledných makroekonomických ukazatelů, dynamika a faktory růstu obchodní aktivity, teritoriální a zbožíová

struktura obchodu, cenový a měnový vývoj, celkové výsledky a hlavní trendy agrárního obchodu. Zahraničně obchodní výměna s rozhodujícími regiony a zeměmi, obchodní politika (smluvní nástroje a jejich účinnost, tj. plnění závazků vůči WTO, realizace dohod o volném obchodu, celní unie, licenční režim, netarifní a celní opatření, podpora exportu agrárních produktů). Závěry a základní tendence dalšího vývoje.

Sledování cen zemědělských komodit v zemích EU a CEFTA

Návrh monitoringu cen zemědělských výrobců zahrnuje komodity pšenice potravinářská a krmná, ječmen, cukrovka, řepka, brambory, živý skot a živá prasata, mléko, vejce drůbež ve vybraných zemích EU a Slovenské republiky. Sledování cen tržních a burzovních u komodit pšenice potravinářské a krmné, ječmene, cukru, brambor, vybraných druhů ovoce a zeleniny, řepkového oleje, skotu a prasat, mléka, másla v EU a Slovenské republiky. Sledování cen spotřebitelských u brambor, cukru, hovězího, vepřového a drůbežního masa, mléka, másla, vybraných druhů ovoce a zeleniny v EU a Slovenské republiky.

Vývoj tržních cen zemědělské půdy

Přehled tržních cen za zemědělskou půdu ve vybraných okresech ČR v dané časové řadě podle velikosti (výměry) prodávaných a kupovaných pozemků. Podkladem je výběrové šetření VÚZE tržních cen zemědělských pozemků ve 23 okresech ČR v členění podle katastrálních území.

Spotřeba potravin včetně faktorů, které ji ovlivňují a krátkodobá predikce

Výpočty, analýza a zhodnocení vývoje celkové a diferencované spotřeby potravin, dále analýza vývoje spotřebitelských cen potravin, nepotravinářského zboží a služeb, vývoje příjmů domácností, podílu výdajů za potraviny, nápoje a tabák na celkových výdajích domácností, vývoje diferencované spotřeby podle sociálních a příjmových skupin a mezinárodní srovnání spotřeby potravin. Na základě těchto analýz propočty krátkodobé predikce spotřeby potravin pomocí tzv. Frischova modelu, propočty podílu dovozu vybraných potravin na celkové spotřebě v ČR.

Popsané informační aktivity VÚZE jsou různé povahy a poskytují výstupy v různé periodicitě. Podrobnější informace o výstupech jsou uveřejněny na internetové adrese: <http://www.vuze.cz>.

Ing. Josef Hanibal, Ing. Jana Dvořáková, Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, Česká republika

POKYNY PRO AUTORY

Časopis uveřejňuje původní vědecké práce, krátká sdělení a výběrově i přehledné referáty, tzn. práce, jejichž podkladem je studium literatury a které shrnují nejnovější poznatky v dané oblasti. Práce jsou uveřejňovány v češtině, slovenštině nebo angličtině. Rukopisy musí být doplněny krátkým a rozšířeným souhrnem (včetně klíčových slov).

Autor je plně odpovědný za původnost práce a za její věcnou i formální správnost. K práci musí být přiloženo prohlášení autora o tom, že práce nebývá publikována jinde.

O uveřejnění práce rozhoduje redakční rada časopisu, a to se zřetelem k lektorským posudkům, vědeckému významu a přínosu a kvalitě práce.

Rozsah vědeckých prací nesmí přesáhnout 12 stran psaných na stroji včetně tabulek, obrázků a grafů. V práci je nutné používat jednotky odpovídající soustavě měrových jednotek SI (ČSN 01 1300).

Vlastní úprava rukopisu: formát A4, 30 řádek na stránku, 60 úhozů na řádku, mezi řádky dvojité mezery. K rukopisu je třeba přiložit disketu s prací pořízenou na PC a s grafickou dokumentací, nebo poslat práci e-mailem do redakce. Tabulky, grafy a fotografie se dodávají zvlášť, nepodlepují se. Na všechny přílohy musí být odkazy v textu.

Pokud autor používá v práci zkratky jakéhokoliv druhu, je nutné, aby byly alespoň jednou vysvětleny (vypsány), aby se předešlo omylům. V názvu práce a v souhrnu je vhodné zkratky nepoužívat.

Název práce (titul) nemá přesáhnout 85 úhozů. Jsou vyloučeny podtitulky článků.

Krátký souhrn (Abstrakt) je informačním výběrem obsahu a závěru článku, nikoliv však jeho pouhým popisem. Musí vyjádřit všechno podstatné, co je obsaženo ve vědecké práci, a má obsahovat základní číselné údaje včetně statistických hodnot. Musí obsahovat klíčová slova. Nemá překročit rozsah 170 slov. Je třeba, aby byl napsán celými větami, nikoliv heslovitě. Je uveřejňován a měl by být dodán ve stejném jazyce jako vědecká práce.

Rozšířený souhrn (Abstrakt) je uveřejňován v angličtině, měly by v něm být v rozsahu cca 1–2 strojopisných stran komentovány výsledky práce a uvedeny odkazy na tabulky a obrázky, popř. na nejdůležitější literární citace. Je vhodné jej (včetně názvu práce a klíčových slov) dodat v angličtině, popř. v češtině či slovenštině jako podklad pro překlad do angličtiny.

Úvod má obsahovat hlavní důvody, proč byla práce realizována, a velmi stručnou formou má být popsán stav studované otázky.

Literární přehled má být krátký, je třeba uvádět pouze citace mající úzký vztah k problému.

Metoda se popisuje pouze tehdy, je-li původní, jinak postačuje citovat autora metody a uvádět jen případné odchylky. Ve stejné kapitole se popisuje také pokusný materiál.

Výsledky – při jejich popisu se k vyjádření kvantitativních hodnot dává přednost grafům před tabulkami. V tabulkách je třeba shrnout statistické hodnocení naměřených hodnot. Tato část by neměla obsahovat teoretické závěry ani dedukce, ale pouze faktické nálezy.

Diskuse obsahuje zhodnocení práce, diskutuje se o možných nedostacích a práce se konfrontuje s výsledky dříve publikovanými (požaduje se citovat jen ty autory, jejichž práce mají k publikované práci bližší vztah). Je přípustné spojení v jednu kapitolu spolu s výsledky.

Literatura by měla sestávat hlavně z lektorovaných periodik. Citace se řadí abecedně podle jména prvních autorů. Odkazy na literaturu v textu uvádějí jméno autora a rok vydání. Do seznamu se zařadí jen práce citované v textu. Na práce v seznamu literatury musí být odkaz v textu.

Na zvláštním listě uvádí autor plné jméno (i spoluautorů), akademické, vědecké a pedagogické tituly a podrobnou adresu pracoviště s PSC, číslo telefonu a faxu, popř. e-mail.

Rukopis nebude redakcí přijat k evidenci, nebude-li po formální stránce odpovídat pokynům pro autory.

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS

Original scientific papers, short communications, and selectively reviews, that means papers based on the study of technical literature and reviewing recent knowledge in the given field, are published in this journal. Published papers are in Czech, Slovak or English. Each manuscript must contain a short and a longer summary (including key words).

The author is fully responsible for the originality of his paper, for its subject and formal correctness. The author shall make a written declaration that his paper has not been published in any other information source.

The board of editors of this journal will decide on paper publication, with respect to expert opinions, scientific importance, contribution and quality of the paper.

The paper extent shall not exceed 12 typescript pages, including tables, figures and graphs.

Manuscript layout: quarto, 30 lines per page, 60 strokes per line, double-spaced typescript. A PC diskette should be provided with the paper and graphical documentation, or the paper be sent by E-mail to editorial office. Tables, figures and photos shall be enclosed separately. The text must contain references to all these annexes.

If any abbreviation is used in the paper, it is necessary to mention its full form at least once to avoid misunderstanding. The abbreviations should not be used in the title of the paper nor in the summary.

The title of the paper shall not exceed 85 strokes. Subtitles of the papers are not allowed either.

Abstract is an information selection of the subject and conclusions of the paper, it is not a mere description of the paper. It must present all substantial information contained in the paper. It shall not exceed 170 words. It shall be written in full sentences, not in form of keynotes, and comprise basic numerical data including statistical data. It must contain key words. It should be submitted in English and if possible also in Czech or Slovak.

Introduction has to present the main reasons why the study was conducted, and the circumstances of the studied problems should be described in a very brief form.

Review of literature should be a short section, containing only literary citations with close relation to the treated problem.

Only original method shall be described, in other cases it is sufficient enough to cite the author of the used method and to mention modifications of this method. This section shall also contain a description of experimental material.

In the section **Results** figures and graphs should be used rather than tables for presentation of quantitative values. A statistical analysis of recorded values should be summarized in tables. This section should not contain either theoretical conclusions or deductions, but only factual data should be presented here.

Discussion contains an evaluation of the study, potential shortcomings are discussed, and the results of the study are confronted with previously published results (only those authors whose studies are in closer relation with the published paper should be cited). The sections Results and Discussion may be presented as one section only.

The section **References** should preferably contain reviewed periodicals. The citations are arranged alphabetically according to the surname of the first author. References in the text to these citations comprise the author's name and year of publication. Only the papers cited in the text of the study shall be included in the list of references. All citations shall be referred to in the text of the paper.

The author shall give his full name (and the names of other collaborators), academic, scientific and pedagogic titles, full address of his workplace and postal code, telephone and fax number or e-mail.

The manuscript will not be accepted to be filed by the editorial office if its formal layout does not comply with the instructions for authors.

OBSAH

Kadeřábková B.: Některé problémy vnější konkurenceschopnosti	245
Římovská P.: Výzkum v oblasti pracovní náročnosti a jeho využití při optimalizaci pracovních vstupů v zemědělské prvovýrobě	249
Palán J. F.: Některé nevyužité příležitosti pro zvýšení konkurenceschopnosti podnikatelských subjektů agribusinessu	255
Zuzák R.: Podnikové krize v evolučním cyklu vývoje, jejich předvídání a řešení	257
Boháčková I., Svatošová L.: Některé přístupy k řešení nezaměstnanosti	261
Bervidová L.: Efektivnost podnikání jako předpoklad konkurenceschopnosti agrárního sektoru	265
Rosochatecká E., Tomšík K.: Efektivnost podnikání v agrárním sektoru severovýchodních zemí po začlenění do struktur EU	269
Belešová S.: Analýza potravinářského průmyslu	275
Baumgartnerová E.: Podnikatelská úspěšnost samostatně hospodářících rolníků v roce 1998	279
Chrástínová Z.: Overenie metód hodnotenia ekonomickej bonity poľnohospodárskych podnikov	283
Haspra R.: Klasifikácia samostatne hospodáriacich roľníkov v SR podľa metodiky ISPÚ EÚ	287

INFORMACE

Hanibal J., Dvořáková J.: Informační aktivity Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky v Praze	291
--	-----

CONTENT

Kadeřábková B.: Some problems of external competitiveness	245
Římovská P.: Research in the labour requirements area and its implications in labour inputs optimisation	249
Palán J. F.: Of the business opportunities not exploited by the agribusiness entrepreneurial subjects to increase their competitive advantage	255
Zuzák R.: Firm's crisis in the evolutionary development cycle, their forecasting and solution	257
Boháčková I., Svatošová L.: Some approaches to the unemployment problem solution	261
Bervidová L.: Business efficiency as a prerequisite of competitive agrarian sector	265
Rosochatecká E., Tomšík K.: Business efficiency of agrarian sector in north european countries after their EU integration	269
Belešová S.: Analysis of food industry	275
Baumgartnerová E.: Business success of private farmers in the year 1998	279
Chrástínová Z.: Verification of the agricultural enterprises economic prosperity evaluation methods	283
Haspra R.: Individual private farmers classification in SR according to EU FADN methodology	287

INFORMATION

Hanibal J., Dvořáková J.: Important periodical information activities of RIAE Prague	291
--	-----

Vědecký časopis ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA • Vydává Česká akademie zemědělských věd – Ústav zemědělských a potravinářských informací • Redakce: Slezská 7, 120 56 Praha 2, tel.: +420 2 24 25 79 39, fax: +420 224 25 39 38, e-mail: edit@uzpi.cz • Sazba a tisk: ÚZPI Praha • © Ústav zemědělských a potravinářských informací, Praha 2000

Rozšiřuje Ústav zemědělských a potravinářských informací, referát odbytu, Slezská 7, 120 56 Praha 2
Podávání novinových zásilek povoleno Českou poštou, s.p., Odštěpný závod Střední Čechy, č.j. NOV-6586/00-P/1
dne 9. 5. 2000